

ANKARA ULUSLARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

December / Aralık 2020 | Volume/Sayı 6

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

USDAD

Ulusal Sosyal Bilimler Programları
Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

AUSBD / AIJSS
ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR/PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

Cilt/Volume: 3 Sayı/Number: 6 Kış/Winter 2020
e-ISSN: 2651-3064

AUSBD – Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AIJSS – Ankara International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği
International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Meşrutiyet Cad. Bayındır-2 Sok. No: 54/16 Çankaya

6420 Ankara - TÜRKİYE

Tel: + (90)312 211 0281-82

Elmek / Email: ausbdergi@gmail.com

Genel Ağ / Web: <http://usdad.org/#>

KAPAK TASARIM/COVER DESIGN BY

Muhammed KARAKAŞ

© Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

©International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

ANKARA-2020

YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa TURAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA- Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Fuat KEYMAN-Sabancı Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Derviş KILIÇNKAYA-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuri YAVUZ-Artvin Çoruh Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Seyfettin EROL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno-St. Petersburg Devlet Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Selma YEL-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Yakup Mahmutov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
- Prof. Dr. Ali AKAR-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet KANKAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Kenan OLGUN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Şamil YÜKSEL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ-Koç Üniversitesi
- Prof. Dr. Maria Pia Pedani-Venedik Ca' Foscari University
- Prof. Dr. Yusuf SARINAY-TOBB ETÜ
- Prof. Dr. Zafer TOPRAK-Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Tayyar ARI-Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer TURAN-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
- Prof. Dr. Salim KOCA-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Fırat PURTAŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Nedim İPEK-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
- Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
- Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Şennur ŞENEL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Esmâ REYHAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Alper ALP-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksander Fotic-Belgrad University
- Doç. Dr. Nasrullah UZMAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Tatjana KATİC-Belgrad Tarih Enstitüsü
- Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-Hacettepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ-Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Üyesi Arda BAŞ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA / İNCELEME-RESEARCH

Muhammet Ali GÜL	99-130
Romanya Faşist Askeri Darbesi (22 Aralık 1989)/ The Romanian Fascist Military Coup D'état (22 December 1989)	
H. Mustafa ERAVCI	131-141
Cumhuriyet Dönemine Kadar Ankara Şehrinin Fiziksel Gelişimi/Physical Development Of Ankara Until The Republic Period	
Simge EMEKDER	143-154
1961 Anayasa Referandumu ve Propaganda Faaliyetleri/1961 Constitutional Referandum And Propaganda Activities	
Sefa BAYGÜL	155-166
Değişen Uluslararası Konjonktür ve Türk Dış Politikası Bağlamında Libya İç Savaşı Analizi/ Analysis Of The Libyan Cıvil War In The Context Of The Changing International Conjuncture And Turkish Foreign Policy	
YAYIN İLKELERİ	167-168

ROMANYA FAŞİST ASKERÎ DARBESİ (22 ARALIK 1989)

*Muhammet Ali GÜL**

Öz

31 Aralık 1947’de G. G. Dej tarafından kurulan Romanya Halk Cumhuriyeti’nin ‘Tam Bağımsız’ dış politika yönündeki ilk girişimi, 1944’ten beri Romanya’da bulunan SSCB askerlerinin 1958 yılında ülkeden tamamen çıkarılmasıyla olmuştur. Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler soğumaya başlayarak 1964 itibariyle de yazılı bir gerginliğe dönüşmüştür. 22 Mart 1965’te göreve başlayan Nicolae Ceauşescu, SSCB’den bağımsız olma siyasetini sürdürerek 21 Ağustos 1968’de SSCB’nin Çekoslovakya’yı İşgali’ni sert bir şekilde kınamış ve Varşova Pakti’nin askerî kanadından çekilmiştir.

Ceauşescu’nun ilk günden itibaren başlattığı ağır sanayi atılımı ise 21 yıl gibi uzun bir sürenin sonunda, 1986 yılı itibariyle büyük bir başarıya ulaşmış ve Romanya her türlü araç ile gerecini kendisi üretir hale gelmiştir. Aynı dönemde ABD’de Reagan Doktrini, SSCB’de ise Glasnost ve Perestroyka Politikası yürürlükteydi ve bu doktrinler Doğu Bloku ülkelerine dönük yıkıcı bir komplo amacı taşıyordu. Buna bağlı olarak da Romanya’ya dönük itibarsızlaştırma ile darbeyi ima eden provokatif nitelikli dezenformasyon kampanyası başlatılmıştır. Bu yöndeki provokatif haberler ise Ceauşescu’nun 12 Nisan 1989’da ‘Romanya’nın tüm dış borçlarının ödendiğini’ açıklamasıyla tırmanışa geçmiştir. Aralarında ABD, SSCB ve İngiltere’nin de olduğu ülkeler, Romanya’ya dönük ortak bir darbe planı üzerinde birleşmişlerdir. 1989’un Kasım ve Aralık aylarında yükselişe geçen darbe söylemleri ise 22 Aralık 1989’daki Darbeye kadar sürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Romanya, 1989 Askerî Darbesi, Faşizm, Kapitalizm, Nicolae Ceauşescu.

THE ROMANIAN FASCIST MILITARY COUP D’ÉTAT (22 DECEMBER 1989)

Abstract

Founded on 31 December 1947 by G. G. Dej, the People’s Republic Of Romania’s first attempt at a ‘Fully Independent’ foreign policy was with the complete expulsion of the USSR soldiers who had been in Romania since 1944 from the country in 1958. Relations between the two countries began to cool down since then, and by 1964, it became a written tension. Nicolae Ceauşescu, who took office on March 22, 1965, continued his policy of being independent of the USSR, strongly condemning the USSR’s Occupation of Czechoslovakia on August 21, 1968, and withdrew from the military wing of the Warsaw Pact.

The heavy industry breakthrough initiated by Ceauşescu from the first day has achieved great success as of 1986 after a long period of 21 years and Romania has produced all kinds of

* Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Isparta, e-mail: alii4gll@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2702-5833>

vehicles and vehicles. At the same time, the Reagan Doctrine in the US and the Glasnost and Perestroika Policy were in effect in the USSR, and these doctrines were intended for a devastating conspiracy against Eastern Bloc countries. Depending on this, a provocative campaign of qualified disinformation has been launched to discredit Romania and imply the coup. On the other hand, provocative news on the other hand climbed with the announcement of Ceauşescu on April 12, 1989 that ‘all of Romania's external debts were paid’. Countries including the US, USSR and England have united over a joint coup plot against Romania. The rhetoric of coups that started to rise in November and December of 1989 continued until the Coup on December 22, 1989.

Keywords: Romania, 1989 Military Coup D'état, Fascism, Capitalism, Nicolae Ceauşescu.

Giriş

1989 yılı Dünya genelinde özellikle de Doğu Bloku ve Bağlantısızlar Hareketi üyesi ülkelerde artık yeni bir döneme geçişin başladığı bir yıldır¹. Bu geçiş süreci aynı zamanda ‘Kapitalizmin Restorasyonu’² niteliğinde olup, Orta ve Doğu Avrupa’da 5 Ekim 2000

¹ Süreç, ABD’nin 4 Ocak 1989’da Libya’ya ait 2 savaş uçağını düşürmesiyle başlamıştır. Bkz. Jerry Carrier, *A Long Cold War: A Chronology Of American Life And Culture 1945 To 1991*, Algora Publishing, New York 2018, s. 469.

² 1980’li yıllarda şiddetini artıran bu sürecin başarıya ulaşması için dünyanın dört bir yanında bombalamalar, suikastler, işgaller, rejim değişiklikleri, darbeler gerçekleştirilmiş, terörist çeteler ile kapitalist örgütler desteklenmiştir: 12 Nisan 1980 Liberya Darbesi, Bkz. Julius Emeka Okolo, ‘Liberia: The Military Coup And Its Aftermath’, *The World Today*, Vo. 37. No. 4, 1981, s. 149. 24 Mart 1980 El Salvador Başpiskoposu Óscar Romero Suikastı, Bkz. Steven Hiatt, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı* 3, (Çev: Cihat Taşçıoğlu), April Yayıncılık, Ankara 2010, s. 51. 17 Mayıs 1980 Güney Kore Darbesi, Bkz. William Blum, *Haydut Devlet: Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Rehber* (Çev: Erdal Yüzak), Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2003., s. 181. 12 Eylül 1980 Türkiye Darbesi, Bkz. Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul 1984, s. 286-287. Eylül 1980’den Aralık 1989’a kadar Polonya’daki Katolik-Kapitalist Solidarność (Dayanışma) Sendikası’nın desteklenmesi, Bkz. Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalg: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma* (Çev. Ergin Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 89. 14 Kasım 1980 Gine Bissau Darbesi, Bkz. Barry Munslow, ‘1980 Coup In Guinea Bissau’, *Review Of African Political Economy*, No. 21. 1981, s. 109-113. 24 Mayıs 1981 Ekvador Lideri Jaime Roldós Aguilera’ya düzenlenen CIA suikastı, Bkz. Hiatt, *a.g.e.*, s. 11. 31 Temmuz 1981 Panama Lideri Omar Torrijos’a düzenlenen CIA suikastı, Bkz. Hiatt, *a.g.e.*, s. 11. 19 Ağustos 1981 ABD’nin Libya’ya ait 2 savaş uçağını düşürmesi, Bkz. Blum, *a.g.e.*, s. 183. 1 Eylül 1981 Orta Afrika Darbesi, Bkz. David Lea, Annamarie Rowe (Eds.), *A Political Chronology Of Africa*, Taylor & Francis, London 2001, s. 76. 24 Mart 1982 Bangladeş Darbesi, Bkz. Alex Duffy, ‘Bangladesh In Search Of Stability’, *The World Today*, Vol. 39, No. 7/8, 1983, s. 297. 6 Haziran 1982’de İsrail’in, 25 Ağustos 1982’de ise ABD’nin Lübnan’ı işgali, Bkz. Carrier, *a.g.e.*, s. 405, 406. 7 Haziran 1982 Çad Darbesi, Bkz. Blum, *a.g.e.*, 182. 13 Ekim 1983 Grenada Darbesi ve 25 Ekim 1983’te ABD’nin Grenada’yı İşgali, Bkz. Blum, *a.g.e.*, s. 182. 3 Nisan 1984 Gine Darbesi, Bkz. Thomas O’Toole, Janice E. Baker, *Historical Dictionary Of Guinea*, Scarecrow Press, Lanham, Maryland, 2005, s. 1. 12 Aralık 1984 Moritanya Darbesi, Bkz. *AF Press Clips*, Madison, Wisconsin, 1984, s. 12. 6 Ocak 1985’te Dünyanın dört bir yanındaki terör çetesini desteklemeyi, yasal hale getiren Reagan Doktrini ilan edilerek, Afganistan, Angola, Mozambik, Kamboçya, Etiyopya, Nikaragua, Laos, El Salvador, Guatemala ve Kamboçya’daki terör çetelerinin 1990’a kadar desteklenmesi. 27 Ağustos 1985 Nijerya Darbesi, Bkz. Charles Hauss, *Comparative Politics: Domestic Responses To Global Challenges*, Cengage Learning, Belmont, California, 2008, s. 444. 26 Ocak 1986 Uganda Darbesi, Bkz. Horst Fischer (Ed.), *Yearbook Of International Humanitarian Law: Volume 4*, Cambridge University Press, Cambridge 2001, s. 625. 15 Nisan 1986 ABD’nin Libya’yı Bombalaması, Bkz. Blum, *a.g.e.*, s. 46. 19 Ekim 1986 SSCB’nin Mozambik Lideri Samora Machel’in uçağını düşürerek öldürmesi, Bkz. Bridgette Kasuka (Ed.), *Prominent African Leaders Since Independence*, New Africa Press, Dar es Salaam 2013, s. 409, 410, 411. 14 Mayıs 1987 Fiji Darbesi, Bkz. Blum, *a.g.e.*, s. 184. 3 Eylül 1987 Burundi Darbesi, Bkz. Harris M. Lentz, *Heads Of States And Governments Since 1945*, Routledge, New York 2013, s. 125. 15 Ekim 1987 Burkina Faso Darbesi, Bkz. Kasuka (Ed.), *a.g.e.*, s. 301, 302. 7 Kasım 1987 Tunus Darbesi, Bkz. Akbar S. Ahmed, Hastings Donnan (Eds.), *Islam, Globalization And Postmodernity*, Routledge, London 1994, s. 100. 3 Şubat 1989 Paraguay Darbesi, Bkz. *The World Factbook*, Central Intelligence Agency, Washington D.C. 1989, s. 236. 18 Ekim 1989 Doğu Almanya Darbesi, Bkz. Erich Honecker, *Moabit Hapishanesi Notları*, (Çev: İrfan Cüre), Yazın Dergisi Yayınları, İstanbul 1995, s. 8. 10 Kasım 1989 Bulgaristan Darbesi, Bkz. Federico Matias Rossi, ‘The Elite Coup: The Transition To Democracy In Bulgaria’, *Cosmos Working Paper*, No. 10, 2012, s. 5-7. 20 Aralık 1989’da ABD’nin Panama’yı İşgali, Bkz. Blum, *a.g.e.*, s. 185.

Yugoslavya Faşist Askerî Darbesi³ ile 17 Şubat 2008'deki Kosova'nın yasa dışı bağımsızlık ilanı⁴ ile tamamlanmıştır. Dünya genelindeki bu sürecin son kurbanları ise 11 Nisan 2019 Askerî Darbesi'nin yaşandığı Sudan⁵ ve 10 Kasım 2019 Faşist Askerî Darbesi'nin yaşandığı Boliviya⁶ olmuştur.

Batılı Literatürde bu süreç; 1989 Devrimleri⁷, Halkların Sonbaharı⁸ ve Kadife Devrim⁹ olarak adlandırılarak '1789 Fransız Devrimi' ile '1848 Devrimleri'ne ile benzetilmiş¹⁰ ve yaşanan olaylar Doğu Avrupa sınırları içerisinde adeta bir domino etkisi yaratmış gibi gösterilmiştir. Tamamen spekülâtif, dezenformatif, dezenformatif ve kapitalist bir bakış açısı içerisinde oluşturulmuş bu teoride başı çeken ilk ülke Polonya Halk Cumhuriyeti¹¹ olurken onu; Macaristan Halk Cumhuriyeti¹², Alman Demokratik Cumhuriyeti (Doğu Almanya)¹³, Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti¹⁴, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti¹⁵ ve en sonunda da Romanya Sosyalist Cumhuriyeti¹⁶ takip etmiştir. Ancak kapitalist teoriye göre, domino etkisinin sonucunda değişim olması gereken Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti¹⁷ ile Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde¹⁸ herhangi bir olay olmamış ve bu da teoriyi geçersiz kılan en önemli detay olmuştur.

³ Stephen Lawhead, David Horowitz, Richard Poe, *The Shadow Party: How George Soros, Hillary Clinton, And Sixties Radicals Seized Control Of The Democratic Party*, Nelson Current, Nashville, Tennessee 2006, s. 234.

⁴ Wolfgang Mueller, Michael Gehler, Arnold Suppan (Eds.), *The Revolutions Of 1989: A Handbook*, Austrian Academy Of Sciences Press, Wien 2015, s. 631.

⁵ Bkz. "Sudan's Omar Hassan Al-Bashir Is Ousted By Military After 30 Years In Power", *Washington Post*, 12 April 2019 <https://www.washingtonpost.com/world/africa/sudans-military-expected-to-announce-overthrow-of-president-following-months-of-popular-protests/2019/04/11/bedcc28e-5c2b-11e9-842d-7d3ed7eb3957_story.html> (ET: 24.09.2020).

⁶ Bkz. "Elon Musk Confesses To Lithium Coup In Bolivia", *TELESUR*, 25 July 2020 <<https://www.telesurenglish.net/news/elon-musk-confesses-to-lithium-coup-in-bolivia-20200725-0010.html>> (ET: 24.09.2020).

⁷ Sorin Antohi, Vladimir Tismăneanu (Eds.), *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 And Their Aftermath*, Central European University Press, Budapest 2000, s. 61.

⁸ Birgitta Nedelmann, Piotr Sztompka (Eds.), *Sociology In Europe: In Search Of Identity*, Walter De Gruyter, Berlin 1993, s. 1.

⁹ Antohi, Tismăneanu (Eds.), *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰ Peter Siani-Davies, "The Revolution After The Revolution", Duncan Light, David Phinnemore (Eds.) *Post-Communist Romania: Coming To Terms With Transition*, Palgrave Macmillan, New York 2001, s. 21. Bkz. "L'Automne Des Peuples", *Le Monde*, 4 Janvier 1990, <https://www.lemonde.fr/archives/article/1990/01/04/p-l-automne-des-peuples-p_4317452_1819218.html> (ET: 24.09.2020).

¹¹ Dragoş Petrescu, *Entangled Revolutions: The Breakdown Of The Communist Regimes In East-Central Europe*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2014, s. 11.

¹² Bernard Grofman (Ed.), *Political Science As Puzzle Solving*, University Of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan 2001, s. 85.

¹³ Petrescu, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁴ Petrescu, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁵ Petrescu, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁶ Petrescu, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁷ 1989 yılındaki bütün olayların 25 Aralık 1989'da Nicolae & Elena Ceauşescu çiftinin katledilmeleri ile sona ermesinden 10 gün sonra 5 Ocak 1990 tarihinde Arnavutluk için provokatif bir haber yapan Fransız emperyalizminin tetikçisi *Le Monde* gazetesi: "**Arnavutluk'u Unutmayalım !**" şeklinde provokatif bir manşet atarak şu çarpıcı ifadelerle yer vermişti: "*İşin tuhafı, çok az ya da hiç bahsedilmeyen bir Avrupa ülkesi var: Arnavutluk. Nüfusunun ve topraklarının tevazusu böyle bir sessizliği haklı çıkarmaz. Diğer ülkeler için medya ve uluslararası baskı rol oynadı. Arnavutluk unutulacak mı? Bu ülke için müdahale görevi de şarttır. İnsanlara Tarih trenini ve Özgürlük gemisini kaçırmamaları için yardım edelim*". Bkz. "N'Oubliions Pas L'Albanie !", *Le Monde*, 5 Janvier 1990 <https://www.lemonde.fr/archives/article/1990/01/05/n-oublions-pas-l-albanie_3975547_1819218.html> (ET: 24.09.2020).

¹⁸ Sessiz geçen 1989 ve 1990 yıllarından sonra Batı destekli Hırvatlar ile Slovenlerin 25 Haziran 1991'de ilan ettikleri yasadışı bağımsızlık bildirisinin ardından, 27 Haziran 1991'de Slovenya'da başlayan çatışmalar kısa bir süre içerisinde iç savaş halini almıştır. Bkz. Carrier, *a.g.e.*, s. 497.

Çalışmamızın ana konusu olan 22 Aralık 1989 Romanya Faşist Askerî Darbesi de kapitalist teoriye göre '1989 Devrimleri'nin son durağı ve tavan yaptığı noktadır. Romanya'yı diğer Doğu Avrupa ülkelerinden ayıran en temel nokta ise Romanya'daki darbeden sonra rejimin tamamen yıkılmasıdır. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri ise çok daha sonra rejim değişikliğine gitmişlerdir. Elinizdeki bu çalışma 22 Aralık 1989'da Romanya'nın başkenti Bükreş'te yaşananları, öncesi ve sonrasında ortaya çıkan bütün gelişmeler ışığında analiz ederek bunun bir devrim olmadığını; ABD, SSCB, Fransa ve İngiltere'nin başını çektiği, uluslararası emperyalist şebekenin bir komplosu olarak, çok daha önceden planlanmış bir askerî darbe olduğunu tüm ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır.

1. Tarihsel Süreçte Rus Emperyalizmi, Sovyet Sosyal Emperyalizmi ve Romanya

Rus İmparatorluğu'nun Romanya'ya yönelik emperyalist saldırganlığının geçmişi 1710-1711 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar uzanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ilk işgal ise 1711 baharında Boğdan'ı¹⁹ hedef almıştır²⁰. 57 yıl sonra gerçekleştirilen ikinci işgal ise 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında gerçekleşmiş olup, Eflak²¹ ve Boğdan bölgeleri aynı anda hedef alınmıştır²². Üçüncü işgal ise 1807 Tilsit Mülakatı'ndan sonra gerçekleşmiş ve Rusya, 1812 Bükreş Antlaşması ile Besarabya'yı²³ ilhak etmiştir²⁴. Rusya'nın bir İmparatorluk olarak Romanya'ya dönük dördüncü ve son işgali ise 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında gerçekleşmiştir²⁵.

Moldova üzerindeki 105 yıllık Rus işgalini bitiren ilk adım ise 15 Aralık 1917'de Moldova Demokratik Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle atılmıştır²⁶. 4 ay sonra da 9 Nisan 1918'de Romanya ile birleşme talebinde bulunan hükümetin çağrısı karşılık bulmuş ve Moldova, Romanya ile 1918 sonu itibarıyla birleşmiştir. Rusların, Moldova üzerindeki emperyalist hedefleri ise 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tekrardan canlanmıştır. SSCB yönetimi ise bu hedefinin başarıya ulaşması için Nazilerle 23 Ağustos 1939'da Balkanların 'Sovyet Etki Alanı' olması yönünde gizli bir protokol dahi imzalamıştır²⁷. SSCB, 26 Haziran 1940'ta Romanya'ya ultimatome vererek 24 saat içinde Moldova'yı boşaltmasını emretmiş ve Nazilerin Romanya elçisi de Rumen yönetimine boyun eğmeyi tavsiye etmiştir²⁸. 28 Haziran 1940 itibarıyla Moldova'yı işgal eden SSCB bununla da yetinmeyerek, Nazilerle birlikte desteklediği Bulgaristan'ın Ağustos ayı içerisinde Romanya'ya ait Güney Dobruca'yı işgal etmesini sağlamıştır²⁹. Aynı ay içerisinde Viyana'da görüşen Alman ve İtalyan Dışişleri Bakanları ise Kuzey Transilvanya'nın Macaristan'a devredilmesi yönünde girişimlerde bulunmuştur³⁰.

Sovyet Sosyal Emperyalizmi³¹, Moldova'dan sonra gözünü Romanya'nın tamamına dikmiş ve 31 Ağustos 1944'te başkent Bükreş³²'i işgal etmiştir³³. Bununla da yetinmeyen SSCB

¹⁹ Bölgenin orijinal ismi **Țara Moldovei** olup, günümüzde Moldova olarak adlandırılmaktadır.

²⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 260.

²¹ Bölgenin orijinal ismi **Țara Românească** olup, günümüzde Romanya'nın güneyinde yer almaktadır.

²² Kurat, *a.g.e.*, s. 290.

²³ Bölge günümüzde Moldova sınırları içerisinde yer almaktadır.

²⁴ Kurat, *a.g.e.*, s. 301; Ronald D. Bachman, K. Eugene Keefe, *Romania: A Country Study*, Federal Research Division-Library Of Congress, Washington D.C. 1991, s. 23.

²⁵ Kurat, *a.g.e.*, s. 328.

²⁶ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 34.

²⁷ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 40.

²⁸ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 40.

²⁹ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 40.

³⁰ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 40.

³¹ Başlıca teorisyenleri ise Arnavutluk Lideri Enver Hoxha ile Çin Lideri Mao Zedong olan ve Anti-Revizyonist bir bakış açısıyla kullanılan kavram, SSCB'nin 1956'dan sonra ortaya koyduğu siyaseti tanımlamak için tercih edilir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere SSCB'nin emperyalist bir devlet olması, 23 Ağustos 1939'da Nazilerle imzaladığı ve Balkanların 'Sovyet Etki Alanı' olması yönündeki anlaşma ile başlamıştır. Kavram SSCB'nin

Diktatörü Josef Stalin, İngiliz Emperyalizmi ile de iş birliğine gitmiş ve 9-19 Ekim 1944 tarihleri arasında düzenlenen Moskova Konferansı'nda İngiltere Diktatörü 6. George'un tetikçisi Başbakan Winston Churchill ile bir araya gelerek Romanya'nın %90'ının SSCB'ye, %10'unun da İngiltere'ye bırakılması konusunda anlaşma sağlamıştır³⁴.

31 Aralık 1947 Sosyalist Devrimi'nden sonra ilan edilen Romanya Halk Cumhuriyeti'nin SSCB ile ilişkileri ise 4 Şubat 1948'de imzalanan ekonomik antlaşmadan sonra gelişmiş ve Romanya hem 1949'da kurulan COMECON'un hem de 1955'te kurulan Varşova Pakti'nin kurucu üyesi olmuştur³⁵. Ancak 1944'ten beri Romanya'da bulunan SSCB askerleri, Romanya'nın bağımsızlığına gölge düşürmekteydi. Bu sorunun halledilmesi için atılan ilk adım, 1955 yılında SSCB askerlerinin Romanya'dan çekilmesinin, gündeme getirilmesiyle atılmış ve SSCB, 3 yıl sonra 1958'de 55 bin askerini Romanya'dan tamamen çekmiştir³⁶.

Rumen lider Gheorghe Gheorghiu Dej'in³⁷, Sovyet Sosyal Emperyalizmine karşı attığı adım bununla da sınırlı kalmamıştır. Bir nev-i kültür devrimi de sayılabilecek adımlar arasında; başkent Bükreş'teki Rus Enstitüsü'nün kapatılması, okullardaki zorunlu Rusça dersinin kaldırılması, Rusça olan sokak, kasaba ve kamu binalarının isimlerinin Rumence olarak değiştirilmesi de yer alıyordu³⁸. 1 yıl sonra 21 Ekim 1964'te SSCB Büyükelçisini çağıran Dej, KGB danışmanlarının Romanya'dan çekilmesini istedi³⁹. Ertesi gün KGB Başkanı Vladimir Yefimovici Semiçastni, Alexandru Drăghici⁴⁰'ye Romanya'nın 'Sovyet koruyucu şemsiyesi' altında yaşadığını ve Dej'in bu hamlesinden dolayı pişman olacağını belirten bir tehdit telgrafi gönderdi⁴¹. Diğer taraftan Romanya, 1940'tan beri SSCB işgali altında bulunan Moldova'daki yönetimi tanımıyor ve bu da iki ülke arasındaki sorunları artırıyordu. Çin lideri Mao Zedong, 1964'teki açıklamasında Moldova için: "Ruslar tarafından adaletsizce zaptedilmiş yerlerden biri" ifadesini kullanmış ve olay uluslararası bir mesele haline dönüşmüştür⁴².

2. Nicolae Ceauşescu Yönetiminde Romanya'nın Sosyo-Ekonomik Yükselişi

Dej'in 19 Mart 1965'teki ölümünden sonra toplanan Romanya Komünist Partisi⁴³'nin (PCR) 9. Kongresi'nde Devlet Başkanı seçilen Nicolae Ceauşescu⁴⁴ hızlı bir sanayileşme

dışında 6 Ekim 1976 Askerî Darbesi'nden, günümüze kadar ortaya koyduğu siyaset nedeniyle Çin için de kullanılmaktadır.

³² Rumence **Bucureşti**, diğer Batılı dillerde ise **Bucharest** olarak geçmektedir.

³³ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 43.

³⁴ Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberalere*, (Çev: Tuncel Öncel), Yordam Kitap, İstanbul 2016, s. 319; Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 40.

³⁵ Mihail Ionescu, Dennis Deletant, "Romania And The Warsaw Pact, 1955-1989", *Cold War International History Project, The Woodrow Wilson International Center For Scholars*, Vol. 43. 2004, s. 2.

³⁶ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 63.

³⁷ Romanya İşçi Partisi'nin 1944- 1954 arası 9., 1955-1965 arası da 11. Genel Başkanı, Romanya Halk Cumhuriyeti'nin 1952-1955 arası 2. Başbakanı ve Romanya Devlet Konseyi'nin de 1. Başkanı olarak görev yapmıştır.

³⁸ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 19.

³⁹ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 18.

⁴⁰ Departamentul Securităţii Statului (Devlet Güvenlik Bakanlığı) kısaca Securităţii (Güvenlik) Başkanı.

⁴¹ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 18.

⁴² Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, (Çev: Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 404.

⁴³ Partidul Comunist Român (PCR). 9 Mayıs 1921'de Gheorghe Cristescu tarafından kurulmuştur. Uzun yıllar yasaklı kaldıktan sonra Ağustos 1948'de tekrardan faaliyetlerine başlamıştır. İsmi 1954'te Romanya İşçi Partisi (Partidul Muncitoresc Român -PMR-) olarak değiştiren oluşum, 1965'te tekrar eski ismini kullanmaya başlamış ve 31 Aralık 1948'den, feshedildiği 22 Aralık 1989 Darbesi'ne kadar da Romanya'yı yönetmiştir. Rumen Komünistler, uzun bir aradan sonra ise darbe ile yasaklanan PCR'nin yerine, Petre Ignatencu'nun öncülüğünde 19 Mart 2010'da Romanya Komüniter Partisi'ni (Partidul Comunitar Din România -PCDR-) kurmuştur. Kurulduğu günden bu yana herhangi bir seçime de katılmayan oluşumun, halk içindeki destek oranı ise oldukça azdır. Oluşum, PCR'nin ise tek yasal mirasçısıdır. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Communitarian_Party_of_Romania, (ET: 24.09.2020).

programı başlatmıştır. İzlenen politikalar kısa sürede meyvelerini vermiş ve Rumen halkı 1960'ların sonu itibariyle Doğu Avrupa'nın yaşadığı yüksek yaşam standartlarına kavuşmuştur⁴⁵. 1970'ler itibariyle de çok çeşitli bilgisayarlar, endüstriyel elektronik ölçüm ekipmanları ile elektronik kontrol sistemlerinin üretimine başlanmıştır⁴⁶. 1971'e gelindiğinde her 10 bin kişiye 12 doktor ile 85 hastane yatağı düşüyordu ve yine aynı dönemde ortalama yaşam süresi, erkekler için 67'ye, kadınlar için ise 72,6'ya yükselmiştir⁴⁷. Romanya'nın ilk yerli otomobili 'Dacia'⁴⁸,nın yabancı ülkelere satış sayısı ise 1975'e gelindiğinde 45 bin olmuştur.⁴⁹ Bunun yanısıra Rumen yapımı Televizyon, Buzdolabı ve Elektrikli Süpürge satışı da artmıştır⁵⁰. 1974'e kadar kişi başına düşen net millî gelir ise yılda % 68 oranında artış göstermiştir⁵¹. Şehirlere taşınan işçiler için yapılan apartman dairesi sayısı ise 1975'e gelindiğinde 751 bine yükselmiştir⁵². Romanya'nın sanayi üretimi de yükselmiş ve diğer Varşova Paktı üyesi ülkeleri geride bırakmıştır. Gayrisafi Millî Hasıla açısından yaşanan büyüme ise 1975 itibariyle Avrupa'daki en yüksek seviyeye ulaşmıştır⁵³. Yine aynı dönemde et başta olmak üzere tüm temel gıda maddelerinin kotaları yükseltilmiştir⁵⁴.

1965'te başlatılan tam kapsamlı kalkınma projesi, 1980'e kadar hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Romanya; 1982 itibariyle dünyanın en büyük demiryolu yük vagonları ihracatçısı olurken, tüm makine araç-gereçleri üretiminde ise dünya genelinde onuncu olmayı başarmıştır, denizasıra sondaj platformları inşa edebilen birkaç ülkeden biri olmuş ve yine aynı yıl, petrol sahası ekipman ihracatı bakımından da üçüncü sırada yer almıştır⁵⁵. 1986'ya gelindiğinde ise Romanya hem sivil hem de askerî uçağını, otomobilini, kamyonunu, tüm makine araç-gerecini ve gemisini kendisi üretir hale gelmiştir⁵⁶. Sağlık alanındaki gelişmeler ise 1989'un sonu itibariyle zirve noktasını görmüş ve 24 milyon nüfuslu⁵⁷ ülkede merkezî sağlık planlaması "her 475 kişiye 1 doktor düşecek şekilde" başarıya ulaştırılmıştır⁵⁸. Romanya, 1989 yılı itibariyle 'Endüstriyel Ülkeler' kategorisinde sınıflandırılmış ve İnsanı Gelişme Endeksi'ne göre de 129 ülke arasından 40. olmayı başarmıştır⁵⁹.

⁴⁴ 26 Ocak 1918 Olt / Scorniceşti - 25 Aralık 1989 Dâmboviţa / Târgovişte. Küçük yaşlardan itibaren Anti-Faşist harekete katılmıştır. Asıl yükselişi ise serbest kaldığı Ağustos 1944'ten sonra olmuş ve Romanya Komünist Gençler Birliği'nde çalışmaya başlamıştır. 1947'den sonra Tarım Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Bakan Yardımcısı olmuştur. Bkz. Eliza Gheorghe, "Nicolae Ceauşescu", (Eds: Jonathan Wright, Steven Casey), *Mental Maps In The Era Of Détente And The End Of The Cold War 1968-91*, Palgrave Macmillan, London 2015, s. 60, 62, 63.

⁴⁵ Daniel Chirot, "Social Change In Communist Romania", *Social Forces*, Vol. 57, No. 2, 1978, s. 471; Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 25.

⁴⁶ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 172.

⁴⁷ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 127.

⁴⁸ 1966'da Argeş bölgesinin Piteşti şehrinde Piteşti Otomobil Fabrikası (Uzina De Autoturisme Piteşti -UAP-) adıyla kurulan şirket, 1999'da Fransız otomobil tekeli Renault firmasına satılmıştır.

⁴⁹ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 30.

⁵⁰ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 31.

⁵¹ Chirot, *a.g.m.*, s. 472.

⁵² Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 26.

⁵³ Steven D. Roper, *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, London 2000, s. 52.

⁵⁴ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 26.

⁵⁵ Bachman ve Keefe, *a.g.e.*, s. 170.

⁵⁶ Mercan Köklü, *Romanya'da Karşı-Devrim*, Alev Yayınları, İstanbul 1991, s. 19.

⁵⁷ Romanya'nın nüfusu, 22 Aralık 1989 Faşist Askerî Darbesi'nden sonra hızla düşmeye başlamış ve geçen 30 yıl sonunda 2019 itibariyle 19 milyon 356 bin kişiye kadar da düşmüştür. Romanya nüfusunun daha da düşmesi beklenmektedir. Bkz. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2019&locations=RO&start=2013> ET: 24.09.2020).

⁵⁸ Köklü, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁹ Bruce Ross-Larson, Eileen Hanlon, American Writing Corporation (Eds.) *Human Development Report 1990*, Oxford University Press, New York 1990, s. 111; Romanya ekonomisi, 22 Aralık 1989 Faşist Askerî Darbesi'nden sonra hızlı bir çöküş sürecine girmiş ve ülke bir daha eski gücüne kavuşmamıştır. Para birimi Ley, Kasım 1990'da % 60 oranında değer kaybetmiş ve bunun üzerine de 1991'de IMF ile yeni bir borç anlaşması imzalanmıştır. Aşırı yükseliş gösteren enflasyon 1991'de %222,8, 1993'te ise %295,5 oranına ulaşarak tarihi bir rekor kırmıştır. Bkz. Roper, *a.g.e.*, s. 89, 91, 94. Romanya'nın çöküşünün etkileri 'İnsanı Gelişme Endeksi'ne de yansımış

3. Nicolae Ceauşescu'nun Tam Bağımsız Dış Politikası

Ceauşescu'nun SSCB'den bağımsız bir dış politika yönünde attığı ilk adım 1967'de Batı Almanya'nın tanınması oldu⁶⁰. SSCB'ye karşı en net tavır ise 20 Aralık 1968'de Varşova Paktı üyeleriyle birlikte Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti'ni işgal eden SSCB'ye karşı gösterildi ve Ceauşescu, 21 Aralık 1968'de halka açık yaptığı konuşmada işgali kınadı⁶¹. Ceauşescu; Afrika, Asya ve Latin Amerika'ya yaptığı ziyaretleri sıklaştırarak; Angola, Kamboçya ve Küba gibi ülkelerdeki Marksist hareketleri ve rejimleri aktif olarak desteklemiştir⁶². Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti ile olan bağlarını da güçlendirmeyi başarmıştır⁶³. 1979 İran Devrimi'nden sonra İran'a bir heyet göndererek hem ABD hem de SSCB'ye karşı kamuoyu oluşturmaya da çalışmıştır⁶⁴. 1979'da Kamboçya'yı işgal eden SSCB destekli Vietnam'ı ve aynı yılın sonuna doğru Afganistan'ı işgal eden SSCB'yi kınamıştır⁶⁵. SSCB'ye karşı Bulgaristan, Polonya ve Doğu Almanya ile de ortak bir cephe oluşturmaya çalışmıştır⁶⁶. Romanya'nın 1980'li yıllarda Arap ülkeleri, Latin Amerika, OPEC⁶⁷ ülkeleri ve Japonya ile olan ticareti de artışa geçmiştir⁶⁸.

4. Batı'da ve SSCB'de Romanya'ya Karşı Kara Propaganda'nın Başlaması

Romanya Sosyalist Cumhuriyeti, 1965'ten itibaren başlatılan hızlı kalkınma ve sanayileşme faaliyetleri sayesinde dışa bağımlı olmayan ve kendi kendine yeterli bir ekonomiye sahip olmayı kısa süre içerisinde başarmıştı. Bu da Romanya'ya karşı Batı'da başlatılan Kara Propagandanın itici gücü olmuş ve birçok Batılı diktatör 1970'lerin sonuna doğru iş birliği yapmaya başlamıştır. İlk iş birliği İngiltere Diktatörü 2. Elizabeth⁶⁹ ile Fransa Diktatörü Valéry Giscard d'Estaing⁷⁰ arasında 1978'de gerçekleşmiş ve D'Estaing, Nicolae Ceauşescu'yu Elysée Sarayı'ndan eşya çalmak ile suçlayarak, 2. Elizabeth'i uyarmıştır⁷¹. Ceauşescu ve eşi Elena

ve Romanya 1995'te aralarında; Sri Lanka, Özbekistan, Ermenistan, Cezayir, Kırgızistan, Gürcistan, Moldova, Jamaika, Paraguay, Dominik ve Peru gibi son derece fakir ülkelerin bile gerisinde kalarak 173 ülke arasından 97. olmuş ve bu da Romanya'nın son 30 yılda elde ettiği en kötü sonuç olarak tarihe geçmiştir. Bkz. Larson, Strong, Cochran, Bieler ve American Writing Corporation, *a.g.e.*, s. 70.

⁶⁰ Ionescu ve Deletant, *a.g.m.*, s. 22.

⁶¹ Allan Chet Emmons, "The Violent Revolution: Nationalism And The 1989 Romanian Revolution", *Student Theses, Papers and Projects (History)*, Vol. 15, No. 53. 2016, s. 8, 9.

⁶² Roper, *a.g.e.*, s. 53.

⁶³ Ronald H. Linden, "The Externalization Of Reform: Soviet-Romanian Relations Under Gorbachev", *Final Report To National Council For Soviet And East European Research*, Vol. 803. No. 17, 1990, s. 3.

⁶⁴ Larry L. Watts (Translator), "Conspect Of Conversations With Cde. V. I. Potapov, Head Of The Romania Sector Of The CPSU CC Section" 16 May 1979, Collection Of Soviet Foreign Policy, No. 75, Sino-Vietnamese War, 1979, No. 186, Record ID: 114159, Classification: Top Secret, *Cold War International History Project*, s. 4.

⁶⁵ Ronald H. Linden, "Socialist Patrimonialism And The Global Economy: The Case Of Romania", *International Organization*, Vol. 40, No. 2, 1986, s. 370.

⁶⁶ Watts, *a.g.e.*, s. 4.

⁶⁷ Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu And the Romanian Political Leadership: Nationalization And Personalization Of Power: Final Report To National Council For Soviet And East European Research*, The Council, Cambridge, Massachusetts 1993, s. 6.

⁶⁸ Köklü, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁹ 1926 doğumlu 20. Fransa Diktatörü 27 Mayıs 1974 - 21 Mayıs 1981 arası görev yapmış olup, halen daha yaşamaktadır.

⁷⁰ 1926 doğumlu Diktatör, 26 Şubat 1952'den beri tam 68 yıldır baştedir; Malezya, Kore, Mısır, Kenya, Umman, İrlanda, Endonezya, Yemen, Nijerya, Arjantin, Lübnan, Irak, Sierra Leone, Yugoslavya, Afganistan, Libya ve Suriye gibi ülkelere bombalama ve işgal yoluyla saldırarak milyonlarca kişinin ölümüne neden olmuştur. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_involving_the_United_Kingdom, (ET: 24.09.2020). O, aynı zamanda 70 yıl başta kalmış; Fransa Diktatörü 14. Louis, Tayland Diktatörü Bhumibol Adulyadej ile Liechtenstein Diktatörü 2. Johann'ın ardından en fazla görevde kalan 3. kişidir. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_longest-reigning_monarchs, (ET: 24.09.2020).

⁷¹ Marcus Tanner, "Britain's Queen 'Hid' To Avoid Romanian Dictator – Book", *Balkan Insight*, 10 September 2018, <<https://balkaninsight.com/2018/09/10/britain-s-queen-hid-to-avoid-romanian-dictator-book-09-10-2018/>> (ET: 24.09.2020).

Ceauşescu⁷² ise bu diyalogdan kısa bir süre sonra İngiltere'nin davetlisi olarak Londra'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında ise 2. Elizabeth kendi yardımcısına, Ceauşescu çiftini kastederek: “*Ellerinde kan var*”⁷³ şeklinde yorumda bulunmuştur. Bu diyalog, Romanya'ya dönük darbe hazırlıklarının altyapısını özetlemesi bakımından da dikkat çekicidir.

Aynı zaman diliminde devreye giren SSCB'nin Romanya'ya yönelik emperyalist saldırıganlığı ise tarihsel tekerrüre de uygun bir biçimde “Moldova” üzerinden gerçekleşmiştir. 5 Ağustos 1977'de SSCB'yi ziyaret eden Ceauşescu, SSCB Diktatörü Leonid Brejnev'in Moldova halkının Rumen olmadığı, ayrı bir ırktan olup, ayrı bir dil konuştuğu şeklindeki gerçek dışı iddialarının muhatabı oldu⁷⁴. İkili arasında hararetli tartışmalara⁷⁵ da sahne olan Moldova konusunda ise herhangi bir sonuca varılamadı. Görüşme sırasında SBKP'nin İktidardaki Sosyalist ve İşçi Partileriyle İrtibat Dairesi Romanya Bölüm Başkanı V. I. Potapov ile Nicolae Ceauşescu arasında ‘Macar’ gerilimi de yaşandı. Potapov, Ceauşescu'ya hitaben “Çarlık Rusyası'nın Rumen topraklarını gayri meşru bir şekilde işgal ettiği” gerçeğinde ısrarının gereksiz olduğunu vurguladı ve diğer Avrupa ülkelerinin de Romanya'ya karşı böyle bir argüman kullanabileceğini hatırlattı. Ceauşescu'nun ona cevabı ise: “*Aklınızda kim var, Macarlar mı ?*”⁷⁶ şeklinde oldu. Bu cevap, Romanya'ya karşı 12 yıl sonra 15 Aralık 1989'da düzenlenecek olan ‘Macar Provokasyonu’nu işaret etmesi bakımından da oldukça dikkat çekicidir.

SSCB'nin Ceauşescu'yu sözlü olarak hedef alması ise 25 Temmuz 1978 tarihinde Brejnev ile Doğu Almanya Lideri Erich Honecker⁷⁷ arasındaki toplantıda oldu. Brejnev, Ceauşescu için: “*O bir hain ve başka neler yapabileceğini yalnızca şeytan bilir.*” ifadelerini kullandı⁷⁸. Aynı tarihlerde ise Ceauşescu'nun Ulusal Güvenlik ve Teknolojik Gelişme Danışmanı ve Securităţii'ye bağlı İç Güvenlik Müdürlüğü Yardımcısı Korgeneral Ion Mihai Pacepa⁷⁹, Batı Almanya'daki görevi sırasında ABD'ye sığınma talebinde bulunmuş⁸⁰ ve aynı ay içerisinde de ABD'ye transfer edilmişti. Bu olay Romanya ile ABD arasında -olumsuz anlamda-

⁷² 7 Ocak 1919 Dâmboviţa / Petreşti - 25 Aralık 1989 Dâmboviţa / Târgovişte. 1939'da Tekstil fabrikasında bir işçi iken RKP'ye katıldı ve Aralık 1947'de Nicolae Ceauşescu ile evlendi. 1957'de Bükreş Politeknik Üniversitesi Kimya Mühendisliği bölümünden mezun olduktan sonra, 1967'de Iaşi Kimya Enstitüsü'nde Doktorasını tamamladı. 1972'de Bükreş Merkez Kimya Enstitüsü Genel Müdürü, 1973'te RKP MK, 1977'de de RKP Politbüro üyesi oldu. 1980'de ise Başbakan Yardımcılığına kadar yükselmiş ve bu görevi de 22 Aralık 1989'a kadar sürdürmüştür. Bkz. Dennis Deletant, *Romania Under Communism Paradox And Degeneration*, Routledge, New York 2019, s. 16.

⁷³ William Shawcross, *Queen And Country: The Fifty-Year Reign Of Elizabeth II*, Simon & Schuster, London 2002, s. 178.

⁷⁴ Larry L. Watts (Translator), “Summary Of The Meeting And Negotiations Held By L. I. Brezhnev With N. Ceausescu In Crimea” 5 August 1977, Collection Of Soviet Foreign Policy, No. 75, Record ID: 114142, Classification: Top Secret, *Cold War International History Project*, s. 5.

⁷⁵ Watts, *a.g.e.*, s. 6.

⁷⁶ Watts, *a.g.e.*, s. 7.

⁷⁷ 29 Ekim 1976'dan Egon Krenz'in elebaşı olduğu SSCB destekli çete tarafından devrildiği 18 Ekim 1989'a kadar Doğu Almanya Devlet Konseyi Başkanı olarak görev yaptıktan sonra 29 Ocak 1990'da tutuklanıp, SSCB'ye nakledildikten sonra tekrardan Almanya'ya iade edilmiş ve 29 Temmuz 1992'den 13 Ocak 1993'e kadar da tutuklu kaldıktan sonra 29 Mayıs 1994'te Şili'nin başkenti Santiago'da ölmüştür. Bkz: Erich Honecker, *Moabit Hapishanesi Notları*, (Çev: İrfan Cüre), Yazın Dergisi Yayınları, İstanbul 1995, s. 8.

⁷⁸ "Transcript, “Meeting Of East German Leader Erich Honecker And Soviet Leader Leonid Brezhnev, Crimea, 25 July 1978 (Excerpt)” Collection Of United States-Soviet Relations, Record ID: 117047, *Cold War International History Project*, s. 3.

⁷⁹ 1928'de doğan casus, 1978 yılının sonlarına doğru ABD'ye transfer edildikten sonra Romanya'ya karşı casusluk faaliyetlerine başlamıştır. Gıyabında idam cezasına mahkûm edilmiş ve öldürülmesi için de ‘Çakal Carlos’ adlı uluslararası gerilla görevlendirilmiştir. Bu casusun yazdığı ve büyük bir çoğunluğu da gerçek dışı ifadeler ile kurgu olan olaylardan oluşan “*Red Horizons: Chronicles Of A Communist Spy Chief*” (*Kızıl Ufuklar: Komünist Casus Şefinin Günlükleri*) adlı kitap, ABD tarafından ilk olarak 1987'de basılmış ve 1989'dan sonra da Romanya başta olmak üzere diğer ülkelerde hızlı bir şekilde yayınlanmıştır. Pacepa halen daha yaşamakta olup, ABD'de ikamet etmektedir.

⁸⁰ Wolfgang Mueller, Michael Gehler, Arnold Suppan (Eds.), *The Revolutions Of 1989: A Handbook*, Austrian Academy Of Sciences Press, Wien 2015, s. 207.

yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmesinin yanında, ABD'nin Romanya'ya karşı başlatacağı darbe planlarının da altyapısını oluşturmuştur.

5. Darbe Hazırlıklarının Başlaması ve İlk Darbe Girişimi

1980 yılı, Dünya genelinde 'Neo-Kapitalizm'⁸¹'in yükselişe geçtiği ve ABD'nin başını çektiği Batılı emperyalistlerin de saldırganlığının en uç noktaya geleceği bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır⁸². Sürecin başlıca iki aktörü ise ABD Diktatörü Ronald Reagan⁸³ ve İngiltere Diktatörü 2. Elizabeth'in kukla Başbakanı Margaret Thatcher'dır⁸⁴. Diğer Neo-Kapitalist tetikçiler arasında ise Batı Almanya Diktatörü Helmut Kohl⁸⁵ ve Fransa Diktatörü François Mitterrand⁸⁶ bulunmaktadır. Kapitalizmin tüm dünyaya egemen olmasının⁸⁷ nihai hedef olduğu bu süreç, aynı zamanda 'Yeni Dünya Düzeni' ile 'Küreselleşme' söyleminin de hazırlayıcısı olacaktır⁸⁸. Batı ve SSCB'nin eşzamanlı olarak hedefinde olan Romanya ise 1965'ten itibaren yürürlükte olan kalkınma projesi için IMF'den aldığı borcun 8 milyar dolara yükselmesi⁸⁹ gibi yeni bir sorunla da karşı karşıyaydı. Bu sorunun çözülmesi amacıyla Nicolae Ceauşescu, 1981 Temmuz'unda dış borcun tamamen geri ödenmesi doğrultusunda gerekli önlemleri almayı kararlaştırmıştır.

İngiltere, Fransa ve SSCB'nin ardından Romanya'ya yönelik emperyalist kampanyaya katılan dördüncü ülke ise ABD olmuştur. Ceauşescu sonrası yaşanacaklar ile ilgili ilk öngörü, 1 Mart 1982 tarihli CIA belgesinde Ion Iliescu⁹⁰ için: "*Ceauşescu sonrası liderlikte önemli bir figür olacak*"⁹¹ şeklinde yapılmıştır. Ancak Iliescu önemli bir figür olmasını gerektirecek herhangi bir görevde bulunmuyordu. Üstelik Romanya Komünist Partisi (PCR) Merkez Komite üyesi bile değildi ve Rumen halkı tarafından da tanınmıyordu⁹². 2 ay sonra 8 Haziran 1982'de İngiltere Parlamentosu'nda konuşan ABD Diktatörü Reagan'ın, Doğu Bloku'na yönelik ilk mesajı ise Polonya ve Marksizm-Leninizm'in geleceği ile ilgili oldu: "*Korkunç bir politik icat olan totalitarizm ile boğuşan kanlı bir yüzyılın sonuna yaklaşıyoruz. **Marksizm-Leninizm tarihin külleri arasında kalacak**, Berlin Duvarı'nın birkaç yüz kilometre gerisinde başka bir sembol var. Varşova'nın merkezinde, iki başkente olan mesafeleri belirten bir işaret var. Bir yönde Moskova'yı işaret ediyor. Diğeri ise Batı Avrupa'nın somut birliğinin merkezi olan*

⁸¹ Kapitalistler bu kavram yerine 'Neo-Liberalizm' ifadesini kullanırlar. Ancak Liberalizm, tıpkı Totalitarizm kelimesinde olduğu gibi mezenformatif bir amaçla kullanılmaktadır. Batılı emperyalistler, Totalitarizm ifadesiyle Faşizm ve Komünizm'i aynı kefeye koyar, kapitalizm ve ABD emperyalizmini ise gizlerler. Yine aynı amaçla kullandıkları Liberalizm kelimesiyle de Kapitalizm'i gizlemeye çalışırlar.

⁸² Mücadele Yayınları (Ed.), *Sovyet Ve Çin Deneylerinde Kapitalizmden Komünizme Geçiş Dönemi*, Mücadele Yayınları, İstanbul 1991, s. 117.

⁸³ 20 Ocak 1981-20 Ocak 1989 yılları arasında 40. ABD Diktatörü.

⁸⁴ Mehmet İnanç Turan, *Küreselleşme*, Etki Yayınları, İzmir 2006, s. 21.

⁸⁵ 1 Ekim 1982'den 3 Ekim 1990'a kadar Batı Almanya, 3 Ekim 1990'dan 27 Ekim 1998'e kadar da Almanya Federal Cumhuriyeti Diktatörü.

⁸⁶ 21 Mayıs 1981 - 17 Mayıs 1995 yılları arasında 21. Fransa Diktatörü.

⁸⁷ Tüm ayrıntılar için Giriş bölümünde yer alan 2 numaralı dipnota bakınız.

⁸⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 31.

⁸⁹ Köklü, *a.g.e.*, s. 19.

⁹⁰ 1957-1960 arası SSCB'de eğitim aldıktan sonra 1967'de Gençlik Bakanı, 1971'de Eğitim-Propaganda'dan sorumlu RKP MK Sekreteri oldu. 1971'de görevden alınıp, Temeşvar RKP örgütüne 2. sekreter olarak atandı. 1974-1979 arası Yaş RKP sekreteri oldu. 1980'de RKP MK'den çıkartılıp, 1984'te su işleri dairesine atandı ve 22 Aralık 1989'a kadar da bu görevi sürdürdü. Bkz. Köklü, *a.g.e.*, s. 33. 22 Aralık 1989 darbesinden 29 Kasım 1996'ya, 30 Aralık 2000'den 20 Aralık 2004'e kadar da 2 kez Romanya'nın sözde Devlet Başkanı olarak görev yapmış olup, halen daha da yaşamaktadır.

⁹¹ "Unrest In Romania: Causes And Implications", Central Intelligence Agency, Doc. Type: CREST, Collection: General CIA Records, Release Decision: RIPPUB, Original Classification: T, Doc. No: (FOIA) / ESDN (CREST): CIA-RDP87R00529R000100060043-1, Sequence No. 4, 1 March 1982, Content Type: REPORT, Approved For Release 2008/07/11, Doc. Release: 11.07.2008, Doc. Creation: 21.12.2016, s. 16.

⁹² Catherine Durandin, Guy Hoedt, *Moartea Ceauşetilor: Adevărul Despre O Lovitură De Stat Comunistă*, (Tra. Marina Mureşanu Ionescu), Editura Humanitas, Bucureşti 2011, s. 136

Brüksel'e işaret ediyor. İşaretçi, Varşova'dan Moskova'ya ve Varşova'dan Brüksel'e olan mesafelerin eşit olduğunu söylüyor. İşaret şu noktayı gösteriyor: Polonya Doğu ya da Batı değil. Polonya, Avrupa medeniyetinin merkezindedir. Bu medeniyete büyük katkı sağladı. Bunu, baskıya muhteşem bir şekilde uzlaşmaz kalarak yapıyor. Bu yüzyılın geri kalanı, özgürlüğün ve demokratik ideallerin kademeli olarak büyümesine tanık olacaksa, demokrasi kampanyasına yardımcı olmak için harekete geçmeliyiz."⁹³ Reagan'ın konuşması ve Polonya üzerinden verdiği 'Avrupa Birliği' hedefine yönelik ilk adım⁹⁴ ise Avrupa Konseyi tarafından 19 Temmuz 1983'te Batı Almanya'nın Stuttgart şehrinde, 'Avrupa Birliği Resmî Bildirisi'nin imzalanmasıyla atılmıştır⁹⁵. 3 ay sonra da 18 Kasım 1983'te Reagan tarafından Ulusal Demokrasi Vakfı (NED) kurulmuştur⁹⁶. Komünist ve Komünist olmayan ülkelerde rejim değişikliğini destekleyecek olan bu vakfın ana söylemi ise 'Demokrasi' olacaktır.

Batı'da ideolojik saldırganlığın böylesine tavan yaptığı bir dönemde hiç de tesadüf olmayan bir gelişme daha yaşanmıştı: Romanya Ordusu içerisinde Nicolae Ceauşescu'ya karşı ilk darbe girişimi⁹⁷ 15 Kasım 1984'te gittiği Batı Almanya'ya ziyareti esnasında meydana gelmiştir. 18 Kasım'a kadar da Batı Almanya'da kalacak olan Ceauşescu'nun yokluğunu fırsat bilen darbecilerin ele başları ise Ion Ioniță⁹⁸, Nicolae Militaru⁹⁹, Paul Cheler¹⁰⁰ ile Ştefan Kostyal¹⁰¹, di ve onlar Ion Iliescu ile de temas halindeydiler¹⁰². Hazırlıklarının kökeni ise 1970 yılına kadar da uzanıyordu: 1. Hücre, Ştefan Kostyal, Nicolae Militaru, Silviu Brucan ve Ioan Ioniță'dan oluşurken, 2. Hücre de Virgil Măgureanu, Nicolae Radu, Ion Iliescu ile Vasile Patilinet'ten meydana gelmekteydi¹⁰³. Öncelikli olarak Ceauşescu'nun kardeşi Ilie Ceauşescu¹⁰⁴ ile Tudor Postelnicu¹⁰⁵ ve Emil Bobu¹⁰⁶, nun danışmanlarının tutuklanmasıyla, harekete geçmeyi planlayan darbecilerin daha sonraki hedefi ise *Romanya Televizyonu*¹⁰⁷, nu (TVR) ele geçirerek halkı sokağa çağırma¹⁰⁸. Ancak Bükreş garnizonundan bu girişime dahil olan ve kilit önemdeki bir askeri birimin anî bir şekilde tarım işleri için çağırılması, darbecilerin planlarını

⁹³ Ronald Reagan, <<https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/60882a>> (ET: 24.09.2020).

⁹⁴ 'Ortak Avrupa Evi' fikri ilk kez 5. SSCB Diktatörü Brejnev tarafından 1981'de dile getirilmiştir. Bu söylem, daha sonradan Gorbaçov ile SSCB Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze tarafından yapılan Batı Avrupa seyahatlerinde de kullanılacaktır. Bkz. Orçun Alpay, "Sovyet Tarihinin Son Perdesi: Mihail Gorbaçov Dönemi Sovyet Dış Politikası", (Ed: Ayla Kaşoğlu), *Liderlerin Sovyeti: Devrimden Perestroykaya*, Çeviribilim Yayınları, İstanbul 2017, s. 269.

⁹⁵ Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 607.

⁹⁶ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma* (Çev. Ergin Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 88.

⁹⁷ 23 Ağustos 1990'da Bükreş merkezli *Adevărul* gazetesine konuşan Silviu Brucan ve Nikolai Militaru, Romanya Ordusu içindeki SSCB destekli gizli çete ittifakının 1970'e kadar uzandığını belirtmişlerdir. Bkz. Köklü, *a.g.e.*, s. 129..

⁹⁸ 1965'ten ihraç edildiği 1984'e kadar RKP MK tam üyesi olarak görev yapmış ve 1987'de ölmüştür.

⁹⁹ 2 Kasım 1984'te emekli olmuş ve 22 Aralık 1989 günü aniden ortaya çıkmıştır. Darbeden sonra kurulan sözde hükümetin sözde Savunma Bakanı olarak 26 Aralık 1989 - 16 Şubat 1990 arasında görev yapmış ve 1996'da ölmüştür.

¹⁰⁰ Tam adıyla Paul Romano Cheler. Darbeden sonra hızla yükselerek 2. Ordu ve 4. Ordu Komutanı olmuştur.

¹⁰¹ Darbeden sonra 8 Şubat 1990'da Tümgeneral rütbesi geri verildikten sonra çeşitli askerî görevlerde yer almıştır.

¹⁰² Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 162, 163.

¹⁰³ James F. Burke, "Romanian And Soviet Intelligence In The December Revolution", *Intelligence And National Security*, Vol. 8, No. 4, 1993, s. 36.

¹⁰⁴ 1983-1989 arası Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'nin son Savunma Bakanı Yardımcısı olarak görev yaptıktan sonra rütbeleri sökülüş ve 2002'de ölmüştür.

¹⁰⁵ 1987-1989 yılları arasında Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'nin son İçişleri Bakanı, Darbeden sonra yargılanarak 14 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

¹⁰⁶ Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'nin son Adalet Bakanı.

¹⁰⁷ Televiziunea Română. Rumen Televizyon Kurumu'nun (Societatea Române Televiziune .-SRTV-) bir parçası olup, aynı isimle de faaliyetlerine devam etmektedir.

¹⁰⁸ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 162, 163.

altüst eder ve darbe girişimi iptal edilir¹⁰⁹. Hareketlilik Romanya ile de sınırlı kalmamıştır. Romanya'daki darbe girişiminden 1 ay sonra 16 Aralık 1984'te İngiltere'nin başkenti Londra'ya ziyaret eden SSCB Politbüro üyesi Mikhail Gorbaçov¹¹⁰, Başbakan Thatcher ile görüşür. Thatcher, Gorbaçov için: “*Gorbaçov'u sevdim. Birlikte iş yapabiliriz*”¹¹¹ ifadelerini kullanır. Doğu Bloku'nun çözülme sürecini hızlandıracak en önemli adım ise ABD Diktatörü Reagan'ın, 6 Ocak 1985 ilan ettiği ‘Reagan Doktrini’ ile atılmıştır¹¹². Reagan'ın 1 Mart 1982'de ilk kez ifade ettiği Avrupa'nın kapitalist entegrasyonu yönündeki açıklaması, 6 Mayıs 1985'teki G-7¹¹³ toplantısının sonuç bildirgesiyle de resmîyet kazanmıştır. Açıklama ise şu şekildeydi: “*Avrupa'nın bölünmesine üzülüyoruz. Barış, özgürlük ve demokrasi ideallerine olan bağlılığımızla, Avrupa'da ortaya çıkan engelleri barışçıl yollarla yıkmayı hedefliyoruz.*”¹¹⁴

Dünyanın dört bir yanındaki terör örgütünü desteklemeyi amaçlayan bu girişime destek mahiyetinde bir gelişme daha yaşanmış ve 11 Mart 1985'te başa gelen SSCB Diktatörü Gorbaçov; ‘Perestrojka’ (yeniden yapılanma), ‘Glasnost’ (saydamlık) ve ‘Uskoreniye’ (hızlandırma) adını verdiği reformları başlatmıştır¹¹⁵. Bunlar emperyalizmle açık ortaklık; askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda da taviz amacı taşıyordu. Ulusal savaflara verilen ‘sınırlı’ destek ise tamamen son bulmuş ve ABD ile Batı'nın hareket alanı genişlemiştir.¹¹⁶ Erich Honecker¹¹⁷, Gorbaçov ve çetesinin reform adı altında ‘Sosyalizmi ve bu sistemi, uygulama konusunda direnen ülkeleri nasıl yıkmaya çalıştığını’ şöyle anlatıyordu: “*Emperyalizmin önderleri ABD ve FAC (Batı Almanya) ile öteki kapitalist ülkeler tarafından yıllardır açıkça ilan edilen Doğu Avrupa ülkelerinde sistem değişikliği hedefi, SSCB'nin başrolü oynadığı iyi iş gören bir senaryo sayesinde gerçekleşti. Gorbaçov, Yakovlev ve Şevardnadze'nin SBKP 26. Kongresine sunulan politik raporu “sistemin kesin demontajı” olarak ele almış oldukları bugün kabul edilmektedir; oysa eskiden olsa bu kesinlikle inkâr edilirdi. SSCB'deki gelişmeleri dikkatle gözleyenler için daha 1987/88'de bu durum bir sır değildi. Yıllar geçtikçe daha bir görülür hale geldi ki, Mart 1985'te Konstantin Çernonko'nun ölümünden sonra, SSCB'nin ölüm saati de başladı. Gorbaçov, Şevardnadze, Yakovlev ve Yeltzin etrafında SB'de (Sovyetler Birliği) parti ve devlet zirvesine ulaşan yeni önderlik grubu, bugün açıkça kabul edileceği gibi, “sistemi değiştirmek” amacındaydı. Bu amaç için SB'nin müttefiklerini kurban etmeye hazırdu. Bu yöndeki ilk adımın Sovyet iktidarının kurucusu V.I. Lenin'in adıyla ve sözde ona bağlılıkla gizlenmeye çalışılmış olması gerçeği değiştirmez. Daha 1984 sonbaharında Şevardnadze ve Gorbaçov Karadeniz kıyısında bir gezinti sırasında -Şevardnadze hatıralarında böyle yazıyor- “bütün sistemi” değiştirmenin gerekli olduğu konusunda anlaşılardı. Bu değişikliğin anahtarı daha 1985'te hazırdu. Bu hem iç hem de dış politika değişikliği sorunlarıyla ilgiliydi. Dış politika alanındaki ilk hamle, SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) MK aygıtınca hazırlanan bir yönerge taslağının, önderlik tarafından uluslararası politikanın “dünya çapında gözlemlenmesi” yönünde derhal değişikliğe uğratılmasıydı. Pratikte ise bu yönerge, ABD ile sıkı iş birliği yönünde değiştirildi.*”¹¹⁸

¹⁰⁹ Burke, *a.g.m.*, s. 36. Darbe girişimi hakkında yıllar sonra konuşan Yüzbaşı **Radu Nicolae**, Ştefan Gheorghiu Siyaset Akademisi'nden Prof. Dr. Virgil Măgureanu ile General Ion Ioniță'nın 1982'den beri gizli olarak görüştüğünü belirterek şu çarpıcı itirafta bulunmuştur: “*Saklamıyorum, Ruslarla temaslarım vardı. Bunu Ankara'daki büyükelçimiz aracılığıyla gerçekleştiriyordum...*” Bkz. Durand'in ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 164.

¹¹⁰ 11 Mart 1985-25 Aralık 1991 yılları arasında SSCB'nin son Lideri. Halen daha da yaşamaktadır.

¹¹¹ Alpay, *a.g.e.*, s. 269.

¹¹² Chester Pach, “Reagan Doctrine: Principle, Pragmatism And Policy”, *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 1, 2006, s. 75.

¹¹³ Group Of Seven. Kanada, Fransa, Batı Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD'den oluşmakta olup en büyük 7 ekonomiyi temsil eden kapitalist çetedir.

¹¹⁴ Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 608.

¹¹⁵ Alpay, *a.g.e.*, s. 265.

¹¹⁶ Mücadele Yayınları, *a.g.e.*, s. 117.

¹¹⁷ Bkz. 77. Dipnot.

¹¹⁸ Honecker, *a.g.e.*, s. 20.

Gorbaçov ile Reagan'ın ilk buluşması ise 21 Kasım 1985'te İsviçre'nin Cenevre şehrinde gerçekleşmiştir¹¹⁹. O görüşmeden 12 gün sonra 4 Aralık 1985'te hazırlanan CIA belgesinde Ion Iliescu ismi bir kez daha gündeme getirilerek: “*Ceauşescu'nun ilk halefi ve Ceauşescu sonrası ortaya çıkacak kişi*”¹²⁰ ifadelerine yer verilmiştir. CIA, Ion Iliescu ismi üzerindeki ısrarını sürdürmeye devam etti ve 3 ay sonra 8 Nisan 1986'da yeni bir belge daha hazırladı. O belgede ise “*Gorbaçov'un Ceauşescu sonrası oluşacak yönetimde Ion Iliescu'ya sponsor olmaya çalıştığı*”¹²¹ belirtilmiştir. Reagan ile Gorbaçov arasındaki 2. görüşme ise İzlanda'nın başkenti Reykjavík'te 11 Ekim 1986'da gerçekleşmiştir¹²². Batı'nın Ion Iliescu ismini ve askerî darbeyi açıktan dile getirdiği ilk yayın ise Batı Alman devletinin tetikçisi *Der Spiegel* dergisi tarafından 1 Aralık 1986'da piyasaya sunulmuştur. Böylece Romanya'ya karşı kurulan komploya katılan ülke sayısı da beşe yükselmiştir. Dergi şu çarpıcı ifadelerle yer vermişti: “*Seçkin subaylar arasında Çavuşesku hastalanırsa bir askeri cunta kurulmasının planlandığı söylentileri dolaşiyor. Moskova başka bir çözüm daha düşünebilir, ki böyle bir plan için adayları vardır. Ion Iliescu... Iliescu, 1950'li yıllarda Moskova'da Enerji Enstitüsü'nde okurken Romen öğrencilerin sekreterliğini yaptı. Okul arkadaşı olan bir Rus, onu 'akıllı birisi' 'örgütçü yeteneği var' diye övüyordu. Iliescu'nun bu Rus arkadaşı, şimdiki SBKP genel sekreteri Gorbaçov'tan başkası değildir.*”¹²³ *Der Spiegel*'in bu yayını bir itiraf niteliğinde olmasının yanında, tarihî bir gerçeği de tekrardan hatırlatıyor: Romanya ordusundaki üst düzey kadroların tamamına yakınının Moskova'da eğitilmiş olması¹²⁴.

ABD'nin Romanya'yı açıktan hedef aldığı ilk olay da 1986 yılında gerçekleşmiş ve Romanya 'insan haklarını çiğnemekle' suçlanmıştır¹²⁵. 1978'den beri hazırlanan ve darbenin de altyapısını oluşturan Kara Propaganda meyvelerini vermiş ve 1980'li yılların sonu itibariyle de Avrupa ile ABD'de yirmiden fazla şehirde insan hakları grupları, kiliseler, göçmen grupları tarafından Romanya'ya karşı protestolar düzenlenmiştir. Reagan, göstericilere teşekkür ederek: “*ABD'nin Romanya'daki insan hakları durumu hakkında derin endişe duymaya devam ettiğini ve Devlet Başkanı Nicolae Ceauşescu'yu bütün Rumen vatandaşlarının temel haklarını sağlamak için gerekli adımlar atana kadar da onaylamayacağını*” yineledi¹²⁶. Reagan ile Gorbaçov arasındaki yoğun trafik de bu atmosfer içinde devam ediyordu ve ikili Washington'da 7 Aralık 1987'de 3. kez görüşmüştür¹²⁷.

6. Darbeye Giden Yolda Kırılma Noktası: Macarlar ve Transilvanya

Batı'nın Romanya'ya yönelik Kara Propagandasını artıran ve bir dönüm noktası da olan olay, Ceauşescu'nun 2 Haziran 1988'de yaptığı duyuruda; Romanya'nın kırsal bölgelerinin Sosyalist dönüşümünü, Kollektifleştirme ve modernleştirmeyi geliştirmek üzere, “Sistemleştirme” adı verilen bir plan başlatacağını açıklamasıyla olmuştur¹²⁸. Plana göre,

¹¹⁹ Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 608.

¹²⁰ “Romania: The Outlook For Ceausescu”, Central Intelligence Agency, Doc. Type: CREST, Collection: General CIA Records, Release Decision: RIPPUB, Original Classification: T, Doc. No: (FOIA) / ESDN (CREST): CIA-RDP87T00573R000300300002-6, Sequence No. 2, 4 December 1985, Content Type: SNIE, Approved For Release 2010/05/17, Doc. Release: 17.05.2010, Doc. Creation: 22.12.2016, s. 12.

¹²¹ “Romania: Rumors About Gorbachev's Meddling”, Central Intelligence Agency, Doc. Type: CREST, Collection: General CIA Records, Release Decision: RIPPUB, Original Classification: T, Doc. No: (FOIA) / ESDN (CREST): CIA-RDP87R00529R000100060043-1, Sequence No. 43, 8 April 1986, Content Type: MEMO, Approved For Release 2011/07/01, Doc. Release: 30.06.2011, Doc. Creation: 22.12.2016, s. 3.

¹²² Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 609.

¹²³ Köklü, *a.g.e.*, s. 31.

¹²⁴ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 18; Gorbaçov, 1990'da Bulgaristan Lideri Mladenov ile yaptığı telefon konuşmasında Moskova'da eğitilenlerin en ünlüsü olan Iliescu için: “*Ion Iliescu Moskova'nın adamıydı, onunla sık sık telefonda konuştum ve onu destekledim.*” demiştir. Bkz. Anghel Andreescu, “România Şi Lovitura De Stat Din Decembrie 1989”, *Revista De Ştiinţe Militare*. No. 56. 2019, s. 54.

¹²⁵ Köklü, *a.g.e.*, s. 23.

¹²⁶ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 31.

¹²⁷ Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 610.

¹²⁸ Köklü, *a.g.e.*, s. 25.

ülkenin köyleri ‘tarımsal endüstri kompleksleri’ne dönüştürülecekti. Buna, yoğunlaştırılmış konut projesi de dahildi ve 2000 yılında da sona ermesi bekleniyordu¹²⁹. Batılı emperyalistler ise asıl hedefin Macar, Alman ve Sırp azınlıklarının yok edilmesi olduğunu belirten¹³⁰ dezenformasyon niteliğinde haberler yapıyordu. 1988 yılının sonlarına doğru yaşanan en önemli hareketlilik ise 1970’li yıllardan itibaren Romanya ordusu içindeki darbe planlarının ‘fikir babası’ olan Silviu Brucan¹³¹’ın 13 Kasım 1988’de Londra’ya gitmesi oldu. Brucan, İngiltere’de çok rahat davranıyor¹³², Oxford’da Askeri Akademi’de ders veriyor, Dışişleri Bakanlığı’ndaki toplantılara bile katılıyordu. Thatcher ise onu ‘Doğu Avrupa danışmanı’ ilan edecek kadar da ileri gitmişti¹³³. Brucan sadece İngiltere’de değil, Romanya’da da rahattı. Bu rahatlık onu, İngiltere ile ABD’nin Bükreş’teki büyükelçiliklerini ziyaret edecek kadar da cesaretlendiriyordu¹³⁴.

1988 itibariyle Romanya’ya karşı kurulan komploya katılan altıncı ülke ise SSCB’nin kukla devletlerinden olan Macaristan Halk Cumhuriyeti oldu. Macaristan Sosyalist İşçi Partisi’nin (MSZMP) gazetelerinden *Magyar Ifjusag (Macar Gençliği)* şu provokatif haberi yapmıştı: “*Transilvanya’daki olaylar, yalnızca bir ulusal azınlığın değil, aynı zamanda Avrupa’nın yok edilmesidir*”¹³⁵. Daha saldırgan olan İngiltere merkezli *The Independent* gazetesi ise 28 Haziran 1988’de şu provokatif başyazıyı yayınlamıştı: “**Bati, Romanya halkının kaderini unutmamalıdır. Başkan Çavuşesku’nun tek yanlı bir kararla reddettiğini hatırlayalım, EÇTU Statüsünü bir daha yenilemeyelim... Çavuşesku, bütün platformlarda uluslararası çapta gözden düşürülmelidir**”¹³⁶. Aynı gün İngiliz *The Times*: “*Habsburg hanedanının düşüşünden bu yan Transilvanya’da yaşayan 2 milyon Macarın, şimdi duydukları seslerde kendilerini Romen egemenliğinden “kurtaracak” müjdeyi aradıkları sanılabilir. Ancak, duyulan ses, Sovyet zırlı birliğinin öncü kolunun sesi değil, batıda Kluj’dan doğuda Braşov’a dek güldür güldür ilerleyen traktör ve dozerlerin sesidir...*”¹³⁷. Emperyalist şebeke arasındaki iş birliği, tesadüflere yer vermeyecek kadar da açıktı. Bunu kanıtlar niteliğe sahip gelişme ise 2 gün sonra 30 Haziran 1988’de meydana geldi ve provokatif bir açıklama yapan MSZMP MK Politbürosu’nun bir üyesi ise şunları söyledi: “*Transilvanya’yı kurtarmak üzere bir ordu oluşturmaya kalksak, halk orduya yazılmak için ta Tuna’ya kadar kuyruğa girerdi*”¹³⁸. Transilvanya konusundaki spekülasyon, provokatif ve faşist kampanyaya katılan diğer bir ülke de Fransa olmuştur: Pierre Blanchet, *Le Nouvel Observateur* adlı faşist gazetede “*Vampir ve Köylüler*”, Eric Erlanger, *La Croix* adlı Katolik-Faşist gazetede “*İnsanlar böyle mi yaşar ?*” tarzında spekülasyon yazılarla Romanya aleyhinde kampanya yürütmüştür¹³⁹. Daha saldırgan bir tutum ise Ekim 1988’de Fransız emperyalizminin tetikçisi *Le Monde* gazetesinin kalemeşöürü Joseph Rovon tarafından sergilenmiştir. Provokatif ifadelerle dolu yazı ise şöyleydi: “**Ceauşescu rejimi korkunç bir tiranlık olarak suçlanmalı ve böylece SSCB bundan kurtulmak**

¹²⁹ Köklü, a.g.e., s. 26.

¹³⁰ Köklü, a.g.e., s. 26.

¹³¹ 1916’da doğdu, 1944-1956 arası RKP’nin günlük gazetesi *Scinteia*’nın (Kivilem) yazı işleri müdür yardımcılığı, 1956-1959 arası Romanya’nın ABD Büyükelçiliği ve 1959-1962 arası da Romanya’nın BM Daimi Temsilciliği gibi görevlerde bulundu. Bkz. Deletant, a.g.e., s. 391.

¹³² Yıllar sonra şu itirafta bulunmuştur: “*Hem Washington’da hem de Londra’da planlarımız için cesaret verici güvenceler aldığımızı kesinlikle söyleyebilirim. Dahası, Birleşik Devletler ve İngiltere’nin Bükreş büyükelçilerine benimle sürekli temas halinde olmaları talimatı verilmişti.*” Bkz. Durandin ve Hoedt, a.g.e., s. 74.

¹³³ Durandin ve Hoedt, a.g.e., s. 74.

¹³⁴ Rumen İstihbarat Örgütü ‘Securităţii’nin kuş uçurmadığı Bükreş’te yaptığı ziyaretler esnasında ‘garip bir şekilde’ tutuklanmaz ve daha sonra Londra’ya gider. Bkz. Durandin ve Hoedt, a.g.e., s. 73; Dönemin Securităţii Başkanı ise ‘Iulian Vlad’dır. O, Brucan’ın yurtdışına çıkışı için gerekli olan pasaportu da sağlamış ve 22 Aralık 1989 Darbesi’nin olduğu gün de taraf değiştirerek darbecilere katılmıştır. Bkz. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Влад,_Юлиан> (ET: 24.09.2020).

¹³⁵ Köklü, a.g.e., s. 26.

¹³⁶ Köklü, a.g.e., s. 27.

¹³⁷ Köklü, a.g.e., s. 27.

¹³⁸ Köklü, a.g.e., s. 28.

¹³⁹ Durandin ve Hoedt, a.g.e., s. 81.

için yeterince taviz verdiğini düşünmeye başlayabilir. Kızıl Khmerlerin korkunç terörüne karşı genel isyan o kadar büyüktü ki, tüm dünya Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesini, zar zor maskelenmiş milliyetçi ve emperyalist karakterine rağmen oybirliğiyle rahatlıkla karşıladı. Ceauşescu'nun Avrupa'da ahlakî soykırım zihniyetini utanmadan sergilemesine izin vermeyelim, bunun fiziksel bir hâl almasını beklemeyelim."¹⁴⁰ Macar politikacı ile Fransız ve İngiliz gazetelerinin Transilvanya olarak bahsettiği yer, Romanya'nın batısında kalan ve Temeşvar¹⁴¹ şehrinin de bulunduğu bir bölgedir. Rumenlerin yanı sıra Macar ve Alman azınlığın da yaşadığı bir yerdir. Bölge emperyalistlerin her dönem gözünü diktiği bir yer olması bakımından da önem taşımaktadır. Romanya'ya karşı bir koz olarak kullanılan bu bölge hakkında yapılan son tehdit ise 11 yıl önceye 5 Ağustos 1977'e kadar geri gitmektedir.¹⁴² Batı, SSCB ve onların kuklası durumundaki devletlerin 15 Aralık 1989'da Temeşvar'da harekete geçireceği ve 22 Aralık darbesinin de tetikleyicisi olacak olan Macar provokasyonun son hazırlıkları yukarıda da belirttiğimiz üzere 1988 itibarıyla son halini almıştır.

7. 1989 Yılı ve Romanya Darbesi'nin Başlaması

Romanya'yı doğudan sıkıştırmaya çalışan SSCB destekli çetenin üyeleri; Gheorghe Apostol¹⁴³, Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu¹⁴⁴, Constantin Pârvolescu¹⁴⁵, Mircea Răceanu¹⁴⁶ ve Corneliu Mănescu¹⁴⁷, Mart 1989'da Ceauşescu aleyhinde ortak bir mektup yazdılar. Mektup ilk olarak 11 Mart 1989'da Özgür Avrupa Radyosu tarafından¹⁴⁸ *Ulusal Kurtuluş Cephesi*¹⁴⁹ (FSN) adlı bir yeraltı örgütünün manifestosu olarak yayımlandı¹⁵⁰. 2 gün sonra da İngiliz *The Independent* gazetesi mektubu yayınlamaya darbeyi açıkça ima etmişti: "*Saldırımın-Başkan Çavuşesku'nun ekonomik ve insan hakları politikasının sosyalizme zarar verdiği yolundaki-açısı, Başkan Gorbaçof'un, deli dolu ve huzursuzluk verici Romanyalı diktatörün saf dışı edilmesi amacıyla bir saray darbesi düzenlemek üzere uygun adayları bulunduğuna işaret ediyor. Bunun, Çavuşesku'nun ayağının altındaki halıyı çekme yönünde kararlı ve ciddi bir adım olduğunun bir işaretidir de, bildirinin altına imza atanların, son savaş*

¹⁴⁰ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁴¹ Orijinal ismi 'Timişoara'dır.

¹⁴² Larry L. Watts (Translator), "Summary Of The Meeting And Negotiations Held By L. I. Brezhnev With N. Ceausescu In Crimea" 5 August 1977, Collection Of Soviet Foreign Policy, No. 75, Record ID: 114142, Classification: Top Secret, *Cold War International History Project*, s. 7.

¹⁴³ 1969 RKP MK Politbürosu'ndan çıkarıldıktan sonra 1977-1988 yılları arasında sırasıyla Romanya'nın Arjantin, Uruguay ve Brezilya Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Bkz. Deletant, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁴⁴ Moskovacı Grup olarak bilinen çetenin üyesi, SSCB ajanı. 1940-1946 yılları arasında SSCB'de kalmıştır. Bkz. Deletant, *a.g.e.*, s. 11, 12.

¹⁴⁵ Moskovacı Grup olarak bilinen çetenin üyesi, SSCB ajanı. 1948-1960 arası RKP MK Politbüro üyesi. Bkz. Deletant, *a.g.e.*, s. 15, 16.

¹⁴⁶ CIA ajanı. 1960-1978 yılları arasında aralıklarla Romanya'nın ABD Büyükelçiliğinde çalıştı. CIA ajanı olduğu tespit edildikten sonra 31 Ocak 1989'da idam cezasına çarptırıldı ancak cezası hafifletilerek 20 yıla indirildi. Bkz. Deletant, *a.g.e.*, s. 17, 18.

¹⁴⁷ Eski diplomat. BM Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Bkz. Burke, *a.g.m.*, s. 54.

¹⁴⁸ Radyonun Doğu Bloku'na karşı yürüttüğü operasyonlar hakkında konuşan Polonya Dayanışma Sendikası Başkanı Lech Wałęsa şu itirafı bulunmuştur: "*Güneş olmadan dünya olur mu ?*" Bkz. Anamaria Neag, *Radio Free Europe And The 1989 Fall Of Communism In Romania*, Lund University Faculty Of Social Sciences Media And Communication Studies, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lund University, Lund 2010, s. 28.

¹⁴⁹ Frontul Salvării Naționale. Çete ilk toplantısını Mayıs 1989'da yapmıştır, Bkz. Burke, *a.g.e.*, s. 37. Çetenin geçmişi ise 1970'li yılların ortalarında kurulan 'Askeri Direniş Komitesi'ne (Comitetul De Rezistență Militară) kadar dayanıyor. Çete 1992'de bir bölünme yaşamış ve Ion Iliescu'nun başını çektiği kişiler, Demokratik Ulusal Kurtuluş Cephesi (Frontul Democrat Al Salvării Naționale -FSDN-) adıyla ayrı bir çete kurmuş; Petre Roman'ın başını çektiği kişiler ise FSN'nin ismini Demokrat Parti - Ulusal Kurtuluş Cephesi (Partidul Democrat -PD-) Frontul Salvării Naționale, PD-FSN) olarak değiştirmiş ve en son 1993'te Demokrat Parti (Partidul Democrat -PD-) adını alarak 2007'ye kadar da faaliyetlerine devam etmiştir. Iliescu'nun çetesi ise 1993'te farklı partilerle birleşerek ismini Romanya Sosyal Demokrat Partisi (Partidul Social Democrat Român -PSDR-) olarak değiştirmiş ve en son 2001'de yapılan değişikliklerle de Sosyal Demokrat Parti (Partidul Social Democrat -PSD-) adını almıştır. Halen daha faaliyetlerine devam eden PSD Romanya'nın en büyük siyasi partisidir.

¹⁵⁰ Burke, *a.g.m.*, s. 37.

(2.Dünya Savaşı) **Moskova'da**, 1930'lerden itibaren partinin temel direklerinden biri ve 1950'lerin ortalarında da genel sekreteri olan **Gheorghe Apostol'un yanında geçirenler, partinin "Rusçu" kanadı olmalarıdır.**"¹⁵¹ Aynı gün konuşan İngiltere Kraliyet Birleşik Hizmetler Enstitüsü'nün SSCB uzmanı Jonathan Eyal ise hedef saptırmak için: "**Parti içinde sosyalizmi kurtarmak üzere bir başkaldırı, bugün bu düşünülüyor.**"¹⁵² şeklinde bir açıklama yapmıştı.

Romanya'nın geleceği açısından büyük bir önem taşıyan duyuru ise 14 Nisan 1989'da Başkan Nicolae Ceauşescu tarafından şöyle yapılmıştı: "**Bundan sonra ekonomik ve siyasal olarak hiç kimseye bağımlı olmamaya karar verdik.**"¹⁵³ 1970'li yıllarda IMF'den alınan 8 milyar dolarlık dış borcun tamamı ödenmiş, 2,6 milyar dolarlık dış ticaret fazlası verilmiş ve Romanya Sosyalist Cumhuriyeti, dış borcunu tamamıyla ödeyen ilk ve tek ülke olmayı başarmıştır¹⁵⁴. Olayın Batı'daki yansıması ise olumsuz olmuştur. 25 Nisan 1989'da açıklama yapan Avrupa Ekonomik Topluluğu¹⁵⁵ (EEC) Romanya ile olan ticarî ve ekonomik iş birliği görüşmelerini askıya aldıklarını bildirmiştir¹⁵⁶. 1 ay sonra 31 Mayıs 1989'da Batı Almanya'nın Mainz şehrinde konuşan ABD Diktatörü G. H. W. Bush ise; "**Bölünmemiş bir Avrupa**"¹⁵⁷ çağrısında bulunarak 1982'den beri gündemi işgal eden kapitalist 'Avrupa entegrasyonu' fikrinin hayata geçirilmesini hızlandırıyor. Aynı günlerde ise SSCB, Ceauşescu'nun alaşağı edilmesi ve yerine de Ion Iliescu'nun geçirilmesi fikrini Fransa'ya iletmıştır¹⁵⁸. Darbe hazırlıklarını hızlandıran SSCB, kısa bir süre sonra da generallerini devreye sokarak Victor Athanasie Stănculescu¹⁵⁹ ile bir görüşme yapmıştır. **SSCB Generalleri**, Macaristan'ın Balaton Gölü'nde yapılan görüşmede **Stănculescu'ya**: "**Nicolae Ceauşescu'nun devrilmesine karşı çıkmayacaklarına dair garanti veriyordu**"¹⁶⁰.

1 Temmuz 1989'da provokatif bir haber yapan İngiliz *The Independent* gazetesi şu yorumda bulunmuştu: "**Bay Çavuşesku ölse, ya da görev yapamaz hale gelse bile, onun yerine geçeceklerin batının ya da doğunun baskılarına boyun eğeceği su götürür.**"¹⁶¹ 6 Temmuz 1989'da Fransa'nın Strasburg şehrinde konuşan Gorbaçov da 'Avrupa entegrasyonu' konusunda ısrar ederek; "**SSCB'nin Doğu Avrupa'daki reformları engellemeyeceğini ve 'Ortak Avrupa Evi' çerçevesinde de Avrupa'nın kapsamlı bir siyasi ve ekonomik entegrasyonunu teşvik edeceğini**" belirtmiştir¹⁶². *The Independent*'in ardından Ceauşescu'nun ölümünü ima eden 2. gazete ise İngiliz *The Times* olmuştur. *The Times*'in 8 Ağustos 1989 tarihli "**Bir despotun çevresindeki gölge**" başlıklı provokatif yazısındaki saldırgan ifadeler ise şöyleydi: "**M. Gorbaçov'un geçen ay Bükreş'te keşfettiği üzere, güçlerin dağılımı ciddi (bir) analizi olanaksız kılıyor. Çavuşesku'nun ölümünden sonra Romanya Moskova'ya bağlı kalacak mı? Ülkenin sosyalist kurumlarını yeniden inşa edecek mi? Moskova iktidarın el değiştirmesini nasıl**

¹⁵¹ Köklü, *a.g.e.*, s. 33, 34.

¹⁵² Köklü, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁵³ Köklü, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁵⁴ Köklü, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁵⁵ 1 Ocak 1958'de kurulmuştur. 7 Şubat 1992'de 'Maastricht Antlaşması' ile ismini 'Avrupa Birliği' (EU - AB) olarak değiştirmeyi kabul etmiştir. 22 Haziran 1993'te Kopenhag Kriterleri ilan edilmiş ve genişlemenin Doğu Avrupa merkezli olacağı belirtilmiştir. 1 Kasım 1993'te ise AB resmî olarak yürürlüğe girmiştir. AB'nin en büyük genişlemesi ise 2004'te gerçekleşmiş ve 10 ülke birden AB'ye katılmıştır. Romanya ise 1 Ocak 2007'de AB'ye tam üye olmuş ve 22 Aralık 1989 Darbesi'yle başlayan 18 yıllık 'kapitalist restorasyon' böylece tamamlanmıştır. AB'nin 2020 itibarıyla üye sayısı ise 27'dir.

¹⁵⁶ Köklü, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁵⁷ Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 613.

¹⁵⁸ Andreescu, *a.g.m.*, s. 51.

¹⁵⁹ General. 22 Aralık 1989 günü Ceauşescu'nun yakalanması emrini veren kişi.

¹⁶⁰ Andreescu, *a.g.e.*, s. 53. Stănculescu ile çalışan diğer bir devlet de Macaristan'dı. Yıllar sonra konuşan eski Macar Başbakan Miklós Németh şöyle diyordu: "**Onlara çok fazla yardım teklif ettik, hatta silah ve mühimmat bile.**" Bkz. Susanne Brandstätter, "**Checkmate Strategy Of A Revolution**", Part 4, s. 01:39-02:23, Documentary, 2003, <<https://www.youtube.com/watch?v=mAOE4jCo6po>> (ET: 24.09.2020).

¹⁶¹ Köklü, *a.g.e.*, s.35.

¹⁶² Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 614.

*etkiler?... Aile -eğer askeri bir darbe olmazsa- herhangi bir klasik yoldan devrilemez, ama erki teknokratlarla paylaşmaya zorlanabilir... Doğu-batı ilişkileri, ölüm sancuları içindeki, durus bilmeyen nepotist (akraba kayıran) bir rejim tarafından tehdit edilmemelidir.*¹⁶³

Batı'nın 1989 yılı üzerinde bu kadar çok durmasının büyük bir önemi vardı. 1989 yılı, Batı kapitalizminin ve onun temel yapı taşı olan soykırımcı Atlantik-Avrupacı zihniyetin¹⁶⁴, 'öjenik ve faşist reflekslerle' teorize ettiği '1789 Fransız Devrimi'nin 200. Yıldönümü'ne denk geliyordu. Romanya dışında, diğer Varşova Paktı üyeleri -SSCB hariç- de hayal edilen kapitalist Avrupa bütünleşmesinin önündeki en büyük engeldi ve ortadan kaldırılmaları da şarttı. Bu hedefe en kısa sürede ulaşılabilmesi için gereken son ideolojik taarruz ise Dünyanın kapitalist dönüşümünün çok yakın olduğunun mesajını veren 'Tarihin Sonu' isimli bir makale ile yapılmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Politika Planlama Müdürlüğü Yardımcısı Francis Fukuyama tarafından yazılan makalede Kapitalizm, alışlageldik bir biçimde 'Liberalizm' olarak maskelenmiş ve diğer bütün ideolojilerin tamamen tükendiği vurgulanmıştır¹⁶⁵. Soğuk Savaş'ın ise bittiği belirtilen yazıda; 'Liberalizm'in tamamen evrenselleşeceği, Komünizm ile Faşizm'in öldüğü ve geriye de sadece dinlerin kaldığı ısrarla tekrar edilmiştir¹⁶⁶. Bu tezi destekleyecek diğer bir adım ise 'Washington Konsensüsü' adıyla atılmış ve tüm ülkelerin de bu kurallara¹⁶⁷ uyması dikte edilmiştir. 1989 yazındaki son provokasyon ise ABD'li *Newsweek* adlı kapitalist tetikçinin 21 Ağustos 1989 tarihli sayısında, Nicolae Ceauşescu'yu "Son Stalinist" şeklinde hedef göstermesiyle yaşanmıştır¹⁶⁸.

7 Ekim 1989'da Doğu Almanya'nın başkenti Doğu Berlin'i ziyaret eden Gorbacov, yaptığı konuşmada ilk kez açıktan tehditte bulunmuştu. Glasnost ve Perestroyka reformlarının hızlı bir şekilde yürürlüğe konmasını isteyen Gorbacov, küstah bir şekilde: "**Kim geç kalırsa hayatıyla öder.**"¹⁶⁹ Açıklamasında bulunmuş ve artık Romanya için tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu ise Romanya'ya yapılacak müdahaleyi görüşmek için 18 Kasım 1989'da Paris'te toplanmıştır. Emperyalistler son derece sabırsızdı¹⁷⁰ ve bu sabırsızlık

¹⁶³ Köklü, a.g.e., s. 35, 36.

¹⁶⁴ Nazi Almanyası ve ortaklarının 2. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonucunda yenilmesinin ardından, Batı Avrupa'da hegemonya kuran ABD, ideolojik dayatmasına 10 Aralık 1948'de New York'ta ilan edilen 'İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi' ile başlamıştır. 26 Ağustos 1789'da Fransa'da ilan edilen 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi' örnek alınarak oluşturulan bu metin; Özgürlük, Demokrasi, İnsan Hakları (kapitalizm maskesi) gibi soyut kavramlar üzerinden Atlantik-Avrupacı zihniyetin, 20. Yüzyıldaki ilk fikirsel dayanağını oluşturmuştur. Bu, aynı zamanda kapitalizmin 'fikirsel' anlamda evrenselleşmesine yol açarak, 1980'li yılların başında ortaya çıkan 'Neo-Kapitalizm'e de büyük bir katkı yapmıştır. Neo-Kapitalizm ise bir sonuç olarak 20. Yüzyılda şekillenen son emperyalist proje olmuş ve 'Yeni Dünya Düzeni' ile 'Küreselleşme' olarak adlandırılan 'kapitalizmin son aşaması'nın da itici gücü olmuştur.

¹⁶⁵ Francis Fukuyama, "The End Of History ?", *The National Interest*, No. 16, 1989, s. 1.

¹⁶⁶ Fukuyama, a.g.m., s. 1, 13.

¹⁶⁷ Günümüzde Kuzey Kore ve Küba dışında tüm ülkelerin kabul ettiği 'Kapitalizm'in On Emri' de diyebileceğimiz kurallar şunlardır: 1- Mali disiplinler, 2- Kamu Harcamalarının Düzenlenmesi, 3- Vergi Reformu, 4- Faiz Oranlarının Serbestleştirilmesi, 5- Rekabetçi bir Döviz Kuru, 6- Ticaretin serbestleştirilmesi, 7- Doğrudan Yabancı Yatırımın Serbestleştirilmesi, 8- Özelleştirme, 9- Kurumsal Serbestleşme (Deregülasyon) ve 10- Özel Mülkiyetin Korunması. Bkz. John Williamson, "A Short History Of The Washington Consensus", *Law And Business Review Of The Americas*, Vol. 15, No. 1, 2009, s. 9, 10.

¹⁶⁸ Adina Mutâr, "Ceauşescu Şi Newsweek. Au Trecut 30 De Ani De La Ultimul Interviu Cu Ultimul Stalinist", *Newsweek România*, 31 August 2019 <<https://newsweek.ro/istorie/ultimul-interviu-cu-ultimul-stalinist>> (ET: 24.09.2020).

¹⁶⁹ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma* (Çev. Ergin Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 95.

¹⁷⁰ Macaristan Halk Cumhuriyeti'nin 25 Kasım 1988-23 Ekim 1989 tarihleri arasındaki son Başbakanı Miklós Németh yıllar sonra şu itirafta bulunmuştur: "Bu nedenle, bu sürecin gerçekleşmesini engelleyen Ceauşescu gibi kişilerin yollarını açmak ve temizlemek önemlidir. Dolayısıyla, Avrupa'nın iki tarafının birleşmesi açısından, Ceauşescu gibi diktatörlerin varlığı ve sesi, süreci çok daha zor hale getirebilirdi. Bu açıdan bakıldığında, o gider gümez yol açıldı." Bkz. Susanne Brandstätter, "Checkmate Strategy Of A Revolution", Part 1, s. 06:03-06:47, Documentary, 2003 <https://www.youtube.com/watch?v=W4flzJv34_g> (ET: 24.09.2020). Darbenin hızlandırılmasını isteyenlerden biri de ABD Başkanı Bush'tu. CIA şefi Milton Bearden, 9 Kasım 1989'da Bush'un kendisine "**Buna bir son vermemiz gerek**" dediğini belirtmiştir. Bkz. Susanne Brandstätter, "Checkmate Strategy

açılış konuşmasına: “**Doğu’ya hemen mi yardım etmeliyiz yoksa demokratikleşme sürecinin daha da meşgul olmasını mı beklemeliyiz ?**”¹⁷¹ şeklinde yansımıştır. İngiliz *The Sunday Times* adlı gazete, 19 Kasım 1989 tarihli haberinde Ceauşescu’nun ölümünü ve darbeyi şu sözlerle ima etmişti: “**Batılı diplomatlara göre ülkeyi selamete götürebilecek iki olanaklı yol var. Ya, belki Moskova tarafından hazırlanacak bir “saray darbesi” ya da Çavuşesku’nun ölmesi. Ama ilgi konuları arasında okumak, sinema, müzik ve spor olan başkan, sağlıklı ve zinde görünüyor. Ve Gorbacov, şimdilik, eyleme geçmede tereddüt içindedir.**”¹⁷² RKP’nin 14. Kongresi ise bu kirli atmosferde 20 Kasım 1989’da¹⁷³ düzenlendi ve Başkan Ceauşescu, 5 yıllığına daha Genel Sekreter seçildi. Ceauşescu, aynı toplantıda Gorbacov ile onun Glasnost-Perestroika adlı ihanet projesine de meydan okuyarak şu sözleri haykırdı: “**Ne zaman ki kavak ağaçları elma verir ve sazlıkta çiçek açar, o zaman böyle değişiklikler yaparım**”¹⁷⁴.

Avrupa turuna çıkan Gorbacov, Fransa Diktatörü Mitterrand ile 25-26 Kasım 1989 tarihlerinde bir araya geldi¹⁷⁵. *The Times* ise son derece sabırsızdı ve 28 Kasım 1989 tarihinde şu bilgilendirmeyi yapmıştı: “**Parti içinde ya da dışında herhangi bir ayaklanma, başkaldırı işaretine rastlanmıyor.**”¹⁷⁶ Aynı gün Roma’da konuşan Gorbacov ise ‘Ortak Avrupa Evi’ teorisini bir kez daha tekrarlayarak değişimin yakın olduğu mesajını veriyordu¹⁷⁷. Daha sonra Vatikan’a geçen Gorbacov, 1 Aralık 1989’da Papa 2. John Paul ile görüşmüştür¹⁷⁸. Aynı gün önemli bir olay daha yaşanmıştı. ABD ve Batı emperyalizminin hizmetkârı Londra merkezli ‘Uluslararası Af Örgütü’nün Viyana avukatı Eva Barki, hem Bush’a hem de Gorbacov’a gönderdiği ‘Romanya’daki Macar azınlığın soykırımına son verilmesi’ temalı telgrafta şu yalan ifadelerle yer vermişti: “**Papaz László Tókéş**¹⁷⁹ **ve ailesi polis tarafından zulme uğruyor, sebepsiz yere gözaltına alınıyorlar, evlerinin camları düzenli olarak kırılıyor, bütün aile hırsızlık ve kaçakçılıkla suçlanıyor, papaz görevini yapamıyor.**”¹⁸⁰

Bush ile Gorbacov, Nicolae Ceauşescu’ya karşı düzenlenecek olan darbeden 20 gün önce 2 Aralık 1989’da Malta’nın başkenti La Valletta’da bir araya geldiler. Aralarındaki konuşmanın ana konusu ise 1989 yılındaki değişim ve dönüşümdü. Bu görüşmede Gorbacov, son derece rahat bir şekilde: “**Değişim süreci acı verici olabilir, ancak müdahale etmemeye inanıyoruz. Bu işleri yapmak için her yerde albay bulunabilir.**”¹⁸¹ diyordu. 3 Aralık 1989’daki son

Of A Revolution”, Part 3, s. 09:50-10:00, Documentary, 2003 <https://www.youtube.com/watch?v=X_vuIN4q-VY> (ET: 24.09.2020).

¹⁷¹ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁷² Köklü, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁷³ **Silviu Brucan, RKP kongresinden kısa bir süre önce İngiltere’ye giderek Dışişleri Müsteşarı William Waldegrave ile gizli bir görüşme gerçekleştirmiş ve sonra da Moskova’ya geçmiştir.** Bkz. Köklü, *a.g.e.*, s. 37. 1990’da konuşan SSCB MK Uluslararası Departman Başkanı Valentin Falin, Brucan’ın ziyaretini ise şöyle anlatıyordu: “**Kurbanlar olacağını biliyorduk; Bir darbenin kaçınılmaz olduğunu biliyorduk çünkü rejim sadece çürümüş değil uzlaşmazdı. Silviu Brucan gibi rejimi eleştirenler Kasım ayında Moskova’ya geldiklerinde, Romanya’nın başka çıkış yolu olmadığı gerçeğini takdir etmemizi istediler. Bu nedenle Romanya silahlı kuvvetleri içindeki gelişmeleri ve rejime direnişin Kasım ayından yıl sonuna kadar büyümesini çok yakından izledik.**” Silviu Brucan’ın ziyareti ilk değildi ve ondan önce **Militaru ile Radu 1987’de SSCB’den yardım istemiş** ve yine Brucan 1988’de SSCB’yi ziyaret ederek yardım istemişti. Bkz. Burke, *a.g.m.*, s. 41.

¹⁷⁴ Köklü, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁷⁵ Lavinia Betea, “Arhivele Sfera Politicii - Ultima Vizită A Lui Nicolae Ceauşescu La Moscova (I)”, *Sfera Politicii*, Vol. 17, No. 142, 2009, s. 83.

¹⁷⁶ Köklü, *a.g.e.*, s. 37, 38.

¹⁷⁷ Mueller, Gehler ve Suppan, *a.g.e.*, s. 616.

¹⁷⁸ Betea, *a.g.m.*, s. 83.

¹⁷⁹ Darbeden sonra hızla yükselmiştir. 1990’da ABD’den Dört Özgürlük ödülü, 2009’da da Truman-Reagan Özgürlük Madalyası almıştır. 2007-2019 arası da Avrupa Parlamentosu üyesi olarak görev yapmıştır.

¹⁸⁰ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁸¹ “First Restricted Bilateral Session With Chairman Gorbachev Of The Soviet Union”, 2 December 1989, Record Group/Collection: George H. W. Bush Presidential Records, Collection/Office Of Origin: National Security Council, Series: Kanter, Arnold, Files, Subseries: Subject Files, Originally Processed With FOIA(s): 1999-0273F, OA/ID No: CF00769, Folder ID No. CF00769-005, Folder Title: Malta Summit - December 1989, Stack: V, Row: 5, Section: 10, Shelf: 5, Position: 2, *George Bush Presidential Library Staff*, s. 3.

görüşmeden sonra düzenlenen basın toplantısı ise ‘Kapitalist Yeni Dünya Düzeni’ nin resmî bir ilanı niteliğindeydi. Gorbaçov; ABD’ye karşı asla savaş başlatmayacağına dair söz verdiğini, ikili ilişkilerin daha da gelişeceğini belirttikten sonra, Soğuk Savaş olarak adlandırılan sürecin de bittiğini şu şekilde anlatmıştır: “*İkimiz de dünyanın bir soğuk savaş dönemini bırakıp başka bir döneme girdiğini belirttik. Bu sadece başlangıç. Uzun süreli barış dönemine giden uzun yolumuzun henüz başındayız.*”¹⁸² Toplantı sonrasında ise havai fişekli bir kutlama düzenlenmiş¹⁸³ ve Dünya, yeni bir dönemin içerisine girmiştir. Ceauşescu ve Gorbaçov’un son görüşmesi ise 4 Aralık 1989’da Moskova’da gerçekleşmiştir. Görüşmeye damga vuran olay ise Ceauşescu ile Constantin Dăscălescu¹⁸⁴, nun iki ülke başbakanlarının kısa süre içerisinde özel bir toplantı yapması konusundaki ısrarı olmuştur¹⁸⁵. Olayı daha da ilginç kılan Gorbaçov’un, Ceauşescu’ya yönelik: “**9 Ocak’a kadar yaşayacaksınız, sizi endişelendiren nedir ?**”¹⁸⁶ şeklindeki cevabı olmuştur. İsrarını sürdüren Dăscălescu, bu kez de SSCB Başbakanı Nikolai Rijkov’u Romanya’ya davet eder, ancak yine olumsuz bir cevap ile karşılaşır¹⁸⁷. Görüşmeye dair eklememiz gereken diğer bir önemli husus ise Ceauşescu’nun aşırı derecede gergin olmasıydı ve bu da hareketlerine yansiyordu¹⁸⁸. Toplantı sonrasında Ceauşescu ile Dăscălescu, Gorbaçov için “**O kötü bir insan ve tehlikeli**”¹⁸⁹ yorumunda bulunmuşlardır. Bu diyalog, ikilinin bir şeylerin farkına vardıklarını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Ceauşescu’ya karşı karalama kampanyası ise tam gaz devam ediyordu. 4 Aralık 1989’da ABD’li *Newsweek*’e konuşan Rumen asıllı Fransız yazar Emil Michel Cioran; ‘Rumen halkının açlıkla boğuştuğu ve halkın tamamen bittiği’ şeklinde yalan bir açıklamada bulunmuştu¹⁹⁰. Ertesi gün 5 Aralık 1989’da Fransız Diktatör Mitterrand, SSCB’yi ziyaret etmiştir. Görüşme, darbe planının son düzenlemelerinin yapıldığı bir zirve olmuştur¹⁹¹.

Darbeye giden yoldaki en önemli olay ise 15 Aralık 1989 günü ‘Macar Provokasyonu’ şeklinde gerçekleşmiştir. Macar Reform Kilisesi Papazı László Tőkés, Temeşvar’daki görevinden alınıp, başka bir yere atanmıştı. Ancak kendisine verilen süre içerisinde kiliseyi boşaltmamış ve halkı kışkırtmıştır. Buna rağmen de sadece 200 kişi toplayabilmiştir¹⁹². Olayın yaşandığı gün, şehre SSCB’den ‘turist kılığında’ bir kabile de gelmişti. Kafile, grup vizesiyle değil, kişisel vize alarak ülkeye giriş yapmış ve Athene Palas Oteli’nde konaklamıştı¹⁹³. Bu grup, aynı zamanda 17 Aralık 1989 Pazar sabahında başlayacak olayları da kışkırtarak ajan-provokatör bir rol de üstlenmişti. Olayları çığırından çıkaran en önemli şey ise Tőkés’in 17 Aralık 1989 Pazar sabahı, üstünü başını kana bulayarak dışarı çıkması ve sonrasında da kalabalığa hitap etmesi oldu¹⁹⁴. Olay hızla şehre yayıldı ve kısa sürede 10 bin Macar, kilise

¹⁸² “Remarks Of The President And Soviet Chairman Gorbachev And A Question-And Answer Session With Reporters In Malta”, 3 December 1989, *Making The History Of 1989*, s. 3.

¹⁸³ “Official End Of The Cold War (1989)”, s. 02:14-02:50, <https://www.youtube.com/watch?v=A_fOizSxqHI> (ET: 24.09.2020).

¹⁸⁴ Romanya Sosyalist Cumhuriyeti’nin son Başbakanı. 1991’de ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı ancak sağlık sorunlarından dolayı serbest bırakıldı.

¹⁸⁵ Lavinia Betea, “Arhivele Sfere Politicii - Ultima Vizită A Lui Nicolae Ceauşescu La Moscova (II)”, *Sfera Politicii*, Vol. 18, No. 143, 2010, s. 88, 89, 91, 92.

¹⁸⁶ Betea, *a.g.m.*, s. 88.

¹⁸⁷ Betea, *a.g.m.*, s. 92.

¹⁸⁸ “5 Minute De Istorie: Ultima Întâlnire A Lui Nicolae Ceauşescu Cu Mihail Gorbaciov”, *TVR*, s. 02:48-02:59, <<https://www.youtube.com/watch?v=4njyUocYrdQ>> (ET: 24.09.2020).

¹⁸⁹ Lavinia Betea, “Arhivele Sfere Politicii - Ultima Vizită A Lui Nicolae Ceauşescu La Moscova (I)”, *Sfera Politicii*, Vol. 17, No. 142, 2009, s. 84.

¹⁹⁰ Emil Michel Cioran, *Ezeli Mağlup: Söyleşiler*, (Çev: Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 185.

¹⁹¹ Fransız ajanı Petre Roman’ın darbe sonrası kurulacak hükümetin Başbakanı, SSCB ajanı Ion İliescu’nun da Cumhurbaşkanı olması kararlaştırılmıştır. Bkz. Eksen Yayıncılık (Ed.), *Modern Revizyonizmin Çöküşü: Sovyetler Birliği Ve Doğu Avrupa Üzerine*, Eksen Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 237, 238.

¹⁹² Köklü, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁹³ Köklü, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁹⁴ Köklü, *a.g.e.*, s.46.

önünde birikti. Onlar çevreye saldırıp; otomobilleri, itfaiye araçlarını da yakmış ve daha sonra da 4 askerin kafasını kırarak linç etmişlerdir¹⁹⁵. Provokasyon aralarında Arad, Bistrita ve Moravita'nın da olduğu şehirlere de sızmış ve ülkenin batısı sıkıntılı bir sürecin içerisine girmiştir. Tókés ise boş durmamış ve Lech Wałęsa¹⁹⁶,ya bir mektup göndererek yardım talebinde bulunmuştur¹⁹⁷. Aynı gün RKP üyeleriyle konuşan Nicolae Ceauşescu ise SSCB destekli bir darbe girişiminin yakın olduğu konusunda uyarılarda bulunmuştur¹⁹⁸. 2 gün sonra 19 Aralık 1989 Salı günü BBC'ye konuşan İngiltere Dışişleri Müsteşarı William Waldegrave¹⁹⁹ ise Ceauşescu yönetimini yıkacaklarını, şu sözlerle tüm dünyaya duyuruyormuştu: “**Bu rejimin günleri sayılıdır ve onun çöküşünü hızlandırmak üzere dışarıdan yapabileceğimiz her şey bizim için doğrudur.**”²⁰⁰ Aynı gün *Yugoslav Haber Ajansı (TANJUG)* Temeşvar'da 2 bin kişinin öldüğü²⁰¹ şeklinde yalan bir haber yayınlamıştı. Böylece Yugoslavya, Romanya'ya karşı emperyalist komploya katılan yedinci ülke olmuştur. 20 Aralık 1989 Çarşamba günü *Doğu Alman Haber Ajansı (ADN)* Temeşvar'daki ölü sayısını 4 bin 630'a yükseltti²⁰² ve Doğu Almanya, komploya katılan sekizinci ülke oldu. Aynı gün *Fransa Basın Ajansı (AFP)* ise Temeşvar'da çocukların zırhlı araçlarla ezildiğini, protestocuların süngülerle öldürüldüğünü, yoldan geçenlere makineli tüfeklerle ateş edildiğini ve ordunun hastanelere baskın yaptığı şeklindeki yalan bir haber haberi servis etmişti²⁰³. Ancak gerçekler tam tersini ifade ediyordu. 15 Aralık'tan 20 Aralık'a kadar geçen 5 günlük sürede Temeşvar'daki ölü sayısı, her iki taraf dahil olmak üzere toplam da 100'dü. Batılılar tarafından tüm dünyaya servis edilen görüntülerdeki cesetler ise mezarlıklardan çıkarılmış olup, işkence sonucu değil, geçen süre zarfında deforme olmuştu²⁰⁴.

Waldegrave ise provokasyonunu sürdürerek 20 Aralık 1989'da Romanya Ordusu'nu: “**Romanya Halkının Gerçek İstem ve Özlemlerini Temsil Etmeye ve Bu Rejime Bir Son Vermeye**”²⁰⁵ çağırmıştır. Aynı gün *The Times* ise şu haberi yapmıştı: “**Çavuşesku'nun 3. dünya ülkeleriyle ilişkileri iyi... Sovyetler Birliği müdahale edecek ve bir Gorbaçof doktrini için batının onayını alacak mı?.. Batı'da göklere çıkarılan 'Kızıl Ordu'nun Bükreş'i kurtarması' fikri, belki de uzak bir düşür.**”²⁰⁶ Yine aynı gün İngiliz *Financial Times* gazetesine konuşan Macar Dışişleri'nden üst düzey bir yetkili ise şu çarpıcı sözleri söylemişti: “**Eğer ordu yönetime yüz çevirir, halk da korkuyu üzerinden atarsa, çarpışma başlar.**”²⁰⁷ Nicolae Ceauşescu, 20 Aralık 1989'da *TVR*'de yaptığı konuşmada Temeşvar olaylarının arkasında: “**Teröristlerin, faşistlerin, emperyalistlerin ve holiganların olduğunu, emperyalist gerici unsurların Sosyalist Romanya'nın bağımsızlığını tehdit ettiğini**” belirtmiş ve işçileri, “**Ülkemizi bir avuç dolara satmak isteyen hainlere**” karşı uyardıktan sonra da “**Düşman güçlerine karşı kararlılıkla mücadele etmeliyiz ve işçi gösterileri örgütlemeliyiz**” yorumunda bulunmuştur²⁰⁸. O gün

¹⁹⁵ Köklü, a.g.e., s. 46.

¹⁹⁶ 31 Ağustos 1980'de Solidarność (Dayanışma) Sendikası'nı kurarak Polonya'da Anti-Komünist faaliyetler yürüten ABD ajanı. 1990-1995 arasında Polonya'nın 2. Devlet Başkanı olarak görev yapmıştır.

¹⁹⁷ Köklü, a.g.e., s. 46.

¹⁹⁸ Burke, a.g.m., s. 37.

¹⁹⁹ 1990-1992 arası Sağlık Bakanı, 1992-1994 arası Lancaster Dükalığı Başbakanı, 1994-1995 arası Tarım Bakanı, 1995-1997 arası da Hazine Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. 1999'dan beri Lordlar Kamarası üyesi, 2016'dan beri de Reading Üniversitesi Rektörüdür.

²⁰⁰ Köklü, a.g.e., s. 50.

²⁰¹ Köklü, a.g.e., s. 48

²⁰² Köklü, a.g.e., s. 48

²⁰³ Durandin ve Hoedt, a.g.e., s. 98.

²⁰⁴ Eduardo Galeano, *Tepetaklak: Tersine Dünya Okulu*, (Çev: Bülent Kale), Çitlenbik Yayınları, İstanbul 2004, s. 264.

²⁰⁵ Köklü, a.g.e., s. 50.

²⁰⁶ Köklü, a.g.e., s. 50.

²⁰⁷ Köklü, a.g.e., s. 51.

²⁰⁸ Köklü, a.g.e., s. 55. Konuşmanın tamamı için Bkz. “Nicolae Ceausescu Mesaj Pe 20 Decembrie 1989 + Adeziuni Muncitori (Din Arhiva S.R.I.)” s. 00:23-23:23, <<https://www.youtube.com/watch?v=D9Q-Iyz5d74>> (ET: 24.09.2020). O konuşmanın devamında ise işçiler, fabrikalarda bir araya gelerek yönetime olan desteklerini

konuşan Fransa Başbakanı Michel Rocard²⁰⁹ ise saldırgan bir tutum içindeydi ve şöyle diyordu: “*Ceauşescu rejimi artık tüm Avrupa’yla ve halkının haklarıyla sonsuza kadar alay edemeyecek. Bu diktatörlüğün kaderi, kaçınılmaz olarak bu tür ölümcül rejimlerin kaderi olacaktır. Düşecektir ve ne kadar erken olursa o kadar iyi.*”²¹⁰ TANJUG, 21 Aralık 1989 günü yaptığı yalan haberde ise aşırı derecede ileri giderek, Temeşvar’da özel birimlerin oluşturulduğunu ve o birimlerin de hastanelerde katliam yaptığını duyurmuştu²¹¹.

21 Aralık 1989 Perşembe günü ise Romanya tarihi açısından büyük bir dönüm noktası olacak olan olayların da başlayacağı gündü. O gün, 15 Aralık 1989’dan beri devam eden Macar provokasyonuna bir cevap olarak, 100 binin üzerinde insanın katıldığı²¹² dev işçi mitingi düzenlenmişti. Mitinge katılanların taşıdığı pankartların çoğunda ise şu ifade yer alıyordu: “*Hainleri Ve Ülke Satıcılarını Kınıyoruz, Dış Çevrelerin Şovenist Tezahürlerine Son Verelim.*”²¹³ Miting, saat 12.00’de RKP MK Binasının balkonuna CPEX²¹⁴ üyeleriyle birlikte çıkan Ceauşescu’nun konuşmasıyla başladı. Darbecilerin provokasyonu²¹⁵ ise Başkanın konuşmasının daha ilk dakikalarında kendini göstermeye başlamıştı; Havai fişeğe benzeyen anı bir sesin hemen ardından, bu kezde ses sisteminden gelen bir hırıltı, meydandaki kalabalığın kısa süre içerisinde tedirgin olmasına yol açmıştır. Asıl büyük kargaşa ise kadınlara çivili tahta sopalarla vurulması sonucunda meydana gelmiş ve kadınlar çığlık atarak koşuşturmaya başlamıştır²¹⁶. Birçoğu da ellerindeki pankartlar ile bayrakları düşürmüş ve durum kısa süreliğine de olsa kontrolden çıkmıştır²¹⁷. Nicolae Ceauşescu ise kalabalığa sesini duyurmak için birkaç kez “*alo, alo, alo*” şeklinde hitap etmiştir. Başkanın eşi Elena Ceauşescu da araya girerek: “*Sakince yerinize oturun*” şeklinde kalabalığı sakinleştirmeye çalışmıştır²¹⁸. Konuşmasına kaldığı yerden devam eden Ceauşescu, 1 Ocak 1990’dan itibaren; emekli maaşları için 100 ila 300 ley zam, sosyal yardım, çocuklar için 30 ila 50 ley tutarında destek, 200 ley tutarında asgari maaş zammı, bin ila 2 bin ley değerinde de doğum izni ödeneğini açıkladıktan sonra konuşmasını bitirmiştir²¹⁹. Mitingin sonuna doğru ise bir başka provokasyon girişimi daha meydana gelmişti. Bükreş Politeknik Üniversitesi Rektörü Petre Roman²²⁰,’ın emrindeki öğrenciler, RKP MK Binasının olduğu alana girmeye çalışarak, polisle çatışmış ancak

göstermişlerdir. Bkz. “Nicolae Ceausescu Mesaj Pe 20 Decembrie 1989 + Adeziuni Muncitori (Din Arhiva S.R.I.)” s. 23:38-30:11, <<https://www.youtube.com/watch?v=D9Q-Iyz5d74>> (ET: 24.09.2020).

²⁰⁹ 1930-2016. 1988-1991 arası Başbakan, 1995-2009 arası da Avrupa Parlamentosu üyesi olarak görev yapmıştır.

²¹⁰ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 110.

²¹¹ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 99.

²¹² Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 112.

²¹³ Ioan Scurtu, “The Romanian Revolution Of December 1989”, *Annals Of The Academy Of Romanian Scientists Series On History And Archaeology*, Vol. 2. No. 2, 2010, s. 60.

²¹⁴ Comitetul Politic Executiv (Siyasi Yürütme Komitesi)

²¹⁵ **15 Aralık 1989’da Temeşvar’a gelen Sovyet turist kfilesi, 20 Aralık itibariyle başkent Bükreş’e gelmiş ve 21 Aralık’ta düzenlenen mitingde ajan-provokatör rol üstlenmiştir.** Bkz. Köklü, *a.g.e.*, s. 45.

²¹⁶ Provokasyonun başlangıcı için Bkz. “Nicolae Ceausescu Last Speech”, s. 01:23-01:50, <<https://www.youtube.com/watch?v=TcRWiz1PhKU>> (ET: 24.09.2020).

²¹⁷ Scurtu, *a.g.m.*, s. 60. Saray Meydanındaki kargaşanın tamamı için Bkz. “Nicolae Ceausescu Last Speech”, s. 06:28-06:58, <<https://www.youtube.com/watch?v=TcRWiz1PhKU>> (ET: 24.09.2020).

²¹⁸ Scurtu, *a.g.m.*, s. 60, 61.

²¹⁹ Scurtu, *a.g.m.*, s. 60, 61.

²²⁰ 1913-1983 yılları arasında yaşamış, gerçek ismi de Ernest Neuländer olan Macar Yahudisi asıllı Sovyet ajanı Valter Roman’ın oğlu olarak 1946’da doğmuştur. Bkz. Deletant, *a.g.e.*, s. 29. 1970-1972 yılları arasında Fransa’da Yüksek Lisansını tamamladı. 1976’da da Bükreş Politeknik Üniversitesi’nden Dr. Unvanı aldı. 21 Aralık 1989’deki öğrenci provokasyonunu yönettikten sonra, 22 Aralık 1989 darbesine katıldı ve aynı gün de FSN üyesi oldu. 27 Aralık 1989’dan 1 Ekim 1991’e kadar Romanya’nın sözde Başbakanı oldu. 1993’te FSN’den istifa ederek Demokratik Parti’yi kurdu. 1996-1999 yılları arasında sözde Romanya Senatosu Başkanı, 1999-2000 arası da sözde Romanya Dışişleri Bakanı oldu. Halen daha da yaşamaktadır.

durdurulduktan sonra da ara sokaklara dağılarak küçük çaplı çatışmaların yaşanmasına neden olmuşlardır²²¹.

Kısa bir süre sonra da toplantı düzenleyen Ceauşescu, durumun ne kadar ciddi olduğunu ise şu sözlerle anlatmıştır: “*Hitler'e karşı verilen savaştan daha zor bir savaştayız. Ordu, iç kuvvetler, Securitate görevlerini yapmalı.*”²²² Ceauşescu'nun son video konferansı ise 21 Aralık akşamı saat 18:00'de gerçekleşmiş ve Başkan şunları söylemiştir: “*Romanya'nın bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik kesin bir istikrarsızlaştırma hedefi olan ve organize bir eylemle uğraştığımızı gösteren bazı konulara değinmek istiyorum. Bu konuda en ufak bir şüphem yok. İşletmelere gitmeli ve orada sorunların olduğu fabrikalarda tartışmalıyız. İşletmelerde savunma birimleri kurmalıyız. Tüm taraflarla açıkça tartışmalıyız. Bu, parti üyeliğini kanıtlamanın tam zamanıdır.*”²²³ Provokatörler ile Hükümet arasındaki çatışmalar ise bu saatlerde küçük çaplı bir şekilde devam etmiştir. O sıralarda ise RKP MK karargâhında, 1 ay yetecek kadar silah, mühimmat sağlanmış ve Savunma, İçişleri, Devlet Güvenlik Dairesi Bakanları, Vatansever Muhafızlar ile Genelkurmay Başkanı'nın dahil olduğu bir komite kurulmuştur²²⁴. Ceauşescu çifti ise olayların gelişimi hakkında hızlı bir şekilde bilgilendirilmek için RKP MK binasında hazırlanmış yatak odasında kalmıştır. Gece saat 01:00 itibariyle de Vasile Milea ve Iulian Vlad, Ceauşescu'ya şehir merkezinin sakin olduğunu bildirmiştir²²⁵.

8. Darbe'nin Gerçekleşmesi ve Sonrasında Yaşananlar

22 Aralık 1989 Cuma günü saat 08:00'de Romanya Savunma Bakanı Yardımcısı General Ilie Ceauşescu, ağabeyi Ceauşescu ile ciddi bir görüşme gerçekleştirmiş ve ağabeyine; “*Durum son derece kritik. Hükümeti kovmalısınız*”²²⁶ dedikten sonra da Savunma Bakanlığı'na gitmiştir. Burada yeni hükümetin üyeleriyle bir liste yapmış ve Koramiral Ştefan Dinu'dan SSCB ile Çin'in askeri ataşelerini çağırmasını istemiştir²²⁷. Nicolae Ceauşescu, saat 08:30'da Bükreş'in merkezinin provokatörlerce tehdit edilmesi ve durumun da son derece tehlikeli bir hale gelmesinden dolayı, müdahale emri vermiştir. Ancak Savunma Bakanı Vasile Milea, Başkanın emrine karşı çıkmış ve provokatörlere müdahale etmemiştir. Bunun üzerine de saat 09:30'da idam edilmiştir²²⁸. Saat 09:45'te ise CPEx'in son toplantısı başlamıştır. Başkan Ceauşescu, Ion Radu²²⁹'ya: “*Ne yaptın Radu?*” şeklinde seslenmiş. Radu ise: “*İstedığın gibi oradaydım, tartışmaya girmek imkânsızdı, Militaru da ICEM ve Turbomecanica'dan ayrılıyordu*” şeklinde karşılık vermiştir. Başkan, daha sonra CPEx üyelerine ve doğrudan Paul Niculescu Mizil²³⁰'e şu soruyu sormuştur: “*Kim savaşıma kararlı, kim değil?*”. Orada bulunan herkes savaşacakları yönünde ortak bir cevap vermiştir²³¹. Başkan daha sonra şöyle devam etmiştir: “*Tüm ülkede olağanüstü hâl ilan edelim. Bu, Anayasa'ya göre başkanın hakkı. Devlet Konseyi'ni toplamaya gerek yok.*” Karar oybirliğiyle kabul edildikten sonra da tartışma devam etmiş ve Silviu Curticeanu²³², provokatörlerin ateş açması durumunda “*biz de ateş edeceğiz*” demiştir. Araya giren Gheorghe Rădulescu²³³: “*Kan dökmeye gerek yok*” dedikten sonra, Başbakan Dăscălescu: “*dürüst işçilere ateş edip etmeme konusunda karar vermeliyiz*” ifadelerini kullanmıştır. Ona

²²¹ Köklü, a.g.e., s. 55.

²²² Scurtu, a.g.m., s. 64.

²²³ Scurtu, a.g.m., s. 64, 65.

²²⁴ Scurtu, a.g.m., s. 65.

²²⁵ Scurtu, a.g.m., s. 66.

²²⁶ Scurtu, a.g.m., s. 68.

²²⁷ Scurtu, a.g.m., s. 68.

²²⁸ Scurtu, a.g.m., s. 68.

²²⁹ Başbakan Yardımcısı.

²³⁰ Darbenin gerçekleşmesinden hemen sonra darbecilere katılmıştır.

²³¹ Scurtu, a.g.m., s. 68.

²³² 1982-1989 yılları arasında Nicolae Ceauşescu'nun Danışmanı

²³³ Lakabı 'Gogu'dur. Darbeden sonra tutuklanmış ve 1992'de hapisteyken ölmüştür.

cevap veren Tudor Postelnicu²³⁴ ise: “*dürüst işçiler değil, pislikler ve holiganlar*” ifadelerini kullanmıştır²³⁵. Saat 10.11’de ise *TVR’de* Başkanlık Kararnamesi okunarak bütün ülkede olağanüstü hâl ilan edilmiştir²³⁶. Aynı dakikalarda ise Ceauşescu, büyük bir hata yaparak kendisini büyük bir beceriyle gizleyen²³⁷, darbeci General Victor Athanasie Stănculescu’dan ordunun komutasını devralmasını istemiş ve Stănculescu hızlı bir şekilde Savunma Bakanı olmuştur²³⁸. Daha sonra Stănculescu, Ceauşescu’ya binadan ayrılmasını teklif etmiştir.

Saat 11.00’de ise ABD Büyükelçiliğine gelen; Belçika, Fransa, İspanya, İngiltere ve Hollanda büyükelçileri²³⁹, elçiliğin ‘ses geçirmez odasında’, yapılması gerekenleri tartışmaya başlamıştır²⁴⁰. Saat 11.00’den sonra ise **Üniversite Meydanı, Intercontinental Oteli ve Roma Meydanı’ndaki provokatörler²⁴¹, Stănculescu’nun emrindeki askerlerden herhangi bir muhalefet ile karşılaşmadan²⁴² RKP MK binasına doğru hareket etmeye başlamıştır.** Onlar kısa süre içerisinde ise Saray Meydanı’nı işgal etmeyi başarmış ve böylece darbecilerin ‘halk devrimi’ süsü verdikleri olayın, başarıya ulaşmasının önündeki son engel de ortadan kalkmıştır. Saatler 11.46’yı gösterdiğinde ise *TVR’nin* yayını durmuştur²⁴³. RKP MK binasındaki savunma sisteminin çökmesi üzerine²⁴⁴, Albay Marin Neagoe²⁴⁵, bir helikopter çağırarak; Nicolae, Elena Ceauşescu, Emil Bobu ve Manea Manescu²⁴⁶, nun saat 12:06 itibariyle binadan ayrılmasını sağlamıştır²⁴⁷. Onlar darbeye karşı direniş başlatmak için, Bükreş’in batısındaki Sibiu şehrine doğru yola koyulurken²⁴⁸, başka bir helikopter de meydandaki kalabalığa şu ilanları atmıştır: “***Düşmanlar sizi ülkenize zarar vermek için kandırdı. Kaos ve düzensizlik istiyorlar, böylece bütün Romanya’yı Transilvanya’yı işgal edecekler. Mantıksız eylemleri çok geç olmadan durdurun.***”²⁴⁹ Ceauşescu’nun binadan ayrılmasından sonra, *TVR* ve radyo binası ile RKP MK binasını işgal eden darbeciler, RKP’nin üst yönetimini de tutuklayarak yönetimi ele geçirmişlerdir²⁵⁰. Stănculescu, saat 13:00’de askerler arasında herhangi bir karışıklık olmaması için askerlerin, sadece Savunma Bakanlığı’na uymaları ve kollarına da üç renkli bir bant

²³⁴ 1987-1989 yılları arasında Romanya Sosyalist Cumhuriyeti’nin son İçişleri Bakanı, Darbeden sonra yargılanarak 14 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

²³⁵ Scurtu, *a.g.m.*, s. 69.

²³⁶ Scurtu, *a.g.m.*, s. 70. Konuşmanın tamamı için Bkz. “George Marinescu Reads The Official Handout Which Announces The Instauration Of State Of Necessity” <<https://www.youtube.com/watch?v=YPby8NfeNkA>> (ET: 24.09.2020).

²³⁷ Bkz. 157. Dipnot.

²³⁸ Scurtu, *a.g.m.*, s. 112.

²³⁹ Don Antonio Núñez García-Sauco İspanya, Coen Stork Hollanda, Alan Green ABD, Michael Atkinson ise İngiltere büyükelçisidir.

²⁴⁰ Scurtu, *a.g.m.*, s. 73. Orada bulunan Hollanda elçisi Coen Stork, darbeden sonra şu itirafta bulunmuştu: “*Ceauşescu’ya ne olacağını bilmiyordum, ama bunun sonu olmalıydı, ayağa kalktık, orada bulunan 5-6 Büyükelçi, sarıldık, son derece hareketli bir atmosferdi.*” Bkz. Scurtu, *a.g.e.*, s. 76.

²⁴¹ 22 Aralık 1989 sabahının erken saatlerinden itibaren ellerinde taşıdıkları, Romanya bayrağının ortasındaki arma kesilmiş ve delikli bir bayrak ortaya çıkmıştır. Darbecilerin sembolü olan bu bayrağın ortaya çıkışı ise yeni değil ve tam 33 yıl öncesine, ABD destekli 23 Ekim 1956 Macaristan Faşist Askerî Darbesi’ne kadar da dayanıyor. Bkz. Janos Kadar, *Macaristan Karşı-Devrimi 1956*, (Çev. Z. Gökkaya) Ser Yayınevi, Ankara 1976, s. 31. Macaristan’daki darbeciler de Macar bayrağının ortasındaki armayı kesmiş ve delikli bayrağı, sözde devrimin sembolü olarak ilan etmişlerdi. Bkz. Ted P. Tindell, *The Cultural And Collective Memory Of The Hungarian Revolution Of 1956*, Department Of History, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University Of New Orleans, New Orleans, 2017, s. 23.

²⁴² Scurtu, *a.g.m.*, s. 73.

²⁴³ Scurtu, *a.g.m.*, s.71, 72.

²⁴⁴ Köklü, *a.g.e.*, s. 58.

²⁴⁵ Darbeden sonra tutuklanmış ve 1992’ye kadar da hapiste kalmıştır.

²⁴⁶ CPEX üyesi. 1980 öncesi dönemde birçok bakanlıkta görev yapmıştır.

²⁴⁷ Scurtu, *a.g.m.*, s. 74.

²⁴⁸ Köklü, *a.g.e.*, s. 79.

²⁴⁹ Scurtu, *a.g.m.*, s. 74.

²⁵⁰ Köklü, *a.g.e.*, s. 57, 58.

takmaları emrini vermiştir²⁵¹. Aynı saatlerde ise Hollanda'nın Romanya Büyükelçisi Coen Stork, ajanlık faaliyetinde bulunuyordu. Elçilik arabasıyla, şair Mircea Dinescu'nun evine giden elçi, şairi şu sözlerle rahatlatıyordu: “*Hadi Dinescu, Çavuşesku devrildi, dışarı çık*”²⁵² Stork'un sayesinde dışarı çıkan Dinescu, aktör Ion Caramitru'yu da yanına alarak TVR stüdyosuna gelmiş ve halka şu sözlerle seslenmiştir: “*Kardeşler, şükürler olsun, televizyon stüdyolarındayız. **Bizi yönlendiren binlerce Rumen ve diğer milletlerin sayesinde, tankların arkasından, orduyla, öğrencilerle ve gördüğünüz insanlarla birlikte gelmeyi başardık.***”²⁵³ Saat 13:30 itibariyle de ülkedeki devlet otoritesi tamamen çökmüştür. Darbenin asıl yönetici ise Temeşvar'da bulunan Genelkurmay Başkanı General Ştefan Guşa²⁵⁴ydı ve tüm emirleri de o veriyordu²⁵⁵. Saat 14:00'de ise TVR'nin 4. Stüdyosunda konuşan Yüzbaşı Constantin Cico Dumitrescu: “*Meslektaşlarımdan biri olan yoldaş Ion Iliescu'dan televizyona gelmesini istiyorum! Yoldaşlar, kendimizi örgütlemeliyiz!*” ifadelerini kullanmıştır. Darbeci çete, 1984'teki ilk darbe girişiminde ele geçirmeyi planladığı²⁵⁶ TVR'yi en sonunda ele geçirmiş ve böylece Romanya Faşist Askerî Darbesi, ekranlardan canlı olarak yayınlanan ilk ‘Tele-darbe’ olarak da tarihe geçmiştir. Yarım saat içerisinde de 4. Stüdyoya gelen Ion Iliescu ise şunları söylemiştir: “*Düzeni sağlamak için Ulusal Kurtuluş Komitesi kuracağız.*”²⁵⁷ Halbuki bu komite Mart 1989'da kurulmuş ve ilk toplantısını da Mayıs 1989'da yapmıştı²⁵⁸.

Saat 15:00'de ise bir provokasyon daha gerçekleşmiştir; 4. Stüdyoda konuşan Viorel Popescu²⁵⁹, halkı radyo binasını ve diğer yerleri ele geçirmeye davet etmiş ve galeyana gelen birçok kişi de karargâhlara giderek ordunun silahlarını ele geçirmiştir. Ceauşescu çifti ise içinde buldukları helikopterin düşürülmesi yönündeki emri öğrendikten sonra, helikopteri terk etmiş ve Snagov şehrinde mola vermiştir. Bükreş-Titu karayoluna inen çift, otostop çekmeye başlar ve kendilerini kabul eden bir araçla da yola koyulur. Aracın benzinin bitmesi üzerine ise yakınlardaki bir eve sığınır. Ancak ev sahibi, darbe işbirlikçisi çıkar ve çifti ihbar eder²⁶⁰. İhbar üzerine bölgeye gelen Albay Andrei Kemenici'nin yönettiği askeri birlik, çifti zorla alıkoyar ve çift, Bükreş'in kuzeyinde yer alan Dâmbovița bölgesinin Târgoviște şehrindeki Boteni kışlasına götürülür²⁶¹. Darbeciler ise son derece hızlı hareket ederek, ele geçirdikleri yönetimin bir an önce resmîyet kazanması için çabalıyordu. Bu amaçla da Saat 17.00den sonra RKP MK binasına giden Ion Iliescu, Başkanı olduğu ‘Askerî-Sivil Cunta²⁶²’nın (FSN) 40 üyesini hızlı bir şekilde saymaya başlamıştır. Cuntayı oluşturan darbeciler ise şunlardır: Silviu Brucan (SSCB ile İngiltere ajanı ve eski Politikacı), Victor Athanasie Stănculescu (SSCB ve Macaristan ajanı, General), Petre Roman (Fransa ajanı, Bükreş Politeknik Üniversitesi Rektörü), Ştefan Guşa (Genelkurmay Başkanı), Dan Voinea (General, Askeri Savcı), Mihail Lupoi (Yüzbaşı), Emil-Cico Dumitrescu (Amiral), Dumitru Mazilu (Prof., eski Diplomat), Alexandru Bârlădeanu (eski Bakan), Corneliu Mănescu (eski Diplomat), Marțian Dan (Prof. eski Gençlik Bakanı), Laszlo Tökeş (Papaz), Doina Cornea (Fransa ajanı, yazar), Ana Blandiana (Yazar), Mircea Dinescu (Şair), Dan Deşliu (şair), Aurel Dragoş Munteanu (Yazar), Ion Caramitru (Aktör), Sergiu Florin Nicolaescu (Yönetmen), Domokos Géza (Yazar), Gelu Voican

²⁵¹ Scurtu, *a.g.m.*, s. 74.

²⁵² Köklü, *a.g.e.*, s. 58.

²⁵³ Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 122.

²⁵⁴ 1940-1994. 25 Eylül 1986'da Romanya'nın 40. Genelkurmay Başkanı olmuştur. Darbe sırasında Stanculescu ve emekli General Militaru ile orduyu yönlendiren en kritik üçüncü kişidir. 28 Aralık 1989'da görevden alınmış ve 1991'de de yargılanmıştır.

²⁵⁵ Scurtu, *a.g.m.*, s. 76.

²⁵⁶ Bkz. 100. Dipnot.

²⁵⁷ Scurtu, *a.g.m.*, s. 80, 81.

²⁵⁸ Bkz. 140. dipnot.

²⁵⁹ Radio România Actualităţi Muhabiri.

²⁶⁰ Köklü, *a.g.e.*, s. 79.

²⁶¹ Scurtu, *a.g.m.*, s. 85.

²⁶² Silviu Brucan sivilleri, Nicolae Militaru da askerleri örgütlemiştir. Bkz. Köklü, *a.g.e.*, s. 60.

Voiculescu (Jeoloji Mühendisi), Cazimir Ionescu²⁶³ (Mühendis), Mihail Montanu (Mühendis), Adrian Sârbu (Yönetmen), Bujor-Bogdan Teodoriu (Akademisyen), Vlad Ovidiu, Valeriu Bucurescu, Constantin Ivanovici, Marian Mierlă, Vasile Neacşa, Ciontu Cristina, Marian Maciu, Eugenia Iorga, Paul Negrişiu, Gheorghe Manole, Vladimir Ionescu, Mihai Ispas, Constantin Cirjan ve Magdalena Ionescu²⁶⁴. İsimleri sayan Iliescu, daha sonra da 'FSN Konseyi Anayasası'nı ilan etmiş ve meydandaki kalabalığa seslenmiştir.

SSCB Halk Temsilcileri Konseyi ise darbeyi memnuniyetle karşılamış ve Gorbaçov, Ceauşescu'nun devrildiğini bildirdiğinde de konsey tarafından alkışlanmıştır²⁶⁵. Ancak çatışmalar hemen sona ermemiştir ve Ceauşescu'ya sadık Securităţii ile Polis birlikleri, darbecilere karşı direnmeye devam ediyordu. Üstelik yalnız da değildiler; Öksüzler Tugayı ile gönüllü Arap, Filistinli ve İranlı devrimcilerin de desteğini almışlardı²⁶⁶. Sadık birlikler, Bükreş Havaalanını da yoğun bir şekilde ateş altına alarak, Batıların hava yoluyla yapacakları silah yardımına büyük bir darbe indirmişlerdir. Batılılar ise başka bir çözüm yolu geliştirdiler. Bulgaristan ile irtibata geçen emperyalistler, Varna-Bükreş bağlantısı kurulmasını kararlaştırdı ve Varna Havaalanına inen Fransız uçaklarının yükü, karayolu vasıtasıyla darbecilere teslim edildi²⁶⁷. Böylece Bulgaristan, Romanya'ya karşı kurulan komploya katılan dokuzuncu ülke olmuş oldu. İngiltere, Temeşvar'daki olaylar bittikten sonra da yalan haber kampanyasını sürdürdü. 23 Aralık 1989'da BBC, Temeşvar'daki ölü sayısını 5 bin 400 olarak duyururken, *Bağımsız Televizyon Haberleri (ITN)* adlı kanal ise ölü sayısını 12 bine kadar yükseltmişti²⁶⁸. Aynı gün, darbeciler hem SSCB'ye hem de İngiltere'ye silah stoklarının bittiğini iletmişti²⁶⁹. Yine aynı gün Çekoslovakya askerî uçakları, Bükreş Havaalanına inmiş²⁷⁰ ve böylece Çekoslovakya, Romanya'ya karşı kurulan komploya katılan onuncu ve son ülke olarak tarihe geçmiştir. SSCB uçaklarının yardımı ise 24 Aralık'ta rekor kırmış ve SSCB, Romanya'ya 'sağlık malzemesi' adı altında tam 130 vagon silah göndermiştir²⁷¹. Aynı gün konuşan üst düzey bir SSCB yetkilisi şu açıklamada bulunmuştur: "**Ceauşescu'nun herkese açık bir şekilde geri dönmesini önlemek için kesinlikle harekete geçeceğiz**"²⁷² SSCB yetkilisine destek verenler arasında İngiliz müsteşar Waldegrave ile ABD Dışişleri Bakanı James Baker ve Fransa Dışişleri Bakanı Roland Dumas da bulunuyordu. Onlar Romanya'ya acil bir şekilde müdahale edilmesi konusunda yeşil ışık yakmışlardı²⁷³. Paris Belediye Başkanı Jacques Chirac ile Fransa Diktatörü François Mitterrand da aynı sözleri tekrarlamıştı²⁷⁴. 24 Aralık 1989 günü bir itiraf da İngiliz *The Observer* gazetesinden geldi. Gazete, darbenin olduğu 22 Aralık 1989 günü İngiliz yetkililerin nasıl bir rol üstlendiğini şu sözlerle duyurmuştu: "**Bükreş'te öğle saatinde başkanlık sarayının göstericilerce işgal edilmesi sırasında caddede biri 'hadi' diye bağırdı, 'bu devrimdir'. Tarihçiler bilmek isterlerse, bu kişi İngiltere Askeri Ataşesi Albay Bill Chesyre'dir.**"²⁷⁵

²⁶³ Darbeden 11 gün sonra 3 Ocak 1990'da şu itirafta bulunmuştur: "**Biz bunu son iki yıldır hazırlıyorduk. Nasıl becereceğimizi bilmiyorduk. Ama toplantılarımızı sürdürüyor ve Gorbaçov'u dikkatle izliyorduk. Planımızı uygulamaya sokacak olanlar, yitirecek işleri olmayan emekliler, ya da Macarlar ve Almanlardı. Çünkü Çavuşesku onları öldürmeye cesaret edemezdi.**" Bkz. Köklü, a.g.e., s. 62.

²⁶⁴ Ion Iliescu, "Communiqué To The Country Issued By The Council Of The National Salvation Front", *Advances In The History Of Rhetoric*, Vol. 7, No. 1, 2004, s. 308, 309.

²⁶⁵ Ronald H. Linden, "The Externalization Of Reform: Soviet-Romanian Relations Under Gorbachev", *Final Report To National Council For Soviet And East European Research*, Vol. 803. No. 17, 1990, s. 38.

²⁶⁶ Köklü, a.g.e., s. 67.

²⁶⁷ Köklü, a.g.e., s. 76.

²⁶⁸ Köklü, a.g.e., s. 66, 67.

²⁶⁹ Köklü, a.g.e., s. 71, 74.

²⁷⁰ Köklü, a.g.e., s. 77.

²⁷¹ Köklü, a.g.e., s. 75.

²⁷² Linden, a.g.m., s. 39.

²⁷³ Köklü, a.g.e., s. 73; Scurtu, a.g.m., s. 102, 103.

²⁷⁴ Scurtu, a.g.m., s. 102.

²⁷⁵ Köklü, a.g.e., s. 58. 27 Aralık 1989'da konuşan Bill Chesyre'in yardımcısı Teğmen Michael Brown şu itirafta bulunmuştu: "**TV binasını ele geçirmek üzere öğrencilere katıldık. Onlarla birlikte bağıryorduk. Romanyalı olmuştuk. Romanyalıydık. Onların parçasıydık. Hatta TV binasını onlarla birlikte taşladık.**" İngiliz elçiliği 2.

3 gündür Boteni kışlasında tutulan Ceauşescu çiftinin yargılanmasına²⁷⁶ ise 25 Aralık 1989 Pazartesi günü başlanmıştır. Hükümet destekçileri ise Ceauşescu çiftini kurtarmak için kampı yoğun bir şekilde ateş altına almış, ancak başarılı olamamışlardır²⁷⁷. 3 saate yakın süren yargılama esnasında Ceauşescu çiftine, akıl almaz birçok suçlama yöneltilmiştir. O suçlamalardan en planlı olanı ise Nicolae Ceauşescu'nun İsviçre bankalarında tam 400 milyon doları olduğuydu. Ancak bu suçlama da diğer olaylar gibi yeni değildi. Ceauşescu'nun yurtdışında para sakladığı şeklindeki yalan, 2 yıl önce 1987'de Ion Mihai Pacepa²⁷⁸ tarafından yazılan bir kitapta dile getirilmişti²⁷⁹. Sözde duruşmanın ardından kararı açıklayan darbeciler, çifti idama mahkûm ettiklerini ve kararın da temyiz edilmeyeceğini duyurdular. Ancak çift hakkındaki ölüm kararı da burada verilmemişti. Yıllar sonra ortaya çıkan gelişmeler, çiftin öldürülmesinin Silviu Brucan ile Gelu Voican Voiculescu'nun arasında çıkan bir tartışma sonrasında kararlaştırıldığını kanıtlıyor²⁸⁰. Darbeciler tarafından dışarı çıkartılan Nicolae ve Elena Ceauşescu, bahçede yürüdükleri esnada saat 14.50'de²⁸¹ askerlerin yaylım ateşli saldırısına uğrayarak²⁸² yaşamlarını yitirdiler. Çift, aynı zamanda Romanya'da idam cezasının uygulandığı son kişiler olmuştur²⁸³. Aynı gün konuşan SSCB Dışişleri Bakanı Ivan Pavloviç Aboimov ise hem SSCB'nin hem de müttefiklerinin *FSN*'yi desteklediğini duyurmuştur²⁸⁴. Yine aynı gün provokatif bir haber yapan ABD merkezli *Associated Press (AP)* Romanya'da yaşanan 11 günlük kargaşa esnasında, ölen kişi sayısının tam 80 bin kişi olduğunu tüm dünya ajanslarına servis etmiştir²⁸⁵. Ancak gerçek bu değildi. Darbeciler ile Hükümet arasında 15 Aralık 1989'da başlayıp; Temeşvar, Ploeşti, Sibiu, Cluj, Târgu Mureş, Braşov, Oradea, Arad, Bistrita, Moravita, Bükreş ve Köstence (Constanţa) şehirlerini de içine alan ve 25 Aralık 1989 gecesi de sona eren çatışmalarda toplam 1.104 kişi ölmüş, 3 bin 321 kişi ise yaralanmıştır.

Sonuç

Romanya, 1711'den itibaren doğusunda bulunan Rus İmparatorluğu tarafından saldırıya uğrayarak, tarihsel olarak üzerinde bulunduğu coğrafyadan çıkarılmaya çalışılmıştır. Rus işgali 1917'e kadar aralıklarla da olsa tam 206 yıl sürmüştür. Romanya'nın doğusunu oluşturan Moldova üzerindeki işgal ise 15 Aralık 1917'de Moldova Demokratik Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle bitmiştir. Ancak Rusya, Moldova üzerindeki emperyalist amaçlarından hiçbir zaman vazgeçmemiş ve 'Sovyet Sosyal Emperyalizmi'ne dönüşen işgalci zihniyetiyle, 23 yıl aradan sonra 28 Haziran 1940'ta Moldova'yı işgal etmiştir. İşgal bununla da sınırlı kalmamış ve 4 yıl sonra da 31 Ağustos 1944'te Romanya'nın başkenti Bükreş işgal edilmiştir. 1 ay sonra 9-19 Ekim 1944 tarihleri arasında Moskova Konferansı düzenlenmiş ve SSCB ile İngiltere, Romanya'yı kendi aralarında paylaşmıştır. 2 yıl sonra ise Gheorghe Gheorghiu Dej'in

Sekreteri Susan Laffey ise konuşma sırasında araya girerek, tüm elçiliğin olaylara dahil olduğunu belirtmiştir. Bkz. Köklü, *a.g.e.*, s. 59.

²⁷⁶ Sözde mahkemenin üyelerinden ve darbeden sonra Securităţii'nin yerine kurulan sözde *İstihbarat Servisi*'nin (SRI) 1990-1997 yılları arasındaki Başkanı Prof. Dr. Virgil Măgureanu, yıllar sonra şu itirafta bulunmuştur: “*Romanya'da 89 am kendiliğinden değildi ve ben bunun inkâr etmiyorum, bu öyküyü inşa eden ilk kişi de Silviu Brucan'dır.*” Bkz. Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 71.

²⁷⁷ Köklü, *a.g.e.*, 79, 81.

²⁷⁸ Bkz. 74. Dipnot.

²⁷⁹ Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons: Chronicles Of A Communist Spy Chief*, Regnery Gateway, Washington D.C 1987, s. 79. Böyle bir paranın varlığı ise hiçbir zaman kanıtlanamamıştır. Bkz. Durandin ve Hoedt, *a.g.e.*, s. 153.

²⁸⁰ Sorin Andreiana, “Parchetul Militar Demonstrează Că În Decembrie 1989 În România A Avut Loc O Lovitură De Stat”, *Evenimentul Zilei*, 19 Decembrie 2017, <<https://evz.ro/parchetul-militar-decembrie-1989.html>> (ET: 24.09.2020).

²⁸¹ Scurtu, *a.g.m.*, s. 108.

²⁸² Köklü, *a.g.e.*, s. 87.

²⁸³ Köklü, *a.g.e.*, s. 88.

²⁸⁴ Scurtu, *a.g.m.*, s. 103, 104.

²⁸⁵ Dusan Stojanovic, “More Scattered Fighting; 80,000 Reported Dead” *Associated Press*, 25 December 1989, <<https://apnews.com/d8bea5620ba5534ab167eedca373c283>> (ET: 2020). Site, bu yalan haberi halen daha resmî sitesinde tutmaya devam etmektedir.

önderliğindeki 31 Aralık 1947 Sosyalist Devrimi'nden sonra Romanya'da Komünist rejim ilan edilerek Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve Romanya'nın iç ve dış politikası, 'Tam Bağımsızlık' hedefi doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Bu yöndeki ilk adım ise 1955'te ülkede bulunan SSCB askerlerinin geri çekilmesinin gündeme getirilmesiyle atılmıştır. SSCB askerleri ise 1958'de Romanya'dan geri çekilmiştir. Tam Bağımsızlık hamleleri bununla da sınırlı kalmamış ve ülke içinde Rus karşıtı 'Kültür Devrimi' başlatılmıştır.

Dej'in ölümünden sonra ise başa 19 Mart 1965'te Nicolae Ceauşescu geçmiştir. O, ustası Dej'in izinden gitmiş ve 'Tam Bağımsızlık Hedefi'ni, ekonomik kalkınma hamleleriyle geliştirmeye başlamıştır. Dış Politikada da cesur adımlar atan Ceauşescu, 1968'de Çekoslovakya'yı işgal eden SSCB'yi sert bir şekilde kınamıştır. İzlenilen ekonomi politikaları, 10 yıllık bir sürenin ardından meyvesini vermiş ve Romanya, 1975 yılı itibariyle Gayrisafi Millî Hasıla açısından Avrupa birincisi olmuştur. 1970'lerin ortası ise Ceauşescu'ya karşı Ordu ve Parti içerisinde birleşen, SSCB ajanlarının ilk darbe planlarını yaptığı dönem olmuş ve onlar 1978 itibariyle de geri sayım için düğmeye basmışlardır. Yaşanan bu ekonomik büyüme ise bir dönüm noktası teşkil etmiş ve 1978 itibariyle de İngiltere, Fransa ve SSCB, Romanya'ya karşı Kara Propaganda başlatmıştır. 1980 yılı ise ABD'nin başını çektiği Batı Emperyalizminin yeniden saldırıya geçtiği ve 'Neo-Kapitalizm' olarak da adlandırılan sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Bu sürecin hedeflerinden olan Romanya'ya karşı, ABD'de hazırlanan ilk darbe planı ise 1 Mart 1982 tarihli CIA belgesiyle oluşturulmuş ve aynı zamanda da Ion Iliescu ismi ilk kez gündeme getirilmiştir. ABD'nin ciddi anlamda harekete geçtiği tarih ise 8 Haziran 1982 olmuştur. İngiltere Parlamentosu'nda konuşan Diktatör Reagan: "*Marksizm-Leninizm tarihin külleri arasında kalacak, bu yüzyılın geri kalanı, özgürlüğün ve demokratik ideallerin kademeli olarak büyümesine tanık olacaksa, demokrasi kampanyasına yardımcı olmak için harekete geçmeliyiz.*" Demiştir.

SSCB destekli ilk darbe girişimi ise 15 Kasım 1984'te meydana gelmiştir. Darbeciler ise ilk girişimlerinde başarısız olmuş, ancak nihaî darbe hedefinden de vazgeçmemişlerdir. 6 Ocak 1985'te ise ABD'de Reagan Doktrini ilan edilmiştir. Hem Romanya hem de tüm Dünyanın geleceğini olumsuz anlamda etkileyecek diğer bir gelişme ise Gorbaçov'ın 11 Mart 1985'te SSCB lideri seçilmesi olmuştur. O, göreve gelir gelmez Glasnost ile Perestroyka adımı verdiği ve asıl hedefi de Doğu Bloku'nun çözülme süreci olan reformları başlatmıştır. ABD ise Ion Iliescu'dan bir türlü vazgeçmemiş ve 1985'in sonu ile 1986'nın ortalarında bu ismi gündem haline getirmiştir. 1 Aralık 1986'da Ion Iliescu'yu ve darbeyi ima ederek emperyalist kampanyaya katılan beşinci ülke ise Batı Almanya olmuştur. Aynı yıl ABD, Romanya'yı doğrudan hedef almıştır. Darbeye giden yolda en önemli gelişme ise Ceauşescu'nun 2 Haziran 1988'de açıkladığı, Transilvanya'nın modernizasyonu temalı kapsamlı bir plan olmuştur. Batılı emperyalistler, plan üzerinden Romanya'ya saldırılarını artırmışlardır. Aynı yıl, darbenin fikir babası Silviu Brucan ise hem Batı hem de SSCB'ye olan ziyaretlerini artırarak, darbe hazırlıklarını hızlandırmıştır. Darbecilerin Romanya'yı hedef alan açık ikinci girişimi ise Mart 1989'da Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSN) adıyla yazdıkları mektubu, Batı Avrupalı ajanslara servis etmesi olmuştur. 1 ay sonra ise Romanya tarihi açısından büyük bir dönem noktası olan olay gerçekleşmiştir: Ceauşescu, 14 Nisan 1989'da 'Romanya'nın tüm dış borcunun geri ödendiğini' duyurmuştur. Batılılar ise bu tarihten itibaren Kara Propaganda çalışmalarını hızlandırmıştır. FSN ise ilk toplantısını Mayıs 1989'da yapmıştır. Batının yanı sıra SSCB de hazırlıklarına devam etmiştir. 1989 Yazında darbeci generaller ile görüşen SSCB Generalleri, onlara arkalarında oldukları mesajını vermiştir.

Reagan'ın 1982'de ilk kez duyurduğu ve 1985'te de doktrin haline getirdiği, Anti-Komünist ve Emperyalist-Kapitalist politikalar; 1989'un Yaz aylarında yayımlanan '*Tarihin Sonu*' adlı makale ve 'Washington Konsensüsü' adlı Neo-Kapitalist doktrin ile son halini almış ve Batı ideolojisi, Orta ve Doğu Avrupa başta olmak üzere, tüm dünyaya karşı 'fikri üstünlüğü' ele geçirmiştir. Hem SSCB hem de Batılı emperyalistlerin saldırganlığı, 1989'un sonlarına doğru daha da yükseliş göstermiştir; Gorbaçov, 7 Ekim 1989'da açıktan tehditte bulunmuştur. ABD Diktatörü G. H. W. Bush ile Gorbaçov'un görüşmesi de bu ortamda 2-3 Aralık 1989 tarihleri arasında gerçekleşmiş ve ikili 'Soğuk Savaş'ı resmen bitirmiştir. Gorbaçov, 5 Aralık 1989'da ise Fransız Diktatör Mitterrand ile görüşerek, darbenin son düzenlemelerini yapmıştır.

Batı ve SSCB'nin ortaklığında 1978'den beri hazırlanan darbenin fitili ise 15 Aralık 1989'da Romanya'nın batısında yer alan Temeşvar şehrinde, bir Papazın öncülüğünde gerçekleşen 'Macar Provokasyonu' ile yakılmıştır. Aynı gün şehre gelen Sovyet ajanlarının da müdahalesiyle çığırından çıkan olaylar, ülkenin diğer şehirlerine de sıçramıştır. 21 Aralık günü başkentte düzenlenen mitingde de olaylar çıkmış ve bu olaylar, darbenin gerçekleştiği 22 Aralık 1989 öğlenine kadar da devam etmiştir. Romanya'ya dönük darbenin başarıya ulaşması için katkı sunan diğer devletler ise Macaristan, Doğu Almanya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'dır. Nicolae Ceauşescu ve Elena Ceauşescu ise sahte bir yargılama sonucunda 25 Aralık 1989 günü idam edilmiş ve Romanya da hızlı bir çöküş sürecinin içerisine girerek, ABD'nin kukla devletlerinden birisi haline gelmiştir.

Resimler

Res. 1 Nicolae Ceausescu.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/01/Nicolae_Ceau%C8%99escu.jpg (ET: 09.2020)
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/93/Elena_Ceausescu_portrait.jpg (ET: 09.2020)

Res. 2 Elena Ceausescu.

Res. 3 G. H. W. Bush (sol) ve M. Gorbaçov (sağ) 3 Aralık 1989.

<https://reconsideringrussia.files.wordpress.com/2014/04/bush-gorbachev.jpg>, ET: 25.09.2020)

Res. 4 İngiliz Müsteşar **William Waldegrave**.

<https://www.regisautographs.com/wp-content/uploads/2017/11/Scan-123-5-e1511957047432.jpeg>, (ET: 09.2020)

Res. 5 Provokatör Macar Papaz **László Tókés**.

<https://media.gettyimages.com/photos/bishop-lazlo-tokes-hero-of-timisoara-dec-1989-revolution-picture-id50418977?s=2048x2048> (ET: 09.2020)

Res. 6. Dumitru Mazilu, Ion Iliescu ve Petre Roman. (soldan sağa doğru)

https://en.wikipedia.org/wiki/File:CFSN_Revolution_Roumaine.jpg (ET: 09.2020)

Res. 7 Darbenin fikir babası **Silviu Brucan**.

<https://www.zf.ro/eveniment/ce-scria-acum-20-ani-silviu-brucan-despre-introducerea-monedei-euro-18712595> (ET: 09.2020)

Res. 8 Brucan'ın ortağı **Nicolae Militaru**

<http://victor-roncea.blogspot.com/2009/11/agentul-ucrainei-emil-constantinescu-la.html> (ET: 09.2020)

Res. 9 Darbeci General **Victor Stanculescu**.

<https://static01.nyt.com/images/2016/06/22/world/22victor-obit/22victor-obit-articleLarge.jpg?quality=75&auto=webp&disable=upscale> (ET: 09.2020).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/ro/1/11/StefanGusa2.jpg> (ET: 09.2020)

Res. 10 Darbeci Genelkurmay Başkanı **Ştefan Guşa**.

Kaynakça

Kitaplar

AF Press Clips, Madison, Wisconsin, 1984.

AHMED Akbar S., DONNAN Hastings, (Eds.), *Islam, Globalization And Postmodernity*, Routledge, London 1994.

ALPAY Orçun, “Sovyet Tarihinin Son Perdesi: Mihail Gorbaçov Dönemi Sovyet Dış Politikası”, (Ed: Ayla Kaşoğlu), *Liderlerin Sovyeti: Devrimden Perestroykaya*, Çeviribilim Yayınları, İstanbul 2017, ss. 264-290.

ANTOHI Sorin, TISMĂNEANU Vladimir (Eds.), *Between Past And Future: The Revolutions of 1989 And Their Aftermath*, Central European University Press, Budapest 2000.

BACHMAN, Ronald D., KEEFE, K. Eugene, *Romania: A Country Study*, Library Of Congress, Washington D.C. 1991.

BİRAND, Mehmet Ali, *12 Eylül Saat: 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul 1984.

BLUM William, *Haydut Devlet: Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Rehber*, (Çev: Erdal Yüzak), Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2003.

CARRIER Jerry, *A Long Cold War: A Chronology Of American Life And Culture 1945 To 1991*, Algora Publishing, New York 2018.

CIORAN Emil Michel, *Ezeli Mağlup: Söyleşiler*, (Çev: Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 2007.

DAVIES Peter Siani, “The Revolution After The Revolution”, (Eds.) Duncan Light, David Phinnemore, *Post-Communist Romania: Coming To Terms With Transition*, Palgrave Macmillan, New York 2001, ss. 15-35.

EKSEN YAYINCILIK (Ed.), *Modern Revizyonizmin Çöküşü: Sovyetler Birliği Ve Doğu Avrupa Üzerine*, Eksen Yayıncılık, İstanbul 1990.

FAULKNER Neil, *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberalere*, (Çev: Tuncel Öncel), Yordam Kitap, İstanbul 2016.

FISCHER Ellen Mary, *Nicolae Ceauşescu And The Romanian Political Leadership: Nationalization And Personalization Of Power: Final Report To National Council For Soviet And East European Research*, The Council, Cambridge, Massachusetts 1983.

FISCHER Horst (Ed.), *Yearbook Of International Humanitarian Law: Volume 4*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.

GALEANO Eduardo, *Tepetaklak: Tersine Dünya Okulu*, (Çev: Bülent Kale), Çitlembik Yayınları, İstanbul 2004.

GHEORGHE Eliza, ‘‘Nicolae Ceauşescu’’, (Eds: Jonathan Wright, Steven Casey), *Mental Maps In The Era Of Détente And The End Of The Cold War 1968–91*, Palgrave Macmillan, London 2015, ss. 60-80.

GROFMAN Bernard (Ed.), *Political Science As Puzzle Solving*, University Of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan 2001.

HAUSS Charles, *Comparative Politics: Domestic Responses To Global Challenges*, Cengage Learning, Belmont, California, 2008.

HONECKER Erich, *Moabit Hapishanesi Notları*, (Çev: İrfan Cüre), Yazın Dergisi Yayınları, İstanbul 1995.

HIATT Steven, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı 3*, (Çev: Cihat Taşçıoğlu), April Yayıncılık, Ankara 2010.

HUNTINGTON Samuel P., *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma* (Çev. Ergin Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

JELAVICH Barbara, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, (Çev: Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, İstanbul 2009.

KASUKA Bridgette, (Ed.), *Prominent African Leaders Since Independence*, New Africa Press, Dar es Salaam 2013.

KÖKLÜ Mercan, *Romanya'da Karşı-Devrim*, Alev Yayınları, İstanbul 1991.

KURAT Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

LARSON Bruce Ross, HANLON Eileen, American Writing Corporation (Eds.) *Human Development Report 1990*, Oxford University Press, New York 1990.

LARSON Bruce Ross, STRONG Alison, COCHRAN Heather, BIELER Bieler, American Writing Corporation (Eds.) *Human Development Report 1995*, Oxford University Press, New York 1995.

LAWHEAD Stephen, HOROWITZ David, POE Richard, *The Shadow Party: How George Soros, Hillary Clinton, And Sixties Radicals Seized Control Of The Democratic Party*, Nelson Current, Nashville, Tennessee 2006.

LEA David, ROWE Annamarie (Eds.), *A Political Chronology Of Africa*, Taylor & Francis, London 2001.

LENTZ Harris M., *Heads Of States And Governments Since 1945*, Routledge, New York 2013.

MUELLER Wolfgang, GEHLER Michael, SUPPAN Arnold (Eds.), *The Revolutions Of 1989: A Handbook*, Austrian Academy Of Sciences Press, Wien 2015.

MÜCADELE YAYINLARI (Ed.), *Sovyet Ve Çin Deneylerinde Kapitalizmden Komünizme Geçiş Dönemi*, Mücadele Yayınları, İstanbul 1991.

NEDELMANN Birgitta, SZTOMPKA Piotr (Eds.), *Sociology In Europe: In Search Of Identity*, Walter De Gruyter, Berlin 1993.

O'TOOLE Thomas, BAKER Janice E., *Historical Dictionary Of Guinea*, Scarecrow Press, Lanham, Maryland, 2005.

PETRESCU Dragoş, *Entangled Revolutions: The Breakdown Of The Communist Regimes In East-Central Europe*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2014.

ROPER D. Steven, *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, London 2000.

SHAWCROSS William, *Queen And Country: The Fifty-Year Reign Of Elizabeth II*, Simon & Schuster, London 2002.

The World Factbook, Central Intelligence Agency, Washington D.C. 1989.

Makaleler

ANDREESCU Anghel, ‘‘România Şi Lovitura De Stat Din Decembrie 1989’’, *Revista De Ştiinţe Militare*. No. 56. 2019, ss. 49-56.

BETEA Lavinia, ‘‘Arhivele Sfera Politicii - Ultima Vizită A Lui Nicolae Ceauşescu La Moscova (I)’’, *Sfera Politicii*, Vol. 17, No. 142, 2009, ss. 82-88.

BETEA Lavinia, ‘‘Arhivele Sfera Politicii - Ultima Vizită A Lui Nicolae Ceauşescu La Moscova (II)’’, *Sfera Politicii*, Vol. 18, No. 143, 2010, ss. 86-92.

BURKE James F., ‘‘Romanian And Soviet Intelligence In The December Revolution’’, *Intelligence And National Security*, Vol. 8, No. 4, 1993, ss. 26-58.

CHIROT Daniel, “Social Change In Communist Romania”, *Social Forces*, Vol. 57, No. 2, 1978, ss. 457-499.

DELETANT Dennis, IONESCU Mihail, “Romania And The Warsaw Pact, 1955-1989”, *Cold War International History Project, The Woodrow Wilson International Center For Scholars*. Vol. 43. 2004, ss. 18-70.

DUFFY Alex, “Bangladesh In Search Of Stability”, *The World Today*, Vol. 39, No. 7/8, 1983, ss. 297-304.

EMMONS Chet Allan, “The Violent Revolution: Nationalism And The 1989 Romanian Revolution”, *Student Theses, Papers And Projects (History)*, Vol. 15, No. 53, 2016, ss. 1-28.

FUKUYAMA Francis, “The End Of History ?”, *The National Interest*, No. 16, 1989, ss. 3-18.

ILIESCU Ion, “Communiqué To The Country Issued By The Council Of The National Salvation Front”, *Advances In The History Of Rhetoric*, Vol. 7, No. 1, 2004, s.305-312.

LINDEN H. Ronald, “Socialist Patrimonialism And The Global Economy: The Case Of Romania”, *International Organization*, Vol. 40, No. 2, 1986, ss. 347-380.

LINDEN H. Ronald, “The Externalization Of Reform: Soviet-Romanian Relations Under Gorbachev”, *Final Report To National Council For Soviet And East European Research*, Vol. 803. No. 17, 1990, ss. 3-42.

MUNSLOW Barry, “1980 Coup In Guinea Bissau”, *Review Of African Political Economy*, No. 21. 1981, ss. 109-113.

OKOLO Julius Emeka, “Liberia: The Military Coup And Its Aftermath”, *The World Today*, Vo. 37. No. 4, 1981, ss. 149-157.

SCURTU Ioan, “The Romanian Revolution Of December 1989”, *Annals Of The Academy Of Romanian Scientists Series On History And Archaeology*, Vol. 2. No. 2, 2010, ss. 60-109.

WILLIAMSON John, “A Short History Of The Washington Consensus”, *Law And Business Review Of The Americas*, Vol. 15, No. 1, 2009, ss. 7-23.

Tezler

NEAG Anamaria, *Radio Free Europe And The 1989 Fall Of Communism In Romania*, Lund University Faculty Of Social Sciences Media And Communication Studies, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lund University, Lund 2010.

TINDELL Ted P., *The Cultural And Collective Memory Of The Hungarian Revolution Of 1956*, Department Of History, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University Of New Orleans, New Orleans, 2017.

Konuşma Bildirileri

“First Restricted Bilateral Session With Chairman Gorbachev Of The Soviet Union”, 2 December 1989, Record Group/Collection: George H. W. Bush Presidential Records, Collection/Office Of Origin: National Security Council, Series: Kanter, Arnold, Files, Subseries: Subject Files, Originally Processed With FOIA(s): 1999-0273F, OA/ID No: CF00769, Folder ID No. CF00769-005, Folder Title: Malta Summit - December 1989, Stack: V, Row: 5, Section: 10, Shelf: 5, Position: 2, *George Bush Presidential Library Staff*.

“Remarks Of The President And Soviet Chairman Gorbachev And A Question-And Answer Session With Reporters In Malta”, 3 December 1989, *Making The History Of 1989*.

WATTS Larry L. (Translator), “Summary Of The Meeting And Negotiations Held By L. I. Brezhnev With N. Ceausescu In Crimea” 5 August 1977, Collection Of Soviet Foreign Policy, No. 75, Record ID: 114142, Classification: Top Secret, *Cold War International History Project*.

“Transcript, Meeting Of East German Leader Erich Honecker And Soviet Leader Leonid Brezhnev”, Crimea, 25 July 1978 (Excerpt)" Collection Of United States-Soviet Relations, Record ID: 117047, *Cold War International History Project*.

WATTS Larry L. (Translator), “Conspect Of Conversations With Cde. V. I. Potapov, Head Of The Romania Sector Of the CPSU CC Section” 16 May 1979, Collection Of Soviet Foreign Policy, No. 75, Sino-Vietnamese War, 1979, No. 186, Record ID: 114159, Classification: Top Secret, *Cold War International History Project*.

İstihbarat Belgeleri

“Romania: The Outlook For Ceausescu”, Central Intelligence Agency, Doc. Type: CREST, Collection: General CIA Records, Release Decision: RIPPUB, Original Classification: T, Doc. No: (FOIA) / ESDN (CREST): CIA-RDP87T00573R000300300002-6, Sequence No. 2, 1 February 1985,

Content Type: SNIE, Approved For Release 2010/05/17, Doc. Release: 17.05.2010, Doc. Creation: 22.12.2016.

“Romania: Rumors About Gorbachev’s Meddling”, Central Intelligence Agency, Doc. Type: CREST, Collection: General CIA Records, Release Decision: RIPPUB, Original Classification: T, Doc. No: (FOIA) / ESDN (CREST): CIA-RDP87R00529R000100060043-1, Sequence No. 43, 8 April 1986, Content Type: MEMO, Approved For Release 2011/07/01, Doc. Release: 30.06.2011, Doc. Creation: 22.12.2016.

“Unrest In Romania: Causes And Implications”, Central Intelligence Agency, Doc. Type: CREST, Collection: General CIA Records, Release Decision: RIPPUB, Original Classification: T, Doc. No: (FOIA) / ESDN (CREST): CIA-RDP87R00529R000100060043-1, Sequence No. 4, 1 March 1982, Content Type: REPORT, Approved For Release 2008/07/11, Doc. Release: 11.07.2008, Doc. Creation: 21.12.2016.

İnternet Siteleri

“5 Minute De Istorie: Ultima Întâlnire A Lui Nicolae Ceauşescu Cu Mihail Gorbaciov” <<https://www.youtube.com/watch?v=4njyUocYrdQ>> (ET: 24.09.2020).

ANDREIANA Sorin, “Parchetul Militar Demonstrează Că În Decembrie 1989 În România A Avut Loc O Lovitură De Stat”, *Evenimentul Zilei*, 19 Decembrie 2017, <<https://evz.ro/parchetul-militar-decembrie-1989.html>> (ET: 24.09.2020).

BRANDSTÄTTER Susanne, “*Checkmate Strategy Of A Revolution Part 1*”, Documentary, 2003, <https://www.youtube.com/watch?v=W4fzJv34_g> (ET: 24.09.2020).

BRANDSTÄTTER Susanne, “*Checkmate Strategy Of A Revolution Part 3*”, Documentary, 2003, <https://www.youtube.com/watch?v=X_vuIN4q-VY> (ET: 24.09.2020).

BRANDSTÄTTER Susanne, “*Checkmate Strategy Of A Revolution Part 4*”, Documentary, 2003, <<https://www.youtube.com/watch?v=mAOE4jCo6po>> (ET: 24.09.2020).

“George Marinescu Reads The Official Handout Which Announces The Instauration Of State Of Necessity” <<https://www.youtube.com/watch?v=YPby8NfeNkA>> (ET: 24.09.2020).

“L’Automne Des Peuples”, *Le Monde*, 4 Janvier 1990 <https://www.lemonde.fr/archives/article/1990/01/04/p-l-automne-des-peuplesp_4317452_1819218.html> (ET: 24.09.2020).

MUTĂR Adina, “Ceauşescu Şi Newsweek. Au Trecut 30 De Ani De La Ultimul Interviu Cu Ultimul Stalinist”, *Newsweek România*, 31 August 2019, <<https://newsweek.ro/istorie/ultimul-interviu-cu-ultimul-stalinist>> (ET: 24.09.2020).

“Nicolae Ceausescu Last Speech”, <<https://www.youtube.com/watch?v=TcRWiz1PhKU>> (ET: 24.09.2020).

“Nicolae Ceausescu Mesaj Pe 20 Decembrie 1989 + Adeziuni Muncitori (Din Arhiva S.R.I.)” <<https://www.youtube.com/watch?v=D9Q-Iyz5d74>> (ET: 24.09.2020).

“N’Oubliions Pas L’Albanie !”, *Le Monde*, 5 Janvier 1990 <https://www.lemonde.fr/archives/article/1990/01/05/n-oublions-pas-lalbanie_3975547_1819218.html> (ET: 24.09.2020).

“Official End Of The Cold War (1989)”, <https://www.youtube.com/watch?v=A_fOizSxqhl> (ET: 24.09.2020).

STOJANOVIC Dusan, “More Scattered Fighting; 80,000 Reported Dead” *Associated Press*, 25 December 1989, <<https://apnews.com/d8bea5620ba5534ab167eedca373c283>> (ET: 24.09.2020).

TANNER Marcus, “Britain’s Queen ‘Hid’ To Avoid Romanian Dictator – Book”, *Balkan Insight*, 10 September 2018, <<https://balkaninsight.com/2018/09/10/britain-s-queen-hid-to-avoid-romanian-dictator-book-09-10-2018/>> (ET: 24.09.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_involving_the_United_Kingdom (ET: 24.09.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_longest-reigning_monarchs (ET: 24.09.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Communitarian_Party_of_Romania (ET: 24.09.2020).

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2019&locations=RO&start=2013> ET: 24.09.2020).

<https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/60882a> (ET: 24.09.2020).

https://ru.wikipedia.org/wiki/Влад,_Юлиан (ET: 24.09.2020).

CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR ANKARA ŞEHRİNİN FİZİKSEL GELİŞİMİ

*H. Mustafa ERAVCI**

Özet

Araştırmacılar tarafından şimdiye kadar Ankara şehir tarihine dair birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar, daha ziyade tarihî verilere dayalı dönemsel şehrin sosyo-ekonomik ve kültürel envanterini çıkaran çalışmalardır. Hâlbuki birçok disiplini kullanarak ortaya çıkacak olan şehrin mekânsal gelişim tarihi ve tarihsel süreçteki dönüşümü ortaya koyacak çalışmalar bulunmamaktadır. Bu çalışmada Ankara şehrinin kuruluşundan Cumhuriyet tarihine kadar şehrin fiziksel gelişimi, bu fiziksel şekillenmeyi oluşturan öğeler, bunların dönemsel değişim ve dönüşümleri aydınlatılacaktır. Şehrin mekânsal gelişim ve dönüşümü aydınlatılırken bunu oluşturan paradigma ve parametreler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Şehir, Osmanlı

PHYSICAL DEVELOPMENT OF ANKARA UNTIL THE REPUBLIC PERIOD

Abstract

So far, many studies have been conducted by researchers on the history of Ankara city. These are rather studies that produce a socio-economic and cultural inventory of the periodic city based on historical data. However, there are no studies that will reveal the history of city development and the transformation in the historical process that will occur using many disciplines. In this study, the physical development of the city from the establishment of the city of Ankara to the period of the Republic, the elements that make up this physical formation, their periodic changes and transformations will be illuminated. Spatial development and transformation of the city were illuminated, focusing on the paradigms and parameters that make up it.

Key Words: Ankara, City, Ottoman

* Prof.Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğrt. Üyesi, hmeravci@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9092-8448>

Giriş

Ankara şehri İç Anadolu'nun Kuzeybatısı'nda Ankara Çayı'nın geçtiği ovanın Doğu'sunda ve verimli Çubuk Ovası'nın Güney'inde, su ihtiyacının temin edebileceği Hatip Çay'ının (Bentderesi) kenarında, savunmaya son derece uygun sarp kayalık bir tepenin eteklerinde kurulmuştur. Kale şehri olarak ortaya çıkan şehir zaman içinde küçük ovayı çevreleyen müstahkem tepeler üzerine oturmanın yanında ana yolların kesiştiği bir kavşak noktası olması sebebiyle de tarih boyunca büyük önem kazanmıştır.

Şehrin tarihsel süreçte “Ankyra, Ankras, Angora, Engürü, Engüriye” gibi adlarla anıldığı görülmektedir. Fakat bunların kimler tarafından konulduğu ve ne anlam taşıdığı kesin olarak bilinmemektedir. Nitekim Hitit şehri “Ankuruwa” şehrinin bugünkü Ankara olduğu ispat edilememekle birlikte, ismin aslının Hititçe bu şehir isminden aldığı¹ veya Frigler ile Galatların, şehri düşmanlarına karşı zafer nişanesi olarak gemi çapası anlamına gelen “Ankyra” adıyla adlandırdıkları ileri sürülmektedir. “Ankyra” şehri İslami devirde “Engürü veya Engüriye” Şekillerin de de yerine olarak isimlendirilmektedir. Müslüman halkın bu adı üzümün bu bölgede çok olmasından kaynaklı Farsça engür (üzüm) kelimesi ile adlandırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Ankara kalesinin yedi katlı yapılması sebebi ile “Selasil Kalesi” adı verilen kale “angarya” ile yapıldığından bahisle bu kelimenin “Ankara”ya dönüştüğüne dair iddialar da ayrı bulunmaktadır.²

Arkeolojik buluntulara göre Ankara'nın tarihi Frigler'le başlamaktadır. Hacıbayram tepesi zirveyi teşkil etmek üzere Hal civarından Çankırıkapı ve Dışkapı'ya kadar olan kısım Frig höyüğü olup Anıtkabir, Bahçelievler ve Çiftlik Tümülüsleri (yığma tepe) asillerin, İstasyon civarı ise halkın mezarlığıdır. Gerek mezar tümülüslerinin büyüklüğü gerekse açılan mezarların içindeki eşyanın zenginliği Ankara'nın önemli bir prenslik olduğunu ortaya koymaktadır. Şehrin çeşitli kesimlerinde bulunan ve adlarına Ankara kabartmaları denilen sekiz kabartma ise burada büyük bir sarayın yer aldığını göstermektedir.

Ankara, Lidyalılar ve (547 yılından itibaren de) Persler döneminde Kral Yolu üzerinde bulunması sebebiyle zengin bir ticaret merkezi haline geldi. MÖ. III. asırda ise Trakya'dan gelen Galatlar'ın Tektosages kolunun başşehri oldu. En parlak çağını ise Romalılar döneminde (m.ö. 189-m.s. 395) yaşadı. Bu dönemde Ankara, Anadolu'da Roma yol ağının çok önemli bir kavşağı niteliğini kazanmış bunun sonucunda yönetsel, askeri ve ticari işlevleri gelişmiştir. Öyle ki bu dönemde kent, kalenin eteklerindeki düzlükte yerleşmiş, bir önceki yüzyıla göre bir misli büyümüştür. Söz konusu dönemde; kentin, etrafında koruma duvarı bulunmayan, açık bir kent görünümünde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Ankara kentinin önemli tarihi ve turistik değerlerinden olan August Mabedi ve Roma Hamamı da bu dönemin eserlerindedir. Bu arada Augustus şehre bir şeref unvanı olarak Sebaste adını vermişse de bu isim halk tarafından tutmamıştır.³ Daha sonra 334 yılında Bizans İmparatorluğu yönetimine gecen kent, 1075 yılına dek Bizanslılar'da kalmıştır. Ortaçağda Ankara kenti, Avrupa kentlerinde olduğu gibi, surlar içine çekilmiş, tam bir sınır kenti görünümündedir. Ankara VIII. yüzyılda Bizans'ın Bukellarion adlı askerî ve idarî birimi yani “Thema” diye adlandırılan yönetim merkezi oldu. Ayrıca Roma dönemine göre, daha dar bir alanı kaplayan kent çevresi, kalın bir dış surla çevrilmiş ve İçkale'nin duvarları yükseltilmiş, savunma; kentin yerleşim karakterini belirleyen temel öge olmuştur. Kent planının diğer temel öğeleri ise pazar yeri işlevi gören agora ve kilisedir. Bunun yanı sıra tahıl depoları, ambarlar, hamamlar da işlevlerini sürdüren diğer öğelerdir.⁴

X. yüzyılda Arapların saldırılarına maruz kalan şehir XI. yüzyılın ortalarına kadar Selçuklular-Haçlılar ve Bizans arasında el değiştirdi. Ankara Selçuklu döneminde uç bölgesinde olmasından dolayı Selçuklu hanedan üyeleri arasındaki iktidar mücadelesinde en önemli güç merkezi oldu. Bu çerçevede kaleyi elinde tutan Alâeddin Keykubad'a karşı Sultan İzzeddin Keykâvus kaleyi ele

¹ Besim Darkot, “Ankara”, *İA*, I, s.,437-442; F. Taeschner, “Ankara”, *El²* (İng.), I,s., 509-511.

² Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.1-2 , İstanbul 1986.

³ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 29, 368, 395.

⁴ Mehmet Tuncer, *Ankara Şehri Merkez Gelişimi*, Ankara 2001, s.24.

geçirmek için surların dışında evler, barakalar, kendisi için bir saray ve medrese yaptırdı. Ayrıca sur dışında bugünkü Ziraat Bankası civarında Keykâvus'un büyük emirlerinden Seyfeddin Kızılbey tarafından Kızılbey Camii inşa edildi. Böylece kalenin güney eteklerinde bir şerit halinde Türk-İslami kotlu yerleşme ünitesi ortaya çıkmaya başladı.

Alaeddin Keykubad döneminde ise kale tamir ettirilerek iç hisardaki Akkale ilâve edilmiştir; ayrıca Alâeddin Camii yapılmıştır. XIII. yüzyıl Selçuklu kaotik süreçte ise "Dârü'l-Hısn" unvanı ile anılan şehre⁵ Arslanhane Camii ile Saraç Sinan Mescidi, Çubuk Suyu üzerindeki Akköprü ile Çanşnır Köprüsü yapılmıştır. Böylece Ankara tam bir Türk-İslam şehri haline gelmiştir.

Diğer yandan aynı yüzyılda Moğol istilâsından kaçan çok sayıda sanatkâr ve küçük meslek erbabı Ankara'ya sığınmış ve Ahî teşkilâtının etrafında toplanmıştır. Bu dönemde yönetimi ellerinde tutan ahîlerin şehrin sosyo-ekonomik hayatında önemli rol oynadıkları bilinmektedir. XV. yüzyıl sonlarına kadar şehrin yapılanmasında etkili olan bu yapıya ait Ahî Şerafeddin Camii (XIII. yüzyıl), Ahî Yâkub Camii (1392) vb. ahi yapıları tezahür etmiştir. Dolayısı ile bu mekânlar etrafında yeni ticari ve sosyal alanlar ortaya çıkmıştır. Bundan başka Moğolların önünden kaçıp gelen göçler ile Ankara şehrinde de surlar dışına çıkan gelişmeler görülür. Özellikle Ticaret ve zanaatla ilgili eylemler, surların kervan yoluna en yakın bağlantı sağlayan kapının hemen dışına çıkmıştır. Ankara'da bu eylemler Dış Kale Kapısı önünde ve Atpazarı'na doğru gelişmiştir. Ayrıca, yine bu eylemlerin, Kaleyi kervan yollarına bağlayan yol üzerinde bir meydan çevresinde olmak üzere yoğunlaştığı belirtilmektedir⁶. Yine bu çerçevede bu dönem ile girişkenliğe sahip Osmanlı kuruluş sürecinde Hacı Bayram Camii (1427), Yeğenbey Camii (1438), Kîçikli Mescidi (1443), ayrıca Kızılbey Medresesi, Yeşil Ahî Medresesi gibi kültürel ve dini yapılar inşa edilmiştir.⁷ Bunlardan Hacı Bayram Camii ve türbesi ile hemen bitişiğindeki August Mabedi şehrin kuzey batı yönünde yeni bir çekim merkezi oluşmasını sağlamıştır.

Diğer yandan Beylikler devrinde bir uç şehri özelliği taşıyan Ankara, Osmanlıların şehre hâkim olmalarından (1354) hemen sonra Osmanlı-Karaman nüfuz mücadelesinin etkilendiği tampon bölge haline geldi. Ayrıca Ankara 1402'de Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki savaşa sahne oldu. XV. asır Osmanlı-Karaman nüfuz mücadelesi sürecinde ise Ankara, Karaman sınır bölgesinde önemli bir askerî üs konumunu muhafaza etti.⁸ Dolayısıyla bu dönemde uç şehir özelliklerinde görülen savunma ve iaşe temin ile lojistik şehir yapılanmasının bütün özelliklerinin şehir yapılanmasında kendini gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda savunma yapıları, şehirde yöneticilerin ihtiyacını karşılayan binalar ve döneme ait beş adet hamam da inşa edilmiştir.

Ankara sancağı XVI. ve XVII. yüzyıllarda bir sancak beyi tarafından müstakil olarak idare edildi. Bu bağlamda muhtelif askeri görevliler alaybeyi, serasker, çerisürüsü vs. şehirde konak tarzı eklentili yapılarda ikamet etmişlerdir. Adli idari açıdan ise 6 kazaya bölünmüş olan sancağın kazalarında da merkez tarafından adli-idari yetkilerle donatılmış olarak gönderilen kadılar bulunmaktaydı. Bu idari üniteler şehrin mekânsal gelişiminde etkili olmuştur.

Mekânsal yerleşim yapısı bağlamında XVI. asırda şehir sur dışına taşıp, Kalenin dışında şehir iki bölümden oluşmakta idi. Kale çevresinin Yukarıyüz, bugünkü Anafartalar Caddesinin altında kalan ve Hacı Bayram Camiinden Karacabey külliyesine kadar kısım Aşağıyüz diye tanımlanıp, topografya bağlı olarak adlandırılan bu deyimler Cumhuriyet devrine kadar gelmiştir. Osmanlı Ankara'sında mahalle şehir bütünü içinde bir yerleşim birimidir. Bu yerleşim biriminde evler İslam kültürünün etkisi ile sokağa sırt çevirmiş, iç avlusuna dönük, ışığını avlusundan alan tek ve çift katlı yapılar olarak görülmektedir. Yapının bütün öğeleri içinde yaşayanlara azami derecede mahremiyet sağlayacak biçimde birbirleriyle bağlantılıdır.⁹

Yukarıda zikrettiğimiz fizikî gelişimin daha iyi anlaşılması için bunda etkili olan bazı parametreleri detaylandırmak gerekmektedir. Bu bağlamda öne çıkan husus şehir nüfusundaki değişim ve buna bağlı şekillenen mahallelerdir. Öyle ki şehir merkezinde 1523 tarihinde yaklaşık 12.078 kadar

⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 36, 51..

⁶ Sevgi Aktüre, "17.Yüzyıl Başından 19.Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirseler Yapının Değişme Süreci", *ODTÜ Mim. Fak. Dergisi*, C. I, S. 1, 1975,s.120-9.

⁷ Mustafa Eravcı, "Ahi Yapıları", *Ahîlik Ansiklopedisi*, c.I., Ankara 2014,s. 140-280.

⁸ Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, c. II, Ankara 1986.

⁹ Ruşen Keleş, *Şehirciliğin Kurumsal Temelleri*, Ankara 1972.

nüfus vardı. 1571 yılında ise bu nüfus 26.241'e yükselmışti. 1523 tarihinde Ankara'da kale haricinde 81 mahalle bulunmaktadır. 1601'de bu sayı kale içinde ve dışında toplam seksen beşe ulaştı. 1785-1840 yılları arasında mahalle sayısı 107'ye yükseldi, 1891'de ise yetmiş beşe indi. Bu mahallelerden 63'ü Müslüman, 13'ü Müslüman-Hristiyan, 4'ü Hristiyan ve 1 Yahudi mahallesi idi. Ankara'da tahrir defterlerindeki mahalle isimlerine bakıldığı zaman şehirdeki mahalleler, bir dinin yapının etrafında oluşmuşlar ya da meslek guruplarından bazılarının veya aynı dini inanç ve gelenek etrafında toplananların bir arada oturma istekleri sonucunda ortaya çıkmışlardı. Bir dini ve sosyal yapının etrafında oluşan mahalleler, Akmedrese, Alacamescid, İmaret-i Karacabey, Mescid-i Kureyş, Hacimescid-i Melikehatun, Mescid-i Şemseddin, Minâre-i Belkıs'dır. Bir meslek grubunun veya belli bir mesleğe sahip kişinin adını alan mahalleler ise Baklacı, Bostancıyan, Boyacıali, Börekçiler, Buryacılar (Hasırcılar), Celalpanbuğu (Pamukcularhallacı), Debbağan, Ekinci (Acıca), Hallacmahmud, Helvacıyan, Kattanîn (Pamukçular), Kazûrân (Çamaşırıcı), Keyyalin (Buğday ölçenler), Kirişçiyan (Kirişçiler), Koyunbazarı, Rüstemma'al (Nalbant Rüstem), Sabunî (Sabuncular), Yakubna'al (Nalbant Yakub), Yusufhabbâz (Ekmekçi Yusuf), Dellâlkaraca'dır.¹⁰

Bu durum şehrin ekonomik hayatında esnafın büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca şehrin bu yerleşim yapısının yani mekânsal kimliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için ticari mekânların gelişim ve değişim süreçlerinin de aydınlatılmaya ihtiyaç vardır. Zira bu şehrin ana merkezinin ve merkez ulaşım sistemini de ortaya çıkaracaktır.

XIII ve XIV. asırda diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Ankara da ticaret ve zanaatla ilgili eylemler Dışkale kapısının hemen dışında Atpazarı'na doğru Kaleyi kervan yollarına bağlayan yol üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde daha çok ticaret açık pazarlarda yapılırken Osmanlı döneminde artan tüketici kitleleri ile önemli alışveriş merkezleri oluşmuş ve bu bağlamda ticaret canlanmıştır. Özellikle şehirlerin toplayıp dağıtma işi hareketlik kazanmıştır. Bu değişime dayalı olarak şehirde kapalı alışveriş ortamları ortaya çıkmıştır. Öyle ki XVI. ve XVII. asırlarda, daha önce var olan küçük ticari yapılar yanında, büyük programlı ticari yapılar kendini göstererek bu durum şehrin yukarı yüzünde Atpazarı ile Koyunpazarı arasında yoğunlaşmışlardır. Bunlar Atpazarı'nda çoğu "çerçi"lerin işgal ettiği dükkânlar, Bedesten çevresinde kümelenen on büyük han ki, sadece konaklama amaçlı olmayıp aynı zamanda sanat ve ticaret işlerini de yüklenmişlerdir. Bunlarla bağlantılı Uzunçarşı buna açılan esnaf çarşıları ile şehrin en büyük camileri bu bölgede kurulmuştur. Diğer yandan şehrin ana merkezi olan Atpazarı, Hanlar bölgesi ve Bedesten, Uzunçarşı yolu ile Ankara'nın aşağı yüzünde yer alan Kaledibi(Tahta'l-Kal'a) ile Karaoğlan Çarşısı'na bağlanmaktadır. Özellikle Aşağıyüzde yer alan bu çarşılardan Tahtakale Çarşısı Doğanbey mahallesi ile çevrelenmiş han, hamam ve cami ile mescit vb. anıtsal yapılarla hatta sonraki yüzyıllarda Karaoğlan Çarşısı'nın da gelişmesi ve nitelik değiştirmesi ile şehrin ikinci bir merkezi olarak belirginleşmiştir.¹¹

Yukarıda mahaller içinde dokumacılıkla ilgili meslek guruplarının fazla olması şehirde dokumacılık faaliyetlerinin yoğun olduğunu göstermektedir. Öyle ki klasik dönemde Ankara'da Bedesten ve Bedestenden itibaren Hasan Paşa Hanı'na kadar uzayan Uzunçarşı genellikle tiftik/sof tüccarlarının yer aldığı iki önemli pazar yeri idi. Diğer iş kolları da Uzunçarşı'ya açılan sokaklar içerisinde kümelenmişlerdi. Debbağlar ise Bendderesi'nde sanatlarını icra etmişlerdir. Zira debbağlar ve boyacılar gibi çevre sağlığı ve temizliği yönünden problemlili olan iş kolları şehir dışında ve nehir kenarında icra edilmiştir.¹² Diğer yandan Hacı Bayram vb. şehirle sembolleşmiş ulu camiler yanında kitapçılar, ciltçiler, deri eşya satıcıları ve terlikçiler faaliyet içinde idi. Dericiler Bendderesi'ndeki debbağhaneler ve şehrin egemen imalat sanayi türü olan dokumacılar ise Uzunçarşı ve Hanlar bölgesinin çeperinde odaklanmıştı. Ayrıca marangozlar, çilingirler ve bakırcılar ise Uzunçarşı yanında temelde Tahta'lkal'a çeperinde kümelenmiştir. Demirciler daha uzak yerde yer almaktaydı. Alıcıları daha çok köylü nüfus olan saraçlar, çömlekçiler ve eyerciler ise şehrin dış sınırlarındaki kapı güzergâhlarına yakın yerde yerleşmişti.¹³

¹⁰ Emine Erdoğan, "Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi," (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara 2004.

¹¹ Mehmet Tuncer, *aynı eser*, s.32-53.

¹² Özer Ergenç, *Ankara ve Konya*, Ankara 1987, s.50-90; Özer Ergenç; XVII. Yüzyıl Başlarında Ankaranın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s. 87.

¹³ Ruşen Keleş, *aynı eser*, s.25

Bu dönemde Ankara mahalleleri içinde Ürgüp, Erzurum, Tiflisi, Koçhisar gibi yerleşme adı taşıyan mahalleler de bulunmaktadır. Bu mahalle sakinleri mahallelerine geldikleri şehrin adını vermişlerdir. Diğer yandan mahalle isimlerine dikkat edildiğinde mahallelerin mahalleyi kuran şahısların hangi özelliği ile ilgili adlandırıldıkları görülmektedir. Özellikle bu bağlamda öne çıkanlar Güngü (Dilsizler), Kefere (Kafirköy), Yakubharrat (Yalancı Yakub) mahalleleridir. Etnik ve dini isim taşıyan mahalleler arasında ise Mihriyar-i Ermeni, Makramacıyan-ı Zimmîyan, Yahudiyan, Zimmîyan-ı Kirişciyan, Yahudiyan adlı mahallerdir. Bununla beraber Ahiçelebi, Ahihacımurad, Ahitura vb. sadece şahıs adı veya lakapları ile anılan mahaller de bulunmakta idi.¹⁴

Bu mahalleler içinde en kalabalık olanları şehrin iş muhitlerine yakın bulunanlardı. Ayrıca bazı meslek gruplarının topluca oturduğu mahalleler de oldukça kalabalıktı. XVI. yüzyıl sonlarında en kalabalık mahalle olan Ahî Hacı Murad Mahallesi bir yandan Atpazarı'na açılan Koyunpazarı Çarşısı'na, diğer yandan da kale altındaki iş yerlerine yakındı. Aynı şekilde Tulî (Tulice) Mahallesi Karaoğlan Çarşısı'nın üstünde yer almakta idi. Şehrin doğusunda kaleye doğru yükselen saha içinde bulunan Avancıklar Mahallesi softçuların oturduğu kalabalık bir yer idi. Bu mahalle XVI. yüzyıl sonlarında Molla Büyük, Çeşme, Direkli Mescid, Kayabaşı adlarıyla dört mahalleye ayrılmıştı. Diğer taraftan diğer ticaret ve sanat kesimlerinin çevresinde de birbirine yakın birçok mahalle vardı.

XVI. asırda Alman Seyyah Dernschwam, uzun ve yüksek bir dağın tepesinde sur ve kale kalıntılarını görmüş, kale ve Hıdırlık Tepesi arasında büyük bir derenin oldukça sert aktığını bu derenin üzerinde iri taşlardan yapılmış muhkem bir derbentin olduğunu yazmıştır.¹⁵ Osmanlılar tarafından sürekli olarak kullanılan kalede 1831 yılına kadar bir dizdar ve kethüdânın idaresinde muhafızlar bulunmaktaydı. Kale bir yerleşim alanı olduğu gibi hem top, tüfek ve mühimmatın saklandığı bir depo, hem de devlete ait resmî evrakla para ve eşyaların bulunduğu bir yerdi. Dernschwam mezkûr dönemde bugün halk arasında Belkıs taşı adı ile anılan sütundan bahsedip, kerpiç evlerin yoğun olduğu aşağı şehri ise sokakların dar ve kaldırımsız olduğundan bahseder. Seyyahın kayıtlarından bu dönemde şehri saran üçüncü surun olmadığı anlaşılmaktadır.

Ankara XVII. yüzyıl başlarında Celâlî isyanları sebebiyle sıkıntılı günler yaşadı. Bu sebepten Kalenin iç ve dış hisarının çevresinde yer alan şehir kısmının etrafı da surlarla çevrildi. Bu surlar Celâlî saldırılarından korunmak için 1604-1607 yılları arasında Ankara kadısı Vildanzâde Mehmed Efendi tarafından yaptırılmış, XIX. yüzyıl başlarına kadar da ayakta kalmıştır. Etrafı üç kademeli surlarla çevrili şehirde Cenâbî Kapısı, Çankırı, İstanbul, İzmir ve Erzurum kapıları, Araba Pazarı ve Namazgâh kapıları gibi irili ufaklı on kapı bulunuyordu.¹⁶

1619 yılında şehri gezen Polonyalı Simons, seyahatnamesinde şehrin dış, orta ve iç olmak üzere üç kat surla çevrili olduğunu, şehirde 8 adet kilise ve 200 hane Ermeninin oturduğunu, şehir halkının sof işi ile uğraştığını ayrıca şehrin dışında büyük bir manastırdan bahsetmektedir.¹⁷ 1640 yılında Ankara'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, ise “ kale içinde bağımsız ve bahçesiz 600 hanenin olduğunu orta surun dört kapısının olduğunu belirttikten sonra Kale içindeki camilerin en meşhurlarını “Cenap Ahmed Paşa ve Hacı Bayram-ı Veli Cami” diye verir. Ayrıca O, Cenap Ahmed Paşa tarafından üç tarafı gül gülüstan olan İrem Bağı'na Mevlevihane yapıldığını kayıt eder. Diğer taraftan Evliya şehrin fiziki görünümü ile de “Kerpiçten yapılan evler kat kat yapılmış, 70 kadar bağ ve bahçeli sarayları olup, en meşhurları Paşa Sarayı, Molla Sarayı, Kederzade Sarayı ve Ahmed Paşa Sarayıdır.”¹⁸ diye tarif eder. 1701 yılında Ankara'ya gelen Fransız doğa bilimci Sur Pitton de Tournefort da Ankara şehri ile ilgili gravüründe burçların içinden açılan kapıların belli başlılarını Cenabi Kapısı, Doğanbey yanındaki kapı ve Araba Pazarı kapısı diye gösterir.¹⁹ Kalede XVI. asırda Güzeloğlu Mescidi Mahallesi, Dudiran Mescidi Mahallesi, Aşağıkapu Mescidi Mahallesi, Yazıcışabüddin Mescidi Mahallesi Cami Mescidi adında 5 Müslüman Mahallesi bir de Gayri Müslim Mahallesi bulunmakta idi. XIX. asırda bu mahalleler Kala Mahallesi olarak anılmakta idi.

¹⁴ Emine Erdoğan, *aynı tez.*, s. 52.

¹⁵ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Mersin 1992, s.254-55.

¹⁶ Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara 2006, s.106-111.

¹⁷ Hrand D. Andreayan, *Polonyalı Simonun Seyahatnamesi*, İstanbul 1964, s.162.

¹⁸ Mehmed Zillioğlu Evliya Çelebi, *aynı eser*, II, 711-715.

¹⁹ Semavi Eyice, *Ankara'nın Eski Bir Resmi*, Ankara 1972, s.87-98.

Mezkûr Osmanlı klasik döneminde Ankara şehir ulaşım sisteminin yukarıda bahsettiğimiz topoğrafik yapısına göre ve XVII. asırda inşa edilen surun giriş kapılarına bağlı olarak geliştiği gözlemlenebilir. Şehir içi ulaşım genellikle yaya olarak yapılmakla beraber yönetici sınıfın atlı ve araçlı ulaşımı sur kapılarının üzerinde yer alan ana yol güzergâhları ile gerçekleşmekte idi. Örneğin Doğuda Cenabi/ Kayseri Kapsı'ndan başlayan ana yol şehir içinde Avancıklar Mahallesi'nin altında Ulucanlar(Ahi Yakup) Hacı Arap Mahallesi'nden geçip hafif bir eğimle Atpazarına ve oradan da Bedestene ulaşırdı. Atpazarı üzerinden Kaledibine(Tahta'l- Kal'a) bağlanmakta. Burası Arabapazarı Kapısı'na, öbür taraftan da Karaoğlan Çarşısı yoluyla da Hacı Bayram Camii ve Debbağhaneye açılmaktadır.²⁰ Ayrıca Hasan Paşa (Sulu Han) hanı bu ana yol sistemi içinde önemli aks üzerinde inşa edilmiştir. Esas merkez olan Atpazarı ,Uzunçarşılı yolu ile bağlantılıdır. Karaoğlan Çarşısı ise diğer sur girişleri ile doğrudan bağlantılıydı.

Şehirde klasik dönemde jeopolitik konumuna bağlı olarak, şehirde sanayi ve ticaret faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak ziraî faaliyetler de şehir ekonomisinde önemli bir yere sahipti. Meselâ Ankara'nın etrafındaki Keçiviran (Keçiören), Ayvalık, İncirlik, Solfasol, Çinçin, Cebeci bağları, Küçükesat ve Büyükesat bağları ve Çengikayası (Çankaya) bağları gibi mevkilerde bağ ve bahçe ziraatı yapılıyordu. Çubuk Suyu kenarında bahçe ve bostan ziraatı, Ankara'nın doğu ve batısında kalan Kasaba-i Bâlâ ve Süflâ nahiye ve köylerinde yoğun bir ziraî faaliyet vardı. Şehir çevresinde üretilen sebze ve meyvelerden başka çevre köylerden gelen sebze ve meyveler de şehir iâşesinin giderilmesinde önemli yere sahiptiler. Şehri batı doğu yönlü çevreleyen bu bağ ve bahçeler ile kuzeydeki Hıdırlık şehrin oksijen borusu olarak yeşillikler içinde bir şehir görüntüsü vermiştir.

Ankara XVIII. yüzyıldan itibaren mutasarrıflık haline getirilip, Ayaş, Murtazaâbâd (Mürted çevresi) , Haymanateyn (Büyük ve Küçük Haymana), Şorba (Çubuk ve Kızılcahamam arasında kalan bölge), Çubukâbâd , Yabanâbâd (Kızılcahamam), Yörükân-ı Ankara (Polatlı çevresi), ile Bala ve Ufla nahiyelerinden oluşan bölgenin sancak merkezi idi. Ayrıca XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren kadılık kurumunun bozulması ve arkasından naipliğin doğması sonucu Ankara'ya da naipler tayin edildi. Mezkûr yüzyılda şehir önemli bir hadiseye sahne olmamakla birlikte zaman zaman isyan eden devlet adamları ve mahallî beyler tarafından sıkıştırıldı. Bu dönemde bugün Altındağ İlçesi Talat Paşa Bulvarı üzerinde buluna Leblebici Camii (1713) , Hacı Bayram Cami kuzey yönünde ise Akmedrese ile Seyfi Medresesi, Emîniye Medresesi (1729), Yûsufiye Medresesi (1730) gibi önemli eğitim müessesleri ile Kalabendindeki hamam inşa edilmiştir. Bunlardan başka idari üniteler bağlamında Tulî Mahallesi'nde bulunan Mutasarrıf Konağı, Hacı Eshab Mahallesi'ndeki Mahkeme Konağı bu dönemde inşa edilen yapılardır. Diğer taraftan XIX. yüzyılın ilk yarısında ise şehir II. Mahmud'a karşı isyan eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın askerlerinin istilâsına uğramış ve büyük tahribat yaşamıştır.

XVII. ve XVIII. yüzyıldaki yukarıda zikrettiğimiz az sayıdaki değişim, büyük ölçüde mekânsal duraklama şehir nüfusunda kendini göstermektedir. Zira Celâlî isyanları şehir nüfusunun azalmasına yol açmıştı. Daha sonra 1785'ten 1833'e kadar geçen zaman içinde ise şehir 15-20.000 arasında bir nüfusa sahip olmuştur. 1848 yılı nüfus sayımında ise şehrin nüfusu 22.342 kişiden oluşurken bu rakam XX. yüzyıl başlarında 119.485 kişiye ulaşmıştır.²¹ XX. yüzyıl başlarına kadar devam eden şehrin fiziki ve insan potansiyelindeki durgunlukta aslında en temel parametre şehrin ticari ve idari durumunun olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira XVIII. yüzyıldan itibaren şehrin ekonomik yapısında ve sof üretiminde ciddi bozulmalar oldu. XVI ve XVII. yüzyıllarda Ankara'da bulunan 4-5 bin civarındaki dokuma tezgâhı sayısı XIX. yüzyıl sonlarına doğru giderek azalmış ve birkaç tezgâh dışında sof üretimi yok olmuştur Bunun en önemli sebebi Ankara keçisinin Osmanlı İmparatorluğu dışına canlı olarak ihracı, endüstriyel dokuma tezgâhlarının rekabet edememesi ile yaşanan doğal afetler olarak söylenebilir. Zikredilen bütün bu gelişmeler kentin yapısal alanlarını doğrudan etkilemiştir.²²

Diğer yandan kentin ekonomik ve demografik nitelikleriyle olduğu kadar siyasi ve kültürel kimliği hatta kentin yönetsel yapısının geçirdiği dönüşüm ile ilişkiler sistemi de kentin biçimlenmesinde önemli olmaktadır. Öyle ki Tanzimat ile gelen en önemli değişikliklerden biri askeri ve adli örgütlenmeden bağımsız olarak oluşturulan mülki yönetimdi. Mülki yönetimin

²⁰ Özer Ergenç, *aynı makale*,s.89.

²¹ Musa Çadırcı, "1830 Genel Sayımlarına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Araştırmaları*, S.3, İstanbul 968,s...45

²² Mehmet Tuncer, *aynı eser*,s.57.

oluşturulmasının kent yaşamına getirdiği iki yenilik vardı. İlki, kentin mekânsal yapısına yeni bir öge olarak katılan başta hükümet konağı olmak üzere kamu binalarıdır. 1824 yılına kadar Ankara sancağına gönderilen mutasarrıf ve taifesi için görevlerini yürütecekleri ayrı bir bina yoktu. Sancağa atanan mutasarrıf kendisi ve emrindeki görevliler için büyük bir konak kiralanırdı. Bu konağın bir bölümü mutasarrıfın özel ikametgâhı için ayrılr diğer bölümünde ise mutasarrıf resmi görevini yürütürdü. Ancak 1824 yılına gelindiğinde bu uygulamada bir değişiklik yapıldı. Tulice Mahallesi'nde Hacı Abdi Paşa Konağı olarak bilinen konak 4000 kuruş bedelle "Vilayet Halkı" için satın alındı. 1882 yılına gelindiğinde ise bu bina yıkılarak yerine 40 odalı ve iki katlı bir hükümet konağı yapıldı. Bugünkü valilik binası bu konağın yerine yapılmıştı. İzleyen tarihlerde ise hükümet konağının yakınında bugünkü Çankırı Caddesi ve Atatürk Bulvarı aksında telgrafhane, hastane ve Rüşdiye, İdadi, Darül- Muallim gibi eğitim kurumlarını kapsayan kamu binaları kentin mekânsal yapısının yeni öğeleri olarak ortaya çıktı. Kamu binaları kent ölçeğinde modern bürokrasiyi temsil eden öğelerdi.²³

Bu yeni idari yapılanma şehir plancılığı bağlamında da yeni adımların atılmasını sağlamıştır. Nitekim 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre Ankara'da evlerin numaralandığı ve sokak ve caddelere isim verildiği görülmektedir. Sözü edilen nizamname ile belediye örgütü kurulmaya başladı ise de 1877 tarihli vilayet ve belediye kanunu ile belediyenin temeli atılmıştır. 1883' te Anafartalar Caddesi üzerindeki belediye arazi üzerinde iki katlı kargir bir bina yapılarak faaliyetlerini burada yürütmüştür.²⁴ 1947 tarihinde aynı arazide Belediye binası yenilenerek 2000 yılına kadar belediye hizmetlerini burada yürütmüştür.

Kente ilişkin bu düzenlemeler çerçevesinde, Ankara'da belediye örgütünün oluşturulmasının yanı sıra ilk planlı yerleşim de gerçekleştirilmişti. 1877 yılında Balkanlar'dan gelen göçmenler Ankara'da kentin güney doğusunda Kayseri Kapısı'ndan Hatip Çayı'na doğru olan bölgeye yerleştirilmişti. Yeni kurulan Boşnak Mahallesi yaklaşık 300 kişilik olup, vilayet ve belediye kanunnamesine göre sokak genişliği, kapı eşik yüksekliği, merdiven yüksekliği vb. gibi düzeneklerin sokağa taşmalarının engellenmesi gibi düzenlemelere göre yapılmıştı. Bu örnek ilk planlı yerleşim olması ve kent dışına taşınmasının örneği olması bakımından önemlidir. 1877 tarihli kanunla yangın tehlikesine karşı tulumba örgütü de kurulmaya başlamıştır. Ancak Ankara'da bu örgütün kurulması 1881 yılında meydana gelen büyük yangından sonra bugünkü Ulus İtfaiye meydanında gerçekleşmiştir.²⁵

Ankara'yı modern bir kent haline getirme çabalarında vilayette sekiz yıl valilik yapan (1884-1892) Abidin Paşa'nın çabaları önemli yer tutar. Abidin Paşa Elmadağı'na 20 km kanallar açtırarak Atpazarına su getirerek şehrin yüzyıllık problemini çözmüştür. Ayrıca kendisi şehrin çeşitli yerlerine çeşmeler yaptırmıştır. Yol ağını da düzelteren Abidin Paşa öncelikle Ankara -İzmit yolunu angarya ve bağış yöntemleriyle düzeltirdi. Bundan ayrı olarak vilayet dâhilinde 500 km yol yanında demir yolu Ankara'ya ulaştığında gara gidiş ve gelişleri düzenlemek için 120 km bir yol dahi yaptırdı. Ayrıca Ankara'nın ilk hastanesi olan Gureba Hastanesi eski belediye binası yanında faaliyete geçti. Hastane binası 1924'ten beri Ankara Numune Hastanesi olarak hizmetlerine devam etmektedir. Ayrıca bugün Talatpaşa ve Atatürk Bulvarı'nın kesiştiği bölge ile Çankırı Caddesi boyunca serpilmış olarak rüşdiye ve bir idadi ayrıca uygulamalı sanat eğitimi veren Hamidiye Sanayi Mektebi açıldı.²⁶

XIX. yüzyıl boyunca yavaş bir nüfus artışı gösteren kent de farklı etnik ve dini kökenler bir arada yaşıyordu. 19. Yüzyılın başında Ankara'da 88 mahalle varken yüzyılın sonunda mahalle sayısı 90'a çıkmıştır. Bu göreceli artış nüfus artışı ile beraber yeni nizamnamelere dayalı içerik düzenlemesinden kaynaklanmaktadır. Mahallelerin bir kısmında dini ve etnik topluluklar tek bir grup olarak yaşarken, bir kısım mahallelerde karışık olarak oturmaktaydılar. Diğer yandan XVIII. yüzyılda dünya tiftik tekeli elinde bulunduran Ankara, artık bu yüzyılda bu özelliğini yitirmişti. Kentin ekonomisinde başrolü oynayan ve refahın kaynağı olan tiftik endüstrisi yüzyılın ortalarından

²³ Zeliha Ötöz, "19.Yüzyıl Ankarasında Sosyal ve Kültürel Yaşam", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara, 1998, s.57-91.

²⁴ Emre Koray, "Kaybolan Bir Mimari Miras: Ankara Belediye Dairesi", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Aralık 2018, s.237-48.

²⁵ Zeliha Ötöz, *aym tez.*,s 97-136.

²⁶ Zeliha Ötöz, *aym tez.*, s.139-175.

başlayarak çok hızlı bir çöküş yaşadı. Artık kent ham tiftik ihraç eder duruma düşmüştür. Bununla beraber 1891 yılında şehirde 2173 dükkân, 8 yağhane, 9 kiremithane, 11 değirmen ve 21 fırın ve 2 gazozhane bulunmaktadır. Dükkân sayısındaki artış Ankara pazarına giren ithal ürünlerin artmasıyla ilgilidir.²⁷

Zikredilen dükkânlar yoğunluklu olarak bugün Anafartalar Caddesi'nin yukarı kısmından başlayarak aşağıya kadar uzanan han ve çarşılar kentin ana iş merkeziydiler. Başlıcaları Taht'el Kal'a Hanı, Pirinç Hanı dışarıdan gelenlerin konakladığı yerler arasında idi. Ayrıca 150 dükkânın bulunduğu Bedesten, çok çeşitli malların satıldığı yer olması yanında özellikle kumaş satışının yapıldığı yerd. Penbe Han'da pamuklu ve ipekli dokumalar, Suluhanda kahve ve iplik satışı yapan dükkânlar bulunurdu. Urgancılar Hanında dokumalar, iplik, şeker, sabun, baharat vb. ürünler satılırdı. Atpazarı yiyecek giyecek ve her türlü gündelik kullanıma yönelik ürünlerin satışının yapıldığı bir yerken Kapan Çarşısı'nda yoğunluklu olarak sebze ve meyve yağ bal gibi maddeler satılırdı. Arabapazarı (Kağnıpazarı) ise civar köy ve kasabalardan gelenlerin alış verişi yaptığı yerd.²⁸

XIX. yüzyıl Ankara'sının sosyal yaşamının örgütlenmesi ve düzenlenmesine katılan semboller ve inanç değerleri ve işleyişi kent paradigmasını oluşturacaktır. 19 yüzyıl Ankara'sında konut ve konutun düzenleniş biçimi refah düzeyini yansıtan bir işarettir. Refah düzeyi yükseldikçe konutun niteliği değişmektedir. Üst sınıfa mensup kişiler iki katlı büyük evlerde veya konaklarda yaşamaktadırlar. XIX. yüzyılda bunlar şehrin bir yerinde sabitlenmiş olarak bulunmasalar da o dönem şehrin belli mahallelerinde yer almışlardır. Genelde tek katlı küçük evlerin olduğu ve yoksul insanların yaşadığı Hacettepe, Öküzce gibi mahallere karşılık bu konaklar çoğunlukla Hisar ve Hisar yakınındaki İmam Yusuf, Yenice, Aşhor, Voltarin gibi mahallelerde bulunuyordu.²⁹

XIX. yüzyıl Ankara'sında kurumsal etkinlikler bağlamında sözü edilecek olan etkinlik panayırdır. Şehirde kurulan panayır Osmanlı ülkesinde ilk panayır olması bakımından da önemlidir. Açılışı 15 Eylül 1869 tarihinde yapılan panayır Kışla-i Humayun yakınlarında etkinlik gösteriyordu. 15 gün süren panayırdaki Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen insanlar alışveriş yaparlardı. Diğer taraftan aynı süreçte Abidin Paşa kalenin demir yolu tarafından görünen kısmına istasyondan görülebilecek şekilde bir Osmanlı arması yaptırmıştı. Ayrıca üzerinde Latin ve Arap harfleri ile Angora yazan büyük bir takı istasyonun önüne gelecek şekilde rayların üstüne yerleştirmiştir. Şehir kimliğinin oluşması bakımından bu semboller ve törenler önemlidir. Kamusal alanlara gelince bu yüzyılda insanların kamusal alan olarak kullandıkları alanlar; kalmak için hanları ve alışveriş için çarşıları kullandıkları görülür. Kahvehane sayısı sadece 6 idi. Kamusal alan olarak kullanılan mekânlar yüzyılın sonunda artış göstermektedir. 1880'lerin sonunda Roma Hamamı yakınlarına Hotel Angora adıyla büyükçe bir otel inşa edildi. Yine aynı dönemde Balık Pazarı civarında gazinolar bulunuyordu. 1891 yılını takiben ise kent için asıl çekicilik Kocamanoğlu ve Cenderecioğlu tarafından tiyatro binaları yapılıp açılmasıdır. Kentte bar ve meyhane karışımı yerlerde olup, buraya gelenler daha çok demiryolunun yapımında çalışan yabancı işçi ve mühendisler idi.

1907 tarihli Vilayet Salnamesinde Ankara'daki toplam konut sayısı 6.518 olarak verilirken, bir un fabrikası, on kiremithane, bir gureba hastanesi, bir kız ortaokulu, iki erkek lisesi, 65 ilkokul, bir Mekteb-i Mülki, bir Mekteb-i İdadi, bir Mekteb-i Hamidi ve bir de Mekteb-i Sanayi olduğu görülmektedir.³⁰ Ancak 1917 yılında kent merkezinde büyük bir yangın meydana gelmiş ve şehrin en önemli merkezlerinden Hisarönü Mahallesi ile Çıkrıkçılar Yokuşu, Bedesten, Saraçlar Çarşısı ve At Pazarı'nın yanmasıyla sonuçlanmıştı.³¹ Üç gün süren ve Refik Halit'in ifadesiyle "yakacak bir şey kalmadığı için" sönen yangın, şehrin neredeyse üçte ikisini yok etmişti.³² Bu yangınla birlikte büyük zarar gören Işıklar Caddesi, Konya Sokak ve Anafartalar Caddesi arasında kalan bölüm Ankara'nın ilk yapılaşmalarının görüldüğü alanlardı.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında yoğunlaşan savaşların ve 1917 yangını nedeniyle Ankara'nın nüfusu azalarak 20-25 bine düşmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ülkenin

²⁷ Zeliha Ötöz, *aynı tez*, s.92.

²⁸ Rifat Özdemir, *XIX Yüzyılın İlk Yarısında Ankara* Ankara 1986,s.25-39.

²⁹ Zeliha Ötöz, *aynı tez*, s.57-91, 97-136.

³⁰ Duygu Yakışan Sönmez, *aynı tez*, s. 223.

³¹ Suavi Aydın (vd.), *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 336.

³² Fehmi Yavuz, *Kentsel Topraklar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 24.

tüm kentlerinde yaşanan duraklama ve kentsel fonksiyonların gerilemesi eğilimi, İstanbul, İzmir gibi işgal kuvvetleriyle direkt temasta bulunan kentlerde şekilsel bir batılılaşma hareketini getirmiş, ancak Cumhuriyet öncesi Ankara'nın sömürgeci ülkelerle daha dolaylı bir etkileşimi olması nedeniyle söz konusu hareketler daha sınırlı olmuştur. Mustafa Kemal'in Ankara'yı Ulusal Savaş için karargâh seçmesi, 27 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya yerleşmesi, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin burada toplanması, yeni hükümetin kurulması kentin fiziksel/mekânsal, demografik ve sosyo-ekonomik yapısını ileriye dönük olarak etkilemiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile bir rejim değişikliği yapılırken, öte yandan da eski rejim ile özdeşleşmiş olan bir başkent bırakılmış, onun yerine Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olmanın prestijini taşıyan Ankara 13 Ekim 1923'te alınan bir kararla başkent yapılmış ve kentin yazgısı umulmadık bir biçimde değişmiştir.³³

Bu tarihlerde Ankara, 'Hisar' merkezli, 'Hisar altı', 'İstanyon', 'Debbağhane (Bendderesi)', 'Taşhan', 'Tahtakale', 'Samanpazarı', 'Koyunpazarı', 'Mevlevihane', 'Kayabaşı', 'Atpazarı', 'İmaret', 'Taceddin', 'Hamamönü', 'Karaoğlan', 'Ekinpazarı', 'Hacıbayram', 'Hacıdoğan', 'Kızılbey', 'Bostancılar', 'Hacımurat' gibi semtlerden meydana geliyordu. Bu semtler ise çeşitli mahalleler ve şehir merkezine biraz uzak olan bağ evlerinden oluşuyordu.³⁴ Ancak şehir merkezindeki yapılar yeni yönetim tarafından kullanıldığı için misafir ağırlamak ya da temsilciliklere yer ayırmak oldukça zordu. Başta İngiltere olmak üzere, birçok devlet Ankara'nın başkent oluşunu bir türlü kabul edemediler. Zira Ankara bu yükü kaldıracabilecek olanaklara pek sahip değildi. İngiltere Büyükelçisini İstanbul'da tutup Ankara'ya bir orta elçi yolladı. Sonra da bir süre Büyükelçisini İstanbul'da yaşatıp, gerektiğinde Ankara'ya yolladı. Dışişleri Bakanlığı ise bu soruna bir çözüm olmak üzere elçiliklere ücretsiz arsa tahsis edeceğini duyurdu, ancak Ankara'da sadece 4 devlet temsilcilik açmıştı. Aynı dönemde İstanbul'da ise 18 devletin temsilciliği bulunuyordu.³⁵

Ankara, kendisini ancak İstanbul'un karşısında konumlandırarak var edebilecekti. İstanbul'a alternatif bir mekân kurgusu olarak ortaya çıkarılmış olan Ankara, ancak ısrarla karşıtıyla tanımlandığı için İstanbul onun varlık sebebi haline gelmişti. Ankara, İstanbul'un olmadığı her şeydi. Ankara'nın İstanbul'a benzemesinin mümkün olmadığını anlaşıldığı noktada, ondan tamamen farklı, bütünüyle modern, işlevsel ve batılı bir kent imajı yaratılmasına girişildi. Sivil ve resmi mimaride, sosyal yaşantıda gelenekselliğin bağlayıcılığından kaçan bir tarz hâkim oldu. Apartman hayatı, Noel partileri, dansingler, klasik batı müziği konserleri, kübik üsluplu bakanlık binaları, at yarışları İstanbullu Ankara sakinlerinin çoğunun bile ilk kez karşılaştığı yeniliklerdi. Yeni bir sosyal hayat öngören Cumhuriyet rejimi, bunu başarabilmek için bir dizi inkılap gerçekleştiriyor, yeni bir kimlik inşasına girişiyordu. Modernleşme projesi olarak adlandırılan bu yenileşme çalışmaları, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın bütününde köklü birtakım değişikliklerin yapılmasını da zorunlu kılıyordu.³⁶ Ankara'da başlatılan modern şehircilik hareketinin başarısı da Cumhuriyet idaresinin başarısı sayılacaktı.³⁷

Geniş çaplı bir şehircilik başarısı için zamana ihtiyaç olduğu kadar, insanların modernleşmesi için de ciddi reformların yapılması gerekiyordu. Zira binlerce yıllık Anadolu kültürünün izleri tüm kırsal kesimde sonuna kadar hissediliyordu. Öyle ki Dagobert Von Mikusch, bu yıllarda Ankara halkının hiç de alışık olmadığı birçok insanın kente gelişlerine tanıklık ettiğine ve bu kadar insan için Ankara'da barınacak yer olmadığına dikkat çekerken,³⁸ Zekeriya Sertel de köylülerin arabaları ve hayvanlarıyla şehre girmelerinin yasak olduğunu ifade ediyordu. Sertel, ayrıca Ankara köylüsünün durumunu "sefaletin bu kadar koyusunu görmedim" şeklinde özetliyordu.³⁹

³³ www.ankara.bel.tr/2-tarihçe, erişim 25.8.2020.

³⁴ *Cumhuriyet ve Başkent Ankara*, s. 38

³⁵ Tansı Şenyapılı, "Barakadan Gecekonduya", İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 35.

³⁶ İnci Yalım, "Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası", *Başkent Üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde, Ed. Güven Arif Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 167.

³⁷ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 112.

³⁸ Dagobert Von Mikusch, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal*, (Çev. Esat Nermi Erendor), Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 2000, s. 151.

³⁹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s. 99-101.

İngiliz gazeteci Grace Ellison, Başkent'teki yaşamı anlatırken özellikle Meclis binasının da bulunduğu İstasyon Caddesi'nin fotoğrafını;⁴⁰ “Büyük Millet Meclisi'nin önündeki ana caddeden çarşıya gidiliyor. Çarşıdaki lokantalar ekmek kadayıfı ve kebab gibi Türklerin lezzetli yiyeceklerini sergiliyorlar. Görünüşlerinden konfor bakımından çok ilkel olduğu anlaşılan kerpiçten yapılmış iki hanın önünden geçiyoruz. Ama ticari mal taşıyan arabalar, develer, eşekler için iyi bir barınma yeri olduğu belli. Her yerde Gazi Paşa'nın posterleri görülüyor. Kentteki kitapçıdan biraz çiğ renklerle basılmış Gazi Paşa'nın ve yakın arkadaşlarının posterleri ile milliyetçilik ve kahramanlık konularını görüntüleyen posterleri satın alabilirsiniz.” diye çeker.

Ankara hakkında yapılan bu tasvirler, bir taraftan şehrin gerçekten zor şartlar altında imar edilmeye çalışıldığını, diğer taraftan da tarihe tanıklık eden kent merkezi binalarının geçmişini merak edenlere çok şeyler anlatabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Hem Osmanlı Devleti'nin Vilayet, hem Milli Mücadele'nin sevk ve idare, hem de Cumhuriyet Türkiye'si'nin yönetim merkezi olarak Ankara'da birçok tarihi yapı araştırılmaya değerdir. Bunlardan Gar binası, savaş esnasında cephelere asker nakledilmesi ve yaralı askerlerin kabulü açısından, mektep binaları yaralı askerin bakımı için hastaneye çevrilme açısından, Hacı Bayram Veli Camii manevi sığınak olma açısından, Meclis binası, Ankara Palas, Taşhan ve önündeki meydan şehrin yönetimine hizmet açısından önemli mekânlardır. Zira bir dönemin kağnı yolu olan Hâkimiyet-i Milliye Meydanı, ülkenin kaderine hükmedecek yoğunluğa sahip olduğu için “Ulus Meydanı” oluverir. Eskiden toprakla kaplı olan bu meydana 1924 yılında parke döşendi.

Sonuç olarak kale yapılanması ile ortaya çıkan Ankara şehri, Roma ve Bizans döneminde gelişerek bu kale etrafında Orta Hisar diye ifade edilen surla çevrilmiştir. İki katlı surla çevreli olan Ankara asıl gelişimini Ahi yönetimi zamanında gerçekleştirerek birçok mahalleden oluşan bir şehir haline gelmiştir. Osmanlılar döneminde bünyesinde taşıdığı güçlü vakıflarla ve ticaret merkezi olmasına bağlı olarak çok kısa sürede en önemli şehir merkezlerinden biri olmuştur. XVII. yüzyılın ilk yarısında baş gösteren isyanlar, salgınlar ve kıtlık gibi nedenlere bağlı olarak şehir, bir taraftan küçülürken bir taraftan da güvenlik bağlamında dış surla çevrilmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyılın ilk yarısında ise şehrin fiziki yapısal öğelerinde önemli bir değişim söz konusu değildir. Mezkûr yüzyılın ikinci yarısında şehrin hem nüfusu artmış hem de yeni yapısal öğeler şehrin kimliği olarak öne çıkmıştır.

Kaynakça

- Andreayan, Hrand D., *Polonyalı Simonun Seyahatnamesi*, İstanbul 1964.
- Aktüre, Sevgi, “17.Yüzyıl Başından 19.Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci”, *ODTÜ Mim. Fak. Dergisi*, Cilt I, Sayı 1, 1975, s.120-9.
- Çadircı, Musa, “1830 Genel Sayımlarına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir İnceleme”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1968, s. 20-29.
- Darkot, Besim, “Ankara”, *İA*, I, s.,437-442.
- Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Mersin 1992.
- Dagobert Von Mikusch, *Avrupa İle Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal*, (Çev. Esat Nermi Erendor), Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 2000.
- Eravcı, Mustafa, Ahi Yapıları, *Ahi Ansiklopedisi*, c.I. s. 140-280
- Erdoğan, Emine, “Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi”, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara 2004.
- Ergenç, Özer, *Ankara ve Konya*, Ankara 1987.
- Ergenç, Özer; XVII. Yüzyıl Başlarında Ankaranın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980.
- Eyice, Semavi, *Ankara'nın Eski Bir Resmi*, Ankara 1972.
- Keleş, Ruşen, *Şehirciliğin Kurumsal Temelleri*, Ankara 1972.

⁴⁰ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşında Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 1993, s. 223-226.

- Koray, Emre, “Kaybolan Bir Mimari Miras: Ankara Belediye Dairesi”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Say.6, Aralık 2018, s.212
- Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* İstanbul 1986,c.1-2.
- Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, Ankara 1986,c. II, 497-499.
- Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşında Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 1993.
- Ötöz, Zeliha , “19.Yüzyıl Ankarasında Sosyal ve Kültürel Yaşam”, , (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara, 1998.
- Özdemir , Rifat, XIX Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara 1986.
- Ramsay , W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (trc. Mihri Pektaş)*, İstanbul 1960.
- Şenyapılı , Tansı, “Barakadan Gecekonduya”, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.
- Suavi Aydın (vd.), *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 336.
- Taeschner , F., “Ankara”, *El²* (İng.), I.s., 509-511.
- Taş, Hülya , *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara 2006
- Tekeli, İlhan, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, *75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 112
- Tuncer, Mehmet , *Ankara Şehri Merkez Gelişimi*, Ankara 2001
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984
- Yalım, İnci, “Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası”, *Başkent Üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde, (Ed. Güven Arif Sargın), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 167
- Yavuz , Fehmi, *Kentsel Topraklar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 24.

www.ankara.bel.tr/2-tarihçe, erişim 25.8.2020

1961 ANAYASA RERERANDUMU VE PROPAGANDA FAALİYETLERİ

*Simge EMEKDER**

Özet

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından ülke idaresinin başına gelen Milli Birlik Komitesi, seçimlere gidilmesi ve yönetimi sivillere devretmek amacıyla tüm hızıyla yeni Anayasa'yı hazırlama süreci içerisine girmiştir. Yürütülen tüm çalışmaların ardından Kurucu Meclis'te yapılan toplantılar sonucunda darbenin birinci yıl dönümü olan 27 Mayıs 1961 tarihinde Anayasa'yı kabul etmiş ve halk oylamasına sunulması kararlaştırılmıştır. Yayınladığı bir bildirgeyle partilerin propaganda faaliyetlerini serbest bıraktığını açıklamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) anayasa hazırlıkları sırasında Temsilciler Meclisinde üyesinin bulunmasından dolayı propaganda olay sırasında 1961 Anayasası'nın önemli savunucularından olmuştur. Buna ek olarak radyo konuşmalarının yanı sıra hazırladıkları afişler, geziler ve kongrelerle yeni anayasanın savunucu olmuşlardır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) anayasanın hazırlıkları sırasında Temsilciler Meclisinde üyesi bulunan partilerden biri olmuştur. Basın daha çok Osman Bölükbaşı'nın faaliyetlerine yer vermiştir. 1960 darbesinin ardından kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Adalet Partisi (AP) propaganda sürecindeki eylemleri basın tarafından dikkatle takip edilmiştir. Özellikle Demokrat Partinin (DP) oy mirasını hedefleyen AP basın tarafından sessiz kaldığı gerekçesiyle açıklama yapmaya yönlendirilmiştir. Bunun tersine DP'nin oy mirasçısı olarak nitelendirilebilecek YTP ise diğer partilere nazaran basında daha az yer bulmuştur. Anayasanın hazırlanmasının temelini oluşturan Milli Birlik Komitesi anayasanın içeriklerini halka anlatmak için yurt içerisinde geziler düzenlemiş ve bu geziler Hükümet Başkanı Cemal Gürsel tarafından desteklenmiştir. Dönemin şartları gereği propagandalar sırasında basın ve diğer topluluklar tarafından anayasa lehine açıktan propaganda faaliyeti yapılmamıştır. Dönemin kuruluşları, gençlik teşkilatlarının faaliyetleri basında geniş yer bulmuştur. Fakat her ne kadar aleyhte kampanyadan önüne geçirmeye çalıştığı sırada DP'nin güçlü olduğu şehirler anayasaya hayır diyerek tepkilerini ortaya koymuşlardır.

Anahtar Kelimeler: 1961 Anayasası, Propaganda, Siyasi Partiler, Basın, Milli Birlik Komitesi

1961 CONSTITUTIONAL RERERANDUM AND PROPAGANDA ACTIVITIES

Abstract

After the military coup on May 27, 1960 has been in the process of preparing the new constitution in order to hold elections and transfer management to civilians. In the wake of the work carried out, as a result of the meetings, the Constitution was adopted on May 27, 1961 and it has decided to be submitted to the referendum. In a declaration he published, he announced that the parties released their propaganda activities. The Republican People's Party (CHP) was one of the prominent defenders of the 1961 Constitution at the time of the propaganda incident due to its membership in the House of Representatives during the preparations for the constitution. In addition to this, he became an advocate of the new constitution with the posters, trips and congresses he prepared as well as his radio speeches. The Republican Peasant National Party (CKMP) became one of the parties with a member

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, simgeemekder@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0003-1416-7437>

in the House of Representatives during the preparations for the constitution. The press mostly covered the activities of Osman Bölükbaşı. Founded in the aftermath of the 1960 coup, the New Turkey Party (YTP) and the Justice Party (AP) has been followed closely by the press for action on the propaganda process. Aiming the legacy of the Democratic Party's (DP) voting in particular, AP was directed by the press to make a statement on the grounds that it remained silent. On the contrary, YTP, which can be described as the inheritor of the vote of the DP, has received less coverage in the press compared to other parties. The National Unity Committee, which forms the basis of the preparation of the Constitution, organized trips within the country to explain the contents of the constitution to the public and these trips were supported by the Head of Government Cemal Gürsel. In accordance with the conditions of the period, there was no public propaganda activity in favor of the constitution by the press and other communities during the propagandas. The institutions of the period and the activities of the youth organizations were widely covered in the press. However, the cities where the DP was strong at the time of the campaign trying to get them ahead of the campaign, expressed their reactions by saying no to the constitution.

Keywords: 1961 Constitution, Propaganda, Political Parties, Press, National Unity Committee, Press

Giriş

Rejim Sorunu 1960 öncesi siyasal hayatın temel sorunu olarak belirmiş ve DP iktidarının yönetimine karşı duyulan bir tepkinin sonucu olarak devlet güçleri; bozulduğunu düşündüğü dengeyi yeniden kurulması gerektiğini dile getirmiştir.¹ 27 Mayıs darbesiyle birlikte devlet güçlerinin dağıtılması ile yalnızca DP iktidarına karşı tavır alınmamış aynı zamanda ileriki dönemlerde egemen olan güçleri hukuk yoluyla dengelemek ve bölmek amacıyla 1961 Anayasası ile hukuki bir formülasyon oluşturulmuştur.¹ 27 Mayıs sabahı Türkiye, radyoda yayımlayan Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğu yönündeki anons ile güne başlamıştır. Ardından ülkenin Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Genel Kurmay Başkanı, bakanları ve pek çok DP ileri geleni tutuklanarak harp okulu binasına götürülmüştür.² Tutuklanmaların ardından yargılama sürecine kadar devletin ileri gelen mensupları İstanbul açıklarında bulunan Yassıada'ya nakledilmiştir.³ Böylece, 27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştiren Silahlı Kuvvetler 10 yıllık DP iktidarına son vermiş ve ülkeyi 16 ay sürecek olan bir askeri yönetim iktidarı sürecine mecbur bırakmıştır.⁴ İhtilali gerçekleştiren Türk Silahlı Kuvvetlerinin idareyi Cemal Gürsel'in liderliğinde 38 kişiden oluşan MBK vermesiyle fiili bir iktidar meydana gelmiştir.⁵ MBK; DP'nin anayasayı ihmal etmesi, hak ve hürriyetleri ortadan kaldırması, tek parti diktatörlüğü kurmaya çalışması, meclisin meşruluğunu yitirmesi olarak ileriye sürmüş oldukları gerekçelerle darbeyi gerçekleştirmiş olduklarını belirtmiştir.⁶ Darbeyi gerçekleştirerek devlet idaresini ele alan bu askeri idare, başından itibaren demokrasiyi sağlamak amacıyla bu rejimi yaptıklarını ve istediklerine ulaştıklarında idareyi seçimle iktidara gelen partiye devrederek kışallarına döneceklerini bildirmiştir.⁷

Ardından partilerin her türlü siyasal faaliyette bulunmaları yasaklanmış ve İç işleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu, yayınladığı bir tebliğ ile Yeni Anayasanın ve Seçim Kanununun kabul edilerek yürürlüğe girmesinin ile faaliyetlere izin verileceğini duyurmuştur.⁸ Darbenin gerçekleşmesinin sonra Türkiye'de ordu politika içerisinde aktif rol üstlenerek bir nevi “örtülü iktidar” dönemini başlatmıştır.⁹ Darbeyi gerçekleştiren komite üyeleri Anayasa hazırlanmadan evvel seçime gidilmesi düşüncesinin, geçmişin tekrarı olabileceğini düşünmüş ve seçime gidilmeden evvel yeni Anayasa tasarısının hazırlanması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁰ Fakat 38 kişiden meydana gelen MBK içerisinde bazı reformların gerçekleşmeden iktidarın sivilleri devredilmesi düşüncesini yanlış

¹ Agah Sabri Atay, “Çok Partili dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri”, Doktora Tezi, İstanbul 1998, s.99.

² Tefik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, İmge Yay., Ankara 2000, bs.2, s. 91.

³ Çavdar, a.g.e, s.98.

⁴ Nuran, Kılağız, Türk Siyasal Hayatında 1965 Seçimleri, Berikan Yay., Ankara,2007, s.115.

⁵ Kılağız, a.g.e., s.115.

⁶ Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimleri, Sevinç Matbaası, Ankara 1966, s.25.

⁷ Bernard Lewis, Demokrasinin Türkiye Serüveni, Çev. Hamdi Aydoğan, Esra Ermert, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, s.15.

⁸ Cumhuriyet, 24 Ocak 1961, Yıl:37, Sayı:12102, s.5.

⁹ Çavdar, a.g.e., s.116.

¹⁰ Milliyet, 13 Temmuz 1960, Yıl:11, Sayı:3639, s.1.

bulan bazı komite üyelerinin bulunması nedeniyle komite içerisinde sıkıntılar yaşanmış bu çerçevede 13 Kasım 1961 tarihinde 14 olarak isimlendirilen grup üyelerinin komiteden çıkarılması ve yurt dışına gönderilmesi üzerine 6 Ocak 1961 tarihinde MBK ve Temsilciler Meclisinden meydana gelen Kurucu Meclis tüm hızıyla yeni Anayasa için çalışmalara başlamıştır.¹¹ 27 Mayıs'ta İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında oluşturulan bir Anayasa Komisyonu, DP'yi eleştirdikleri ve ihtilali devrime dönüştüren Anayasa Komisyonu raporu hazırlayarak MBK ve askeri müdahaleyi haklı kılmayı amaçlayan bir bildiri yayınlamışlardır.¹²

9 Ocak 1961 tarihinden itibaren alt komisyonlar ve redaksiyon komitesi toplantıları hariç kırk bir toplantı ve çalışmalar yapılarak karara bağlanan tasarı temsilciler Meclisi başkanına teslim edilmiştir.¹³ Yeni Anayasa Temsilciler Meclisine sunulmak üzere kitap halinde bastırılmış ve törenle açılan toplantılarda maddeler üzerinde görüşülmüştür.¹⁴ Yapılan toplantıların ardından Anayasa, Kurucu Meclisin toplantısında açık oya sunularak ittifaka çok yakın bir çoğunluk ile 27 Mayıs darbesinin 1. yılında kabul edilmiştir.¹⁵ Anayasa tasarının hazırlandığı süre zarfında Anayasanın referanduma sunulup sunulması gerektiği de Temsilciler Meclisi toplantılarında tartışmalara neden olmuştur. TBMM'nin kurucu Meclisi'nin temsilcilerinden olan Cemil Sait Barlas, Mehmet Hazer referanduma sıcak bakmayan isimler olmuştur. Cemil Sait Barlas, referandumun küçük memleketlerde uygulanan bir sistem olduğunu ve Anayasanın neden referandum ile kabul edilmesini gerektiğini anlamadığını söylemiştir. Diğer üyelerden Turan Güneş, Turhan Feyzioğlu ise bu tartışmalar sırasında referandum lehinde konuşmalar yapmıştır. Turan Güneş, referandumun amacının Anayasayı meşrulaştırmak amacı taşımadığını MBK faaliyetlerin zaten meşru olduğunu dile getirmiştir. Feyzioğlu ise, referandumun plebisit mahiyetten ziyade demokratik olduğunu bu oylamanın ardından Anayasa kabul edilmediğinde seçimle meydana gelen bir temsil meclisinin başka bir Anayasayı referandumsuz yürürlüğe geçireceğini savunmuştur.¹⁶ MBK ise, halk oyunun referanduma sunulması gerektiğini ön görmüştür. 21 Haziran tarihinde yayınladığı bir bildiri ile de referandumunun 9 Temmuz olduğunu açıklamıştır.¹⁷

27 Mayıs darbesinin ardından 9 Temmuz 1961'de Anayasa oylamasıyla Türk halkına siyasi acıdan kendini ifade etmesi için ilk fırsat verilmiştir. Halk oylamasının sonucunda 27 Mayıs güçleri beklenmedik bir darbe almıştır. Anayasa lehindeki propaganda çalışmalarına rağmen Anayasa son derece yüksek olan %38,3 e karşı %61,7 oyla kabul edilmiştir. Menderes taraftarı seçmen hiçbir örgütlenmesi olmadığı halde büyük ölçüde Anayasaya ret veren taraf olmuştur. Bunun kanıtı ise DP'nin 1960 öncesinde güçlü olduğu kıyı bölgelerden Anayasa'ya ret oylaması çıkması ile olmuştur.¹⁸

Çalışmada Cumhuriyet döneminin ilk halk referandumunu olan 1961 Anayasası için yapılan propaganda sürecinde partiler, MBK faaliyetleri, diğer kuruluşların propaganda sürecinde yaptıkları ve sonuçları ele alınmaktadır.

1. 1961 Anayasası Oylama Sürecinde Propaganda Faaliyetleri

1.1. Partilerin Propaganda Çalışmaları ve Anayasa Hakkındaki Düşünceleri

Anayasanın halkoyuna sunulması gereken tarihin 9 Temmuz olduğu bir bildiriyle MBK tarafından bildirilmesinin ardından partilerin 22 Haziran'dan itibaren propaganda yapmaları serbest bırakılmıştır. Bu süreç içerisinde partiler; kongreler, mitingler ve radyo konuşmalarıyla faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Partilerin radyo konuşma saatleri Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilmiş ve 5 Temmuz tarihine kadar partilerin propaganda yapmalarına izin verilmiştir. Partilerin yapacakları açık hava toplantıları İl ve İlçe seçim kurullarının tespit edeceği yerlerde anayasa referandumuna üç gün kalana kadar devam etmiştir.¹⁹ 6 Haziran'da basın dahil olmak üzere Yüksek Seçim Kurulu

¹¹ Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2018 İstanbul, s.260.

¹² Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945- 1980, Çev. Ahmet Fethi, Hill Yayınları, 1996 İstanbul, s.164-165.

¹³ Son Havadis, 22 Mart 1961, Yıl:10, Sayı:236. s.1.

¹⁴ Son Havadis, 4 Mart 1961, Yıl:10, Sayı:220, s.1.

¹⁵ Dünya, 29 Mayıs 1961, Yıl:10, Sayı:40, s.1.

¹⁶ Son Havadis, 3 Mart 1961, Yıl:10, Sayı: 219, s.1, s.5.

¹⁷ Son Havadis, 21 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:324, s.1.

¹⁸ Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2015,30. bs., s. 357.

¹⁹ Milliyet, 23 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3976, s.1.

Anayasa ile ilgili haber ve makale yazılmasını yasaklamıştır.²⁰ Siyasi Partilerin Anayasa için radyo yoluyla propagandaları yapmalarına ise 28 Haziran'dan itibaren başlanmıştır. Radyodan konuşma yapacak 9 siyasi parti ise şunlar olmuştur: CHP, Muhafazakâr Parti (MP), CKMP, Memleketçi Parti(MP),AP,İşçi Partisi (TİP), Güven Partisi(GP), Kemalist Gençlik Partisi ve YTP.²¹ Siyasi partilere radyo yoluyla propaganda yapmaları için toplamda yedi gün içinde altı saat vatandaşlara seslenme hakkı tanınmıştır. Radyo konuşmalarının ilkini YTP yaparken son konuşmayı CKMP gerçekleştirmiştir.²²

CHP Anayasa propagandaları sırasında Anayasanın hazırlanması sürecinde temsilciler meclisinde üyesinin bulunması ve CHP'nin 1957 yılında gerçekleşen 14. Kurultayında kabul edilen "İlk Hedefler Beyannamesi" anayasa hazırlıklarında geniş ölçüde kullanılmıştır.²³ Bu nedenle parti anayasanın savunulmasında aktif rol üstlenmiştir. CHP Anayasa'ya evet propagandasına 13 Haziran'dan itibaren Çorum'dan Rize'ye kadar devam edecek olan kongreler ilerlemiştir.²⁴ CHP aynı zamanda kampanya sürecinde ve Anayasanın kabul edileceği güne kadar diğer partilere bir nevi "mütareke" önerisinde bulunarak politik çekişmelerin olmamasını isteyerek aynı gayret için çalışılması gerektiği önerisinde bulunmuştur.²⁵ İlk Kampanya çalışması Çorum il Gençlik Kongresinde yapılmış ve kongreye katılan CHP'li hatipler Anayasa'ya evet denilmesi için çalışılması gerektiği üzerinde durmuş ve CHP ile Temsilciler Meclisi üyesi olan Hıfzı Oğuz Bekata, normal sivil idareyi gerçekleştirmek kanalıyla insan hak ve özgürlüklerine dayanan bir hukuk devletine geçmek için yeni Anayasaya milletçe evet diyeceklerini dile getirmiştir.²⁶ CHP yapılan kongreler ile Anayasa'ya evet demenin gerekliliği üzerinde durmuş ve delegelere Anayasa'ya evet oyu verilmesinin önemini aktararak çalışmaların bu ölçüde yapılması gerektiğini anlatmıştır.

Anayasa hakkında partilere tanınmış olan radyo konuşmasının başlaması ve ardından kampanya boyunca radyo yoluyla halka seslenmeyi amaçlayan CHP'nin ilk konuşmasını Turhan Feyzioğlu gerçekleştirmiştir. Feyzioğlu, yeni Anayasa'nın; faşizme, diktatörlüğe ve komünizme karşı olduğunu belirterek vatandaşların evet oyu vermelerini istemiştir.²⁷ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Orhan Öztrak, radyo konuşmasıyla DP iktidarını partizan idare olarak nitelendirmiş ve yeni Anayasa ile partizan idarenin yeniden vücut bulmayacağını belirtmiştir.²⁸ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, radyo konuşması sırasında Anayasa'nın ileriye dönük olarak büyük hamlelerin başlangıcını olacağını belirterek, yeni Anayasanın "ıstırapların mahsulü" olduğunu söylemiştir.²⁹ İnönü aynı zamanda yine bir radyo konuşması sırasında Anayasa'ya olumlu yönde verilecek oyla Türk milletinin bu memleket için şehit olanları ve Atatürk'ün aziz ruhunu şad etmiş olacaklarını söylemiştir.³⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, radyo konuşmasında Anayasayı mükemmel olarak tanımlamış ve bu mükemmelliği de ülkenin geçirmiş olduğu tecrübeden aldığını dile getirmiştir.³¹

CHP, Anayasaya için ilk mitingini 3 Temmuz tarihinde Taksim'de gerçekleştirmiştir. İsmet İnönü, Şemsettin Günaltay, Turhan Feyzioğlu, gençlik adına Erol Ünal, basın adına Orhan Bilgit, işçiler adına Bahir Ersoy ve İl Kadınlar Kolu Başkanı Hasene Ilgaz konuşarak Anayasanın çeşitli bölümleri hakkında partilerinin görüşlerini açıklamışlardır³² İnönü, Anayasaya evet denilmesi istemesinin ardından özetle şunları söylemiştir: "*Şu anda beraberce yaptığımız bir mücadelenin kesin zaferini kaydetmek için yeniden bir araya gelmiş bulunuyoruz. Memleketi kanunsuz ve zararlı devirlerden kurtarıp, feyizli ve güvenli yaşama devrine getirmek için var gücümüzle uğraştık. Bu devrin beratı olan bu Anayasa, bugün için hazırlanmıştır...*". İsmet İnönü, Anayasanın geçmişin etkisiyle hazırlanmış olduğundan iktidara gelen partilerin yetkilerini kötüye kullanamayacağını,

²⁰ Son Havadis, 6 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:339, s.1.

²¹ Ulus, 28 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13566, s.1.

²² Ulus, 28 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı: 13566, s.5.; Son Havadis, 23 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:326, s.1.

²³ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu 1945- 71", Geçiş Sürecinde Türkiye, s.132.

²⁴ Dünya, 13 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:4002, s.1.

²⁵ Dünya, 16 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı: 4005, s.1.

²⁶ Dünya, 14 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı: 4003, s.1., s.5.

²⁷ Milliyet, 1 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3981, s.5.

²⁸ Milliyet, 5 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3985, s.5.

²⁹ Ulus, 3 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:13499, s.1.

³⁰ Yeni Konya, 3 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4259, s.1.

³¹ Ulus, 3 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:13499, s.1.

³² Son Havadis, 4 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:337, s.1.

çokluk zorbalığı için önlemler içerdiğini ifade etmiştir.³³ CHP, İstanbul mitinginde “Anayasaya evet CHP” yazılı olan üç bin adet bastırılmış olduğu pankartları da ayrıca kullanmıştır.³⁴

CHP İlçe kongre toplantıları sırasında Anayasaya evet denilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. CHP Cihanbeyli İlçe kongresindeki toplantıda Merkez İdare Kurulu üyesi ve Temsilciler Meclisi üyesi olan Osman Alışiroğlu, vatandaşlar arasındaki huzuru bozmak isteyen kişilerin dini hisleri kullandığını belirtmiş ve ardından yeni Anayasanın herhangi bir parti tarafından oy amacıyla dinin istismar edilemeyeceğini bu veçhede olanların Anayasa Mahkemesince kapatılacağını belirten hükmün yer aldığını söylemiştir.³⁵ CHP, Trabzon Gençlik Kolunun Ordu ve Trabzon’a düzenledikleri gezide konuşma yapan hatipler demokratik düzene girildiğini ve halk oylamasının önemi üzerinde durarak anayasaya evet oyu kullanılmasını istemiştir.³⁶ CHP’nin Sivas’ın Şuşehri ilçesinde yapılan kongrede konuşma yapan Ahmet Durakoğlu ise, CHP’nin 1957 yılında hazırlamış olduğu ilk hedefler beyannamesi ile CHP’nin vermiş olduğu 10 yıllık mücadelesinin Anayasa’da kullanılmış olmasıyla hedeflerin gerçekleşmiş olduğunu söylemiştir.³⁷

Karadeniz’den başlayarak Gaziantep’e kadar Anayasaya evet propagandası yürüten CHP’li Suphi Baykam, basın toplantısında geziler neticesindeki gözlemlerinin olumlu olduğunu ve kanaatine Anayasanın büyük bir oy çokluğuyla kabul edileceğini söylemiştir. Anayasa hakkında yapılan olumsuz faaliyetlere neden olan davranışlara da değinen Baykam, vatandaşın bu konuda uyanık olduğunu ve demokrasiye beslemiş olduğu saygı nedeniyle menfî propagandaların işlemeyeceğini belirtmiştir.³⁸

27 Mayıs darbesinin ardından kurulmuş olan AP, uzunca bir süre sessiz kalması basın tarafından eleştirilere neden olacak şekilde yorumlanmıştır. Parti’nin sessizliğini sorgulamak amacıyla Hükümet Başkanı Gürsel’e bu konuyla ilgili basın tarafından sorular yöneltilmiştir. Başkan Gürsel, Başbakanlık çıkışında gazetecilerle yaptığı konuşması sırasında bu sorulara yönelik AP’nin Anayasa karşısındaki tutumunun işittiğine göre hayır olacağını belirtmesinin ardından partinin küçük hesaplar peşinde olduğunu milletçe asıl görevimizin evet olmasını gerektiğini söylemiştir.³⁹ Tüm bu gelişmelerin ardından DP’nin tabanını hedeflediği iddia edilen AP, 26 Haziran’da bir bildiri yayınlamaya yeni Anayasa’ya destek verdiğini açıklamıştır. Yayınlanan bildiri; 1924 Anayasasına kıyasla yeni Anayasanın hukuki teminat bakımından daha ileri olduğu belirtilmiştir. Fakat Anayasa hakkındaki kesin kararının ise millete ait olduğunu bildirilmiştir.⁴⁰ Parti Genel Başkanlığını üstlenen Ragıp Gümüşpala kendisine ayrılan radyo konuşması sırasında AP olarak evet dediklerini ve Anayasayı desteklediklerini söylemiştir. Aynı zamanda sözlerine Mustafa Kemal Atatürk’ün şu sözleriyle “Hiçbir kuvvet Türk milletinin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine mâni olamayacaktır” devam etmiş ve kesin hükmü Türk milletine bıraktıklarını belirtmiştir.⁴¹ Partinin açıklamış olduğu bu bildirin ucü açık olmasından dolayı bildiri yanlış yorumlamalara sebebiyet vermiştir. Bunun ardından Ragıp Gümüşpala, İzmir’deki basın toplantısında vatandaşları mutlaka sandık başına giderek oy vermeye davet etmiştir fakat halkı spesifik olarak evet veya hayır demeye itmemiştir.⁴² Gümüşpala’nın açıklaması Merkez İdare Kurulu olarak söz söylemeye yetkili olmadıklarını, bu konuda herhangi bir kongre yaparak Anayasa hakkında vatandaşların ne düşündüklerini tam olarak bilmediklerini ve bu durumda da vatandaşı bir düşünceye zorlamanın parti merkezi adına baskı yapılarak demokratik prensiplere aykırı bir durum olacağını dile getirmiştir. Gümüşpala aynı zamanda tüzükleri ile Anayasa arasında bazı fikir ayrılıklarının yer aldığını belirterek Temsilciler Meclisinde üyelerinin olmaması nedeniyle eleştiri ve fikirlerini açıklama fırsatına sahip olmadıklarını dile getirmiştir.⁴³ Fakat AP Genel Başkanı Gümüşpala, Anayasa referandumuna 7 gün kala Radyo’daki konuşması sırasında ilk defa halkı evet oyu kullanması yönünde teşvik edici

³³ Milliyet, 4 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3984, s.1., s.5.

³⁴ Dünya, 1 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:13487, s.1.

³⁵ Ulus, 12 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13550, s.5.

³⁶ Ulus, 15 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13553, s.5.

³⁷ Ulus, 15 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13553, s.5.

³⁸ Ulus, 29 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13567, s.5.

³⁹ Ulus, 28 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13566, s.1.

⁴⁰ Milliyet, 27 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3980, s.1.

⁴¹ Son Havadis, 2 Temmuz 1961, Yıl:

⁴² Milliyet, 1 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3981, s.5.

⁴³ Milliyet, 30 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3980, s.1.

konusmuştur. Marmaris ve Muğla'da yaptığı konuşmasında Anayasanın aksaklıkları olduğunu ileri sürerek bu eksikliklerin seçimlerin ardından yeni Meclis tarafından giderileceğini belirterek Anayasa'ya evet oyu kullanacaklarını dile getirmiştir.⁴⁴

Ragıp Gümüşpala'nın ardından Adalet Partisi adına Anayasa referandumu hakkındaki ikinci radyo konuşmasını partinin Genel İdare Kurulu azalarından Kamuran Evliyaoğlu gerçekleştirmiştir. Evliyaoğlu, Anayasanın hukuk devleti beklentilerini karşılamaktan uzak olduğunu sosyal bir anayasa olarak milletin huzuruna sunulmuş olmasını eleştirerek sosyal devleti hukuk devleti ile aynı anda kurma teşebbüsüne girişilmesini fazla cesaret gösterilmiş bir davranış olduğunu⁴⁵ söyleyerek Anayasayı sosyal yapısı nedeniyle eleştirmiştir.⁴⁶ AP Genel Başkan Yardımcısı Tahsin Demiray, yapmış olduğu radyo konuşmasında memleketin yüzyıllarca hukuk devleti hasreti içerisinde olduğunu ve yeni Anayasanın ufak tefek eksikler içermesine rağmen hukuk devletini gerçekleştirmek adına gerekli müessese ve hükümlere sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Nihat Sun ise, radyo konuşmasında Anayasanın milliyetçiliğe yeterince yer vermediğini eleştirerek Anayasanın sol hareketlere karşı tedbirler almadığını dile getirmiştir.⁴⁸

27 Mayıs darbesinin ardından Ekrem Alican liderliğinde kurulan siyasi partilerden biri olan YTP propagandalar sırasında Anayasa lehine çalışmalar yapmıştır. Parti Genel Başkanı Ekrem Alican, Adapazarı'nın Akyazı ilçesinde düzenlenen kongrede yeni Anayasayı "*milli eser*" ifadesiyle tanımlayarak vatandaşların evet oyu vermek amacıyla 9 Temmuz günü sandık başına gitmelerini istemiştir.⁴⁹ Ekrem Alican radyo konuşması sırasında ise Anayasaya lehine oy vermenin en önemli memleket meselesi olduğunu dile getirmiştir.⁵⁰ YTP Merkez Kadınlar Danışma Kurulu Başkanı Edibe Sayar, Anayasanın bir siyasi partinin kanunu olmadığını Türk milletinin, Türk devletinin kanunu olduğunu söyleyerek vatandaşların sandık başına gitmelerini istemiştir.⁵¹

Basın propaganda sırasında daha çok CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın faaliyetlerine yer vermiştir. Osman Bölükbaşı, Trabzon'da yaptığı konuşmasında Anayasanın kabul edilmesi halinde hürriyet ve rejim için mücadele etme devrinin biteceğini ifade etmiştir.⁵² Bölükbaşı, Rize'nin Pazar ilçesinde yaptığı konuşmasında Anayasa'nın memleketin hayrına olduğunu, Anayasa'nın kabul edilmesinin ardından seçimlerin dürüst ve namuslu yapılacağından şüphe edilmemesi söyleyerek vatandaşları Anayasa'ya evet oyu vermeye çağırmıştır.⁵³ Erzurum'da gerçekleşen parti kongresindeki konuşmasında da Bölükbaşı, Kurucu Meclisin teçhizatlı ve müesseseli bir demokrasinin kurulmasını amaç edinerek bu Anayasa'yı hazırlamış olduğunu ve bu Anayasa'nın Atatürk ideallerine bağlılığın bir ifadesi olduğunu dile getirmiştir.⁵⁴ Anayasaya evet mitinglerinin ilkinin CKMP 1 Temmuz Cumartesi günü Adana'da gerçekleştirilmiştir.⁵⁵ Bölükbaşı konuşmaları sırasında AP'nin vatandaşları sandık başına davet etmesini fakat evet oyu kullanılması üzerinde herhangi bir telkinde bulunmamasını eleştirerek AP lideri Gümüşpala'yı DP'nin sözde varisi olmakla suçlamıştır.⁵⁶ CKMP adına ilk radyo konuşmasını Temsilciler Meclisi ve Anayasa Komisyonu üyesi Abdülhak Kemal Yörük yaparak anayasanın ilmi bir açıklamasının ardından vatandaşlardan müspet oy vermeleri ricasında bulunmuştur.⁵⁷

Yüksek Seçim Kurulu, Anayasa propagandalarının başlamasının ardından bir bildiri yayımlayarak teşkilatını tamamlayamamış olan partilerin de Anayasa propagandası sırasında radyodan yararlanacaklarını, Anayasa oylamasının seçim olmadığını bildirmesinin ardından bazı partilerinde propaganda faaliyetleri basına yansıtılmıştır.⁵⁸ Bu partilerden Muhafazakâr Parti lideri Yaşar Yurtöven,

⁴⁴ Milliyet, 5 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:1985, s.5.

⁴⁵ Son Havadis, 3 Temmuz 1961, Yıl:10, Sayı:336, s.5.

⁴⁶ Akşam,3 Temmuz 1961, s.5.

⁴⁷ Milliyet, 30 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3983, s.5.

⁴⁸ Milliyet, 4 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3986, s.5.

⁴⁹ Milliyet, 29 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3982, s.5.

⁵⁰ Yeni Konya, 4 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4269, s.1.

⁵¹ Milliyet, 5 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:1985, s.5.

⁵² Milliyet, 22 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3975, s.1.

⁵³ Milliyet, 23 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı: 3976, s.5.

⁵⁴ Milliyet, 27 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3980, s.3.

⁵⁵ Milliyet, 28 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı: 3981, s.5.

⁵⁶ Milliyet, 1 Temmuz 1965, Yıl:12, Sayı:3981, s.1.

⁵⁷ Dünya, 30 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:13568, s.5.

⁵⁸ Milliyet, 25 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3978, s.5.

Memleketçi Parti Genel İdare Kurulu üyesi Niyazi Acun da yaptığı konuşmalarda Anayasaya evet oyu kullanılmasını istemiştir.⁵⁹

1.2. Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinin Propaganda Çalışmaları ve Anayasa Yorumlaması

Temsilciler Meclisi üyeleri vatandaşlara yeni Anayasayı izah etmek, sorulan soruları cevaplandırmak için 67 il'e gitmek üzere 22 Haziran'dan itibaren propaganda gezilerine başlamışlardır.⁶⁰ MBK üyeleri, 50 şehir ve 9300 Kilometre olarak hesaplanan gezilerinde Anayasanın özelliklerini anlatarak çeşitli afiş ve pankartlarla vatandaşları anayasa lehinde oy kullanmaya davet etmiştir.⁶¹ Her gün yapılacak olan geziye Temsilciler Meclisinden Rauf Gökçen, Şinasi Özdenoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Avni Doğan gibi isimler katılmıştır.⁶² MBK üyelerinden Kurmay Albay Kadri Kaplan Konya'da, Kurmay Albay Yıldız Akçabat'da , Kurmay Albay Mucip Ataklı ve Binbaşı Emanullah Çelebi Van'da, Kurmay Albay Sezai Okan Rize ve Kırklareli'nde, Kurmay Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu Kayseri'de, Kurmay Albay Haydar Tunçkanat Bursa ve Mudanya'da, Kurmay Albay Sami Küçük ise Anayasayı halka anlatarak vatandaşların evet demelerini isteyen konuşmalar gerçekleştirmişlerdir.⁶³ MBK üyelerinden Sezai Okan Edirne'de, Haydar Tunç Kanat Bandırma'da, Kamil Karavelioğlu Kayseri'de, Suphi Karaman Ordu'da, Mucip Ataklı ve Emanullah Çelebi Diyarbakır ve Siirt'te konuşmalar gerçekleştiren isimler olmuştur.⁶⁴

MBK üyelerinin propagandalar sırasındaki konuşmalardaki ortak yönü hayır oyunun vatan sevmelik ve huzursuzluk çıkarmak isteyenlerin amaçladığı yönünde bir mesaj iletmek olmuştur. MBK üyelerinden Kadri Kaplan, Anayasanın vatandaşlar içinden kişilerce hazırlanmış olduğunu belirterek bu yasa etrafında birleşilmesi gerektiği çağrısında bulunarak vatandaştan evet oyu kullanılmasını istemiştir.⁶⁵ MBK üyelerinden Kurmay Yarbay Suphi Karaman, İnebolu'daki konuşmasında Anayasanın kabul edilmesiyle Türkiye'nin bir hukuk devleti haline gelmesinden korkanların hayır propagandası yaptıklarını söyleyerek vatandaşları evet oyu kullanmaya davet etmiştir.⁶⁶ Sivas'ta konuşma yapan Osman Köksal, Anayasayı abide olarak nitelendirerek, oy kullanmanın tamamlanmasının ardından vücuda gelmiş olan abidenin tamamlanacağını söylemiştir.⁶⁷ Haydar Tunçkanat, Anayasa'ya hayır denilmesi sonucunda vakit kaybedileceğini söylemiştir.⁶⁸

MBK başkanı Kadri Kaplan'ın yorumu ise oldukça ilginç olmuştur. Kadri Kaplan Konya'daki konuşmasında *"Biz bu Anayasanın yepyeni bir ışık getireceğine ve mükemmelliğine Allaha inanır gibi inanıyoruz. Seçimler yapıldıktan sonra iktidara hangi parti gelirse gelsin bu Anayasaya uymak mecburiyetindedir..."* demiştir.⁶⁹ MBK 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu propaganda için yayınlarının *"Yeni Anayasamızın Hukuki Esasları"*, ve *"Hak ve Vazife Yolunda, Köylülerimizle Başbaşa"* adlı broşürlerde dağıtılmıştır.⁷⁰ MBK üyesi Kurmay Yarbay Ahmet Yıldız, Bayburt'ta yaptığı konuşmasında ikinci Cumhuriyeti yeniden kurma amacıyla faaliyetlerde bulduklarını bunun için ise ilk adımın Cumhuriyetin temelini teşkil eden bu Anayasa olduğunu ve bu sayede politikacıların vatandaşların haklarını ihlal edemeyeceklerini dile getirmiştir. Yıldız, ayrıca Milli Birlik Komitesinin Anayasa'nın oylamaya sunulmadan da kabul edilebileceği fakat yeni kurulan devlet binasına her vatandaşın bir harç koyması amacıyla referandum yaptıklarını söylemiştir.⁷¹ Milli Birlik Komitesi üyelerinden Kurmay Albay Ekrem Acuner, Zile 'de hükümet meydanında halka hitaben yaptığı konuşmasında referandum gününü bayram olarak nitelendirmiş ve vatandaşları beyaz

⁵⁹ Milliyet, 4 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı: 3986, s.5.

⁶⁰ Milliyet, 23 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3976, s.1.

⁶¹ Milliyet, 2 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı: 3982, s.5.

⁶² Ulus, 29 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:13567, s.1.

⁶³ Ulus, 2 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13498, s.1.

⁶⁴ Ulus, 3 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13499, s.1.

⁶⁵ Yeni Konya, 2 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4258, s.1.

⁶⁶ Milliyet, 1 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3984, s.5.

⁶⁷ Ulus, 3 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13499, s.1.

⁶⁸ Hürriyet, 4 Temmuz 1961, Yıl:14, Sayı: 4731, s.1.

⁶⁹ Milliyet, 2 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3985, s.1.

⁷⁰ Milliyet, 2 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3985, s.1.

⁷¹ Milliyet, 5 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3988, s.3.

oy kullanmaya davet eden Acuner, tarihe hükmeden bir millet olarak evet oyu ile düşmanları hüsrana uğratılması gerektiğini söylemiştir.⁷²

Cemal Gürsel, radyoda yaptığı konuşmasında referandumu büyük gün olarak nitelendirmiş ve memleketini ve milletini sevenlerin evetten başka bir şey demeyeceğini dile getirmiştir. Gürsel, normal düzene geçilmesi için Anayasa'ya evet denilmesinin istemiştir. Anayasa hakkında yapılan aleyhte propagandalara inanılmamasını bu yönde çalışmalarda bulunanların dostça tutum içerisinde olmadıklarını dile getirmiştir.⁷³ Gürsel ayrıca gazetecilerden propaganda sırasında Anayasanın halk oyuna sunulmasını referandum olarak isimlendirilmesinin vatandaş tarafından tam anlamıyla bilinen bir kelime olmadığından dolayı kötü propagandaların yapılmasına neden olduğunu bu nedenle de halk oyu kelimesinin kullanılmasının daha doğru olacağını söylemiştir.⁷⁴

1.3. Muhtelif Teşekküller ve Gençliğin Propaganda Faaliyetleri

Propaganda sürecinin başladığı 22 Haziran tarihinden 6 Temmuz tarihine kadar dönemin önemli kuruluşları ve teşkilatları Anayasa oylamasının evet yönünde olması amacıyla çeşitli toplantılar ve afişler bastırarak aktif katılım göstermiştir. Gençlik temsilcileri bu faaliyetlerin başında gelmiştir. Vatandaşlara evet oyu kullanmaları için hazırladıkları çeşitli afişleri otomobillere, mağaza vitrinlerine yapıştırmışlardır. Yapıştırılan afişler arasında Gürsel'in ve Milli Birlik Komitesi'nin yayınlamış olduğu bildirilerde yer almıştır. MBK imzasını taşıyan bildiriye Anayasa hakkında; "...Tarih boyunca yaptığın bütün büyük işlerde olduğu gibi, ihtilal ve yeni Anayasa'da bütün fertlerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin, eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, Milli Birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden ilham olarak Türk milliyetçileri tarafından yapılmıştır..."⁷⁵ ifadesi yer almıştır.

Partilerin ve Temsil Meclisinin üyelerinin yapmış olduğu kampanyadan ziyade muhtelif teşekküllerde Anayasa propagandası gerçekleştirmiştir. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, gençliğin Anayasa üzerindeki görüşünü açıklamak amacıyla basın toplantısı gerçekleştirmiştir. Genel Başkan Metin Kumbasar, 27 Mayıs'ın ardından aydınlık bir dönemin başladığını ve demokrasinin esaslarının yer aldığı Anayasanın halk oyuna sunulması sırasında kendilerini görevli gördüklerini ve evet oyunun sağlanması için çalışacaklarını söylemiştir.⁷⁶ TMGT, tüm bu çalışmalar sırasında çeşitli pankartlar ve afişler hazırlayarak propaganda sürecinde önemli yeri olan görsel afişleri kullanmıştır. TMGT'nin hazırladığı pankartların üzerindeki ifadeler ise şu şekilde olmuştur: "*Anayasa Demokrasinin Temelidir*", "*Yeni Anayasa Haklarımızın ve Geleceğimizin Teminatıdır*", "*Üniversiteli Arkadaş! Anayasayı Açıklamak Senin Vazifendir*", "*En Güzel EVET Anayasaya*", "*Yeni Anayasaya İnanıyor ve Güveniyoruz*".⁷⁷ TMGT, ayrıca Anayasa kampanyası için 500 bin adet afiş bastırarak, afişleri Vali Refik Tulga'ya göndererek dağıtılmıştır.⁷⁸

Türk Ziraat Mühendisleri Odalar Birliği İkinci Başkanı Adnan Aker, Ankara bir basın toplantısı düzenleyerek Anayasa'ya evet diyeceklerini açıklamıştır. Aker, Anayasa sayesinde insan olmanın bütün haklarına bu Anayasa ile kavuşulacağını, Türk köylüsünün de Anayasaya oylamasında evet diyeceğini belirtmiştir.⁷⁹ Türk Kültür Derneği Konya şubesi de broşür halinde hazırlamış olduğu Anayasayı vatandaşlara parasız olarak dağıtmıştır.⁸⁰ Türk Devrim Ocakları, açık hava tiyatrosunda bir folklor gösteri düzenlemiş ve oyunların arasında da ocak temsilcileri, yeni Anayasa hakkında konuşmalar yapmışlardır.⁸¹ Orman Mühendisleri Odası, Ankara Barosu, Ankara Kerestecileri Yapı Kooperatifi gibi bazı kurumlarda yaptıkları basın toplantıları ile Anayasa'ya evet oyu vereceklerini

⁷² Ulus, 5 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13501, s.5.

⁷³ Sabah, 5 Temmuz 1961, Yıl:1, Sayı:344, s.8.

⁷⁴ Son Havadis, 16 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:319, s.5.

⁷⁵ Milliyet, 2 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3985, s.5.

⁷⁶ Cumhuriyet, 26 Haziran 1961, Yıl:38, Sayı:13250, s.1.

⁷⁷ Milliyet, 27 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3980, s.3.

⁷⁸ Milliyet, 30 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3983, s.1.

⁷⁹ Milliyet, 30 Haziran 1961, Yıl:12, Sayı:3983, s.5.

⁸⁰ Yeni Konya, 4 Temmuz 1961, Yıl:13, Sayı:4269, s.1.

⁸¹ Milliyet, 5 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı: 393987, s.3.

açıklamıştır.⁸² Ankara Esnaf ve Sanatkârlar Derneği de bir açık hava toplantısı yaparak vatandaşa seslenmiştir.⁸³ Bazı basın organları, propagandalar sırasında sessiz kalan kurumları eleştirme yoluna dahi gitmiştir. Sabah gazetesi yazısında M. Berberoğlu, Konya’da Esnaf Derneklerinin herhangi bir kampanya düzenlememiş olduğunu eleştirerek, Esnaf Derneklerinin derin bir uykuya yatmış olduğunu ifade ederek eleştirmiştir.⁸⁴

Anayasa kampanyası sırasında Milli Eğitim Basımevinde illere gönderilerek halka dağıtılacak olan farklı tanıtım broşürleri basılmıştır. 7 farklı şekilde basılan her broşür yüzer bin tane basılarak dağıtılmaya başlanmıştır. Broşürde yer alan yazılar ise şu şekilde olmuştur: “*Yeni Anayasamızın hukuki Esasları*”, “*Köylerimiz ve Anayasa*”, “*Anayasa konusunda köylü kardeşlerle sohbet*”, “*Yeni Anayasamız çalışma hayatımız*”, “*Anayasa yarenliği*”, “*Çalışma konuları yönünden Yeni Anayasa*”.⁸⁵

1.4. Basın 'da Propaganda Çalışmaları ve Anayasa Hakkındaki Düşünceler

Basın, propaganda sürecinde genellikle Anayasa lehinde olacak şekilde bir propaganda süreci gerçekleşmiş ve propaganda sürecinden evvelde vatandaşları bilgilendirmek adına Anayasasının esaslarını içeren maddelere yer vermiştir. Kimi basın organı ise 1924 Anayasası ile yeni Anayasayı karşılaştırma yapmıştır.⁸⁶ Propaganda sürecinin başlamasının ardından sık sık olmasa da köşe yazarları Anayasa hakkında düşüncelerini açıklayarak vatandaşlara evet çağrısında bulunmuşlardır. İlhami Soysal, Milliyet gazetesindeki köşe yazısında 1924 Anayasası ile halk oyuna sunulacak yeni Anayasayı tanıtan yazısının ardından, 1961 Anayasasının daha duru bir Türkçe ile kaleme alındığını ve daha açık olduğunu belirterek halk oyuna sunulacak anayasasının Atatürk ilkelerinden ayrılmadan kalkınmamızı sağlayacak esasları içerdiğini belirtmiştir.⁸⁷

Ulus gazetesi yazarlarından ve dönemin önemli ismi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yazdığı köşe yazısıyla Anayasaya evet propagandası yapmıştır. Karaosmanoğlu, 1961 Anayasasının diğer ülkelerin Anayasası ile kıyaslandığında demokratik bir cemiyet nizamının tüm şartlarını barındırdığını, memleket gerçeklerini içeren bir hukuk vesikası olduğunu belirtmiştir. Ardından yapılan tüm eleştirilere rağmen Anayasa oylamasının evet yönünde olacağını ifade etmiştir.⁸⁸ Bülent Ecevit ise, “*Cehalete Umut Bağlayanlar*” adını taşıyan bir yazısında bazı eski DP’lilerin Anayasa için hayır kampanyası yürüttüklerini, anayasaya evet oyu verildiği taktirde yeni ve ağır vergilerin geleceğini, dinin elden gideceğini söyleyerek propaganda yaptıklarını belirterek yeraltı kampanyası yürüttüklerini söylemiştir.⁸⁹ Hıfzırrahman Raşit Öymen, Ulus gazetesindeki “*Halkoyu ve Devlet Şuurunu*” yazısında yeni Anayasa’nın halk oyuna sunulmasını modern devlet anlayışın bir ürünü olduğunu aynı zamanda “*Devlet ben'im*” zihniyetinden çıkılarak “*Devlet hepimizindir*” anlayışının benimsenmesini temsil ettiğini belirterek en çekici yanının ise halk oyuna sunulması olduğunu değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹⁰

Ulus gazetesi “*A.P idarecileri kırımızı oy bastırması...*” başlığıyla Adalet partisi teşkilatından bazı kişilerin köy ve mahallelerde vatandaşları Anayasaya hayır propagandası yaparak çeşitli yerlerde kırmızı oy pusulası dağıttığını yazmıştır.⁹¹

Gökhan Evliyaoğlu Son Havadis gazetesindeki köşe yazısında AP’nin Anayasa propagandaları sırasında Anayasa hakkındaki son kararı Türk milletine bıraktığı yönündeki tutumlarını değerlendirmiştir. Ayrıca AP’nin Anayasa propagandaları sırasında davranışı gerçek bir demokrasi ifadesi olarak belirtmiştir.⁹² Gökhan Evliyaoğlu, referandumdan hayır sonucunun çıkmasının da bir

⁸² Ulus, 5 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13501, s.5.

⁸³ Akşam, 3 Temmuz 1961, s.5.

⁸⁴ M. Berberoğlu, “Hayır mı Gelir?”, Sabah, 6 Temmuz Yıl:1, Sayı: 345, s.1.

⁸⁵ Ulus, 30 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı: s.5.

⁸⁶ Akşam, 4 Temmuz 1961, s.3.

⁸⁷ İlhami Soysal, “İki Anayasa”, Milliyet, 2 Temmuz 1961, Yıl:12, Sayı:3985, s.5.

⁸⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Anayasa Evet”, Ulus, 30 Haziran 1961, Yıl:41, Sayı:13568, s.1.

⁸⁹ Bülent Ecevit, “Cehalete Umut Bağlayanlar”, Ulus, 3 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı: 13499, s.1.

⁹⁰ Hıfzırrahman Raşit Öymen, “Halkoyu ve Devlet Şuurunu”, 7 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13594., s.2.

⁹¹ Ulus, 6 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı: 13502, s.1.

⁹² Gökhan Evliyaoğlu, “Adalet Partisini Tebrik”, Son havadis, 28 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:330, s.5.

ihhtimal olabileceğini, bazı yazarların bunu suç unsuru şekline getirerek neredeyse kırmızı rey vermek isteyenlerin bir yeraltı örgütü olarak gösterilmesini eleştirmiştir.⁹³

Akşam gazetesi yazarı Vecihi Ünal, Anayasa karşısında insanların hayır ya da evet demek konusunda özgür olduklarını belirtmiştir. Ardından Adalet Partisinin propaganda sırasındaki söylemlerin net olarak anlaşılmadığı muğlak ifadeler kullanması nedeniyle halk üzerindeki saygınlığını yitirdiğini söyleyerek açık bir ifade kullanması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁴ Hürriyet gazetesi ise AP'nin "üstün körü" evet dediği yorumunda bulunmuştur.⁹⁵ Vasfi Raşit Seviğ, Anayasa'ya hayır oyu vermenin memleketi ümitsizliğe sürüklemekten başka bir şeye yaramadığını, memleketi bu duruma düşürmenin gereği olmadığını söyleyerek vatanseverlik fazileti olarak vatandaşların evet yönünde oy kullanmasını istemiştir.⁹⁶

2. Referandum ve Referandum Sonuçlarının Değerlendirilmesi

2.1. Partilerin ve MBK Üyelerinin Sonuçlar Hakkındaki Değerlendirmeleri

Bir ilim heyeti tarafından hazırlanarak kurucu meclise sunulan Anayasa, 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulurak kabul edilmiştir. Referanduma 12.735.009 kayıtlı seçmenden 10.322.169'u katılmış; bunlardan 10.282.561'inin oyu geçerli sayılmıştır. 6.348.191'i seçmen anayasa lehinde oy verirken 3.934.370 kişinin oyu ise anayasanın aleyhine olmuştur.⁹⁷ Anayasa oylaması sonucunda hayır oyu kullanan iller: Aydın, Bursa, Sakarya, Bolu, Manisa, Çorum, Zonguldak, Denizli, Sakarya, İzmir⁹⁸dir. Bu illerin çoğunluğu DP kaleleri ve Batı Anadolu'nun tarımsal yönden gelişmiş illeridir. Anayasanın en fazla oy oranı ile desteklemiş olduğu iller Kırşehir'i saymazsak hepsi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer alan etnik acıdan karmaşık ve az gelişmiş yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Kırşehir ve Hakkari'yi saymazsak bu iller 1957 seçimlerinde CHP'nin başarılı sonuçlar ettiği şehirlerdir. Referandum büyük ölçüde "partizan" bir ortamla yapılmış ve bir önceki dönemde DP ve CHP kutuplaşması oylamaya yön vermiştir.⁹⁹

Oylama sonucunda halk oylarının hayır sonucunun CHP karşı verilmiş olduğu ileri sürülmesi karşısında İsmet İnönü bu şekilde bir düşüncenin anlaşılmaması gerektiğini öyle olsa bile hayır oylarının azınlıkta kaldıklarını, bu konuda telaşa düşmediklerini ifade etmiştir.¹⁰⁰ CKMP lideri Osman Bölükbaşı, Anayasanın kabulüyle memnuniyetini dile getirmiş ve rejim kavgalarının artık yaşanmayacağını söylemiştir.¹⁰¹

Cemal Gürsel, sonuçların ardından radyoda vermiş olduğu demecinde oylamaya katılım oranının yüksek olduğunu ve bunun Türk milletinin kendi hayatı meselelerine büyük ilgi göstergesinin kanıtı olarak gördüğünü belirtmiştir. Gürsel ayrıca hayır oylarına üzülmediğini vatandaşların da üzülmesini ve kendini suçlamaması gerektiğini söyleyerek "Vatandaş kendi görüş, düşünüş ve araştırmasıyla hayır demek kararına varmışsa vazifemiz ona hürmet etmektir. İğfal edilmiş, aldatılmış ve tahrik neticesi bu neticeye götürmüşse, vatandaşı suçlu bulmaktan ziyade fesatçıları ve tahrikçilerin telin etmeliyiz"¹⁰² diyerek hayır oyunun yapılan bazı olumsuz propagandalar neticesinde ortaya çıktığını söylemiştir. Gürsel ayrıca yeraltı faaliyetleri şeklinde hile ve yalana başvurulmasına rağmen milletin olgunluk göstererek gayet güzel bir netice ortaya çıkardığını, sonuçlardan memnun olduğunu dile getirmiştir.¹⁰³

MBK üyelerinden Kadri Kaplan'ın kırmızı oylar karşısındaki yorumu ise şu şekildedir: "Biz muvazeneli bir devlet kurulmasını istiyoruz. Yüzde 60'ın üstünde evet ve gerisi de hayırdır. Bu muvazene ile demokrasiyi kuracağız. Bu netice iyidir".¹⁰⁴

⁹³ Gökhan Evliyaoğlu, "Evet ve hayır üzerine", Son Havadis, 30 Haziran 1961, Yıl:10, Sayı:333, s.1.

⁹⁴ Vecihi Ünal, "Adalet Partisi", Akşam, 3 Temmuz 1961, s.3.

⁹⁵ Hürriyet, 1 Temmuz 1961, Yıl:14, Sayı:4726, s.1.

⁹⁶ Raşit Vasfi, Seviğ, "Halk Oyuna Giderken", Hürriyet, 2 Temmuz 1961, Yıl:14, Sayı:4729, s.5.

⁹⁷ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, s.87.

⁹⁸ Tercüman, 11 Temmuz 1961, s.1.

⁹⁹ Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.VII, s.1807.

¹⁰⁰ Ulus, 13 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13510, s.5.

¹⁰¹ Hürriyet, 17 Temmuz 1961, Yıl:14, Sayı:4744, s.1.

¹⁰² Ulus, 17 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:135014, s.1.

¹⁰³ Akşam,12 Temmuz 1961, s.1.

¹⁰⁴ Ulus, 13 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13510, s.5.

2.2. Yabancı Basının ve Türk Basınının Sonuçlar Hakkındaki Değerlendirmeleri

Anayasa referandum süreci yabancı basın tarafından da dikkatle takip edilmiştir. London Times gazetesi Anayasa referandumunu için yayınladığı makalede durumun normal hale dönmesi için atılan bir adım olarak gördüğü referandumu “*Bir seneden beri memlekette bulunan en iyi kafalar, seçkin şahıslar bu Anayasa üzerinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Hazırladıkları bu Anayasa sayesinde bundan sonra, bundan evvelki rejimin yaptığı keyfi hareketler tekerrür edemeyecektir*” diyerek Anayasa hakkında bir yorumunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Newyork Times, Anayasanın evet olarak sonuçlanmasını demokrasiye dönüşün ilk adımı olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁶

Ulus Gazetesi Anayasa Referandumunu sonuçlarını “Tarihe altın bir yaprak Halkoyu Kararını verdi: EVET” manşetiyle vermiştir. Ardından oya katılım oranı ise %70 olarak vererek, evet sonucunun 3’te iki olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷ Dünya gazetesinin yorumu ise, Türk milletinin demokrasi adına başarılı bir sınavı daha geçtiği şeklinde olmuştur.¹⁰⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yeni bir devrin açıldığı değerlendirilmesini yaparak, “*Türk Renaissance*” değerlendirmesi yapmış ve anayasayla birlikte düşüncelerin baskı altı altına alınamayacağı, milli dayanışmaya ulaşıldığını belirtmiştir.¹⁰⁹

Sonuç

27 Mayıs 1960 Askeri darbenin ardından siyasi parti faaliyetleri yasaklanmış ve ülkede örtük bir askeri yönetim sürecine girilmiştir. MBK, sivil nizama geçilmesi için anayasa ve seçim kanunlarının hazırlanması gerektiği düşüncesinde olmuş ve hızlı bir zaman zarfında hazırlanan 1961 Anayasası referandum sonucu kabul edilmiştir. Referandum süreci oldukça hareketleri geçmiş ve propaganda süreci basında oldukça fazla yer bulmuştur. CHP, propagandalar sırasında en aktif siyasi parti olarak sürece katılmış ve kongreler ve gezilerle düşüncelerini vatandaşlara aşılama çalışmıştır. Diğer partiler farkı olarak zaman zaman konuşmalarında DP’yi eleştirmiştir. AP, Anayasa Propagandaları sırasında basın tarafından oldukça dikkatle takip edilmiş ve her konuşması çeşitli yorumlar yapılacak şekilde basında yerini almıştır. CKMP, YTP ve diğer partilerin ise konuşmaları basında daha az yer almış genellikle referandum süreci basında bir parti çekişmesi haline gelmiştir.

Basın ve diğer kuruluşların kampanyası dönemin etkisinden dolayı evet baskının daha fazla vurgulanarak basına yansıdığı bir süreç olmuştur. Yoğun olarak evet kampanyası baskılaması ile referandum sonucunun daha yüksek bir oranda sandığa yansımaları bekleyen kesim için hayır oyları azınlıkta olsa da bir sürpriz olmuştur. DP’nin kuvvetli olduğu iller Anayasa referandumu sonucunda da çizgisini korumuştur. Referandum sonuçlarında partilerin kuvvetli olduğu iller partilerinin yaptıkları söylemler doğrultusunda oylarını kullanmış sonuçlar bir nevi 1957 seçim sonuçlarındaki gibi illerin kuvvetli olduğu yerlere göre netice vermiştir. Çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız partiler arası propaganda sürecinde kanaatimizce basın oldukça yönlendirici olmuş, siyasi partileri ve kuruluşları Anayasa’ya destek vermeye itmiştir.

Kaynakça

Abadan, Nermin, Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimleri, Sevinç Matbaası, Ankara 1966.

Ahmad, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, çev. Ahmet Fethi, Hill Yayınları, İstanbul 1966.

Akşin, Sina, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Atay, Agah Sabri, “Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Doktora tezi, İstanbul 1998.

¹⁰⁵ Ulus, 12 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13509, s.5.

¹⁰⁶ Ulus, 12 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13509, s.1.

¹⁰⁷ Ulus, 10 Temmuz 1961, Yıl:42, Sayı:13507, s.1.

¹⁰⁸ Dünya, 10 Temmuz 1961, Yıl:19, Sayı:4029, s.1.

¹⁰⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Tarihi Bir Günün Uyandırdığı Düşünceler”, Ulus, 12 Temmuz 1961, s.1.

Aydın, Suavi, Taşkın, Yüksel, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, iletişim Yayınları, İstanbul 2018.

Berberoğlu, M.. "Hayır mı Gelir? ", Sabah, 6 Temmuz 1961.

Çavdar, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995, İmge Yayınları, Ankara 2000.

Ecevit, Bülent, "Cehalete Umut Bağlayanlar", Ulus, 3 Temmuz 1961.

Eroğul, Cem, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71", Der. İrvın, Cemil Schick / Ertuğrul Ahmet, Konak, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Evliyaoğlu, Gökhan, "Adalet Partisini Tebrik", Son Havadis, 28 Haziran 1961.

Evliyaoğlu, Gökhan, "Evet ve Hayır Üzerine", Son Havadis, 30 Haziran 1961.

Karaosmanoğlu, Y. Kadri, "Anayasa Evet", Ulus, 30 Haziran 1961.

Karaosmanoğlu, Y.Kadri, "Tarihi Bir Günün Uyandırdığı Düşünceler", Ulus, 12 Temmuz 1961.

Kılağız, Nuran, Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri, Berikan Yayınları, Ankara 2007.

Lewis, Bernard, Demokrasinin Türkiye Serüveni, Çev. Hamdi Aydoğan, Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Öymen, Hıfzırahman Raşit, "Halkoyu ve Devlet Şuuru", Ulus, 7 Temmuz 1961.

Seviğ, Raşit Vasfi, "Halk Oyuna Giderken", Hürriyet, 2 Temmuz 1961.

Soysal, İlhami, "İki Anayasa", Milliyet, 2 Temmuz 1961.

Tekeli, Şirin, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. VII, ss.1797-1824.

Ünal, Vecihi, "Adalet Partisi, Akşam, 3 Temmuz 1961.

Zürcher, Eric Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Milliyet

Sabah

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Yeni Konya

DEĞİŞEN ULUSLARARASI KONJONKTÜR VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA LIBYA İÇ SAVAŞI ANALİZİ

*Sefa BAYGÜL**

Savaş, bulduğu ülkeyi bir daha bırakmaz.

Edmund Burke

Özet

Bu çalışmada ilk olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası konjonktürde meydana gelen değişimler ve savaş anlayışının dönüşümü ele alınmıştır. İç savaş gibi devletler açısından oldukça tehlikeli olan bu durum, Libya örneği üzerinden açıklanıp, Türk dış politikasında, Arap Baharı sürecinde ve sonucunda meydana gelen Libya iç savaşı, analiz düzeyinde aktarılmıştır. Daha sonra, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyetine kadar olan süreçte iki ülke arasında sıkı ilişkiler bulunması ele alınmıştır. Türkiye ve Libya'nın birçok açıdan örtüşebilecek çıkarlarının olması önemlidir. Özellikle iki devlet arasında imzalanan, Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat örneği ve Libya Tezkeresi bu ilişkiyi destekler niteliktedir. Bu anlaşmalar sonucunda Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de sağlayacağı avantajları ve bu durumu sürdürülmesinin önemli olduğu açıkça görülebilmektedir. Türkiye böylelikle Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge avantajını sağlayıp çıkarlarını önemli ölçüde koruyarak çıkan anlaşmazlıklara çözümler getirebilmektedir. Yapılan değerlendirmelere göre tarihsel bağı oldukça ciddi olan Türkiye ve Libya'nın ortak sorunları ve çözümleri mevcuttur. Sonuç olarak bu çalışmada; Türkiye ve Libya'nın ortak attığı adımlar ileride bölgesel ve uluslararası alana ciddi anlamda yön verecek potansiyelde olduğu tezini ileri sürdük.

Anahtar Kelimeler: *Libya, Arap Baharı, İç Savaş, Doğu Akdeniz, Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasının Dair Mutabakat.*

ANALYSIS OF THE LIBYAN CIVIL WAR IN THE CONTEXT OF THE CHANGING INTERNATIONAL CONJUNCTURE AND TURKISH FOREIGN POLICY

Abstract

In this study, the changes that occurred in the international conjuncture and the transformation of the understanding of war in the post-Cold War period were first discussed. Later, this situation, which is very dangerous for states such as civil war, was explained through the example of Libya, and the Libyan civil war, which occurred in Turkish foreign policy, during the Arab Spring and as a result, was reported on the level of analysis. Later, the establishment of tight relations between the two countries in the period from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey was discussed. Since Turkey and Libya have overlapping interests in many ways, as a result of the signed agreement on the limitation of maritime jurisdiction and the Libyan resolution, the advantages Turkey will provide in the Eastern Mediterranean and the importance of maintaining this situation were evaluated. In this way, Turkey can provide the advantage of Exclusive Economic Zone in East Akdeni and provide solutions to the disputes that arise while protecting its interests significantly. According to the evaluations, Turkey and Libya, whose historical ties are quite serious, have common problems and

* Yüksek Lisans, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD,
sefa.baygul@ysk.gov.tr
ORCID ID: 0000-0001-9252-6728.

solutions. As a result, we have argued that the steps taken by Turkey and Libya in common have the potential to give serious direction to the regional and international arena in the future.

Key Words: *Libya, Arab Spring, Civil War, Eastern Mediterranean, Agreement On Limitation Of Maritime Juris*

Giriş

Savaşlar, insanlık tarihine paralel olarak ortaya çıkmış, geçmişten günümüze farklılıklar gösteren bir olgudur. Bu farklılıklar değişen uluslararası konjonktürle kendisini daha belirgin hale getirmektedir. Geleneksel anlayışta devletlerin başat aktör olarak rol oynadığı savaşlar, meydana gelen önemli gelişimlerle dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümler Soğuk Savaş sonrası yeni savaş anlayışı perspektifinde ele alınmaktadır. İç savaşların popülaritesinin arttığı bu dönemde devlet dışı aktörlerin rolü önemlidir. Çünkü devletler artık klasik savaşların maliyetinin fazla olduğunu anlamış ve asimetrik savaşlar neticesinde düşman olan ülkelerin içinde bulunan azınlıkları destekleyerek amaçlarına ulaşmak istemektedirler. Vekâlet savaşı örneği olan bu durum ise daha sonrasında iç savaşların çıkmasına neden olmuştur. İç savaşlar ise ülke içerisinde sivillerin silahlanmaları ile gerçekleşen bir durum olması nedeniyle birçok açıdan savaşı yaşayan ülkelere ciddi boyutta zarar vermektedir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde değişen konjonktür bağlamında savaşın dönüşümünden bahsedilecektir. İkinci bölümde kısaca Libya tarihi ve Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar olan süreçte tarihsel bağlara değinilecektir. Üçüncü bölümünde Tunus'ta başlayan Arap Baharı ve Libya'ya olan etkileri ele alınacaktır. Son Bölümde ise çalışmanın kalbi niteliğinde olan, Arap Baharı sonrası yaşanan Libya iç savaşının Türk dış politikası bağlamında analizi yapılacaktır. Günümüzde Türk dış politikasını bir hayli meşgul eden Libya örneğini anlamlandırmak için Libya ve Türkiye arasında imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Mutabakat" özelinde analiz yapıp, son olarak Libya Tezkeresine değinip konuyu tamamlamak hedeflenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve Ve Tarihsel Süreç

Konumuzun kapsamında ilk olarak Libya iç savaşı değerlendirmesi yapılması süreci anlamak için daha uygun olacaktır. Bu nedenle konuyu anlamlı kılmak için ilk etapta kavramsal çerçevede Soğuk savaş sonrası değişen savaş algısını kısa olarak değerlendirip, farklı savaş türlerinden bahsedip, iç savaş olgusu üzerinde genel bir değerlendirme yaparak Libya üzerinden devam edilmesi doğru olacaktır.

1.1 Soğuk Savaş Sonrası Değişen Sistem ve İç Savaş

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistemle birlikte dünya, ABD merkezli kapitalizm ve Sovyetler Birliği merkezli komünizm etrafında yoğunlaşmıştır. Fakat Sovyetler Birliğinin dağılması, beraberinde tek merkezli bir sisteme yoğunlaşmayı meydana getirmiştir. Soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası konjonktürde yaşanan değişimler savaş sahasına da yansımış ve o dönemde devletlerarası savaşlarda artış beklenirken tam aksi gelişmeler meydana gelmiştir. Özellikle devletlerarası süregelen geleneksel savaş anlayışı, devlet dışı aktörlerin, medyanın, askeri şirketlerin ve diğer oluşumların alana dâhil olmasıyla birlikte yerini "yeni savaş" anlayışına bırakmıştır. Meydana gelen gelişmelerin dayanağı ise İmparatorlukların yıkılması ve çok sayıda devletin ortaya çıkmasıdır. Nispeten güçlü olan devletler ise demokrasi söylemleri ve savaş şartlarının getireceği ağır ekonomik bunalımları göz önünde bulundurması nedeni ile geleneksel savaştan kaçınmışlardır. Devletler artık yeni savaş anlayışı prensibi ile devlet dışı aktörler(Non-government Organizations) vasıtasıyla simetrik savaşlarını, asimetrik savaş şeklinde devam ettirmişlerdir(Türkmen, 2008, s. 120; Yalçınkaya ve Türkes, 2008). Asimetrik savaşlar, tarih boyunca tüm savaşları kapsayacak nitelikte bir tarafın diğerinden üstün olduğunu ifade eden, rakip unsurun zayıf noktalarının tespit edilip, kullanılan şiddet eylemini ifade etmektedir(Yavuzylmaz, 2016). Asimetrik savaşın ilk izlenimlerini Sun-Tzu'nun "Savaş Sanatı" yapıtına kadar götürmek yanlış olmaz. Sun-Tzu kitabının 6. Bölümünde "Zayıf ve Güçlü Noktalar" başlıklı bölümünde istihbarat ve rakibin zayıf noktalarını nasıl kavranabileceğini aktarmaktadır(Sun-Tzu, 2020). Dolayısıyla değişen savaş algısıyla birlikte soğuk savaş döneminde de sıklıkla kullanılan vekâlet savaşları (Proxy war) önemli hale gelmiştir. Vekâlet savaşları ise silahlı çatışmalara doğrudan taraf olmadan dolaylı olarak savaşın tarafı olan resmi veya gayri-resmi oluşumlara ekonomik veya askeri anlamda destek vererek gerçekleşmiştir. Böylelikle devletler

doğrudan taraf olmadan kendi politik çıkarları neticesinde daha az maliyetle hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır(Babacan, 2019). Asimetrik savaşlar ve vekâlet savaşları farklı sınıflandırmalar dâhilinde ele alınsalar bile odak noktasını kanımca iç savaşlar oluşturmaktadır. Çünkü tarihsel süreçte meydana gelen iç savaşlarda bahsi geçen iki savaş türü sıklıkla kullanılmıştır.

İç savaş, bir çatışma durumunu ifade etmektedir. Çünkü iç savaşta devlet ve devlet dışı aktörler veya farklı devlet dışı aktörlerin(İsyancılar, silahlı örgütler) ülkenin içinde birbirleri ile uyumları olmaması durumunda, çatışmalarını ifade etmektedir. Bir iç savaş olmasında en önemli kriterlerden birisi bir devletin sınırları içerisinde yine o devlete yönelik olmasıdır. İkinci ölçüt ise sivillerin savaşta rol oynaması olarak nitelendirilebilir(Güler, 2015).

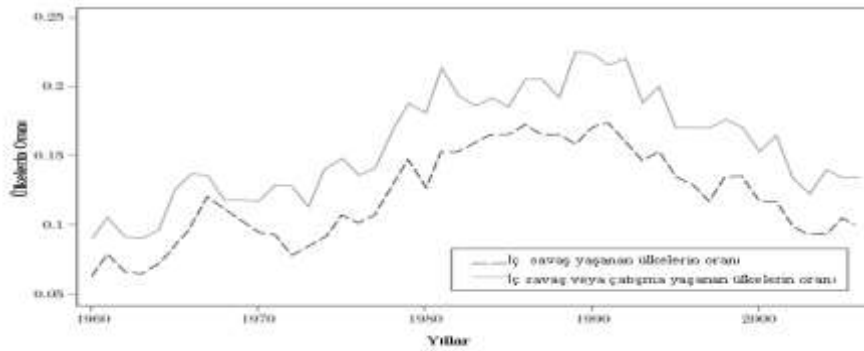
Bu ölçütler doğrultusunda uluslararası savaşlar, dünya gündemindeki yerini yavaş yavaş terk etmekte ve yerini devletler ve uluslararası yapılar açısından daha tasarruflu olarak kabul edilen iç savaşa bırakmaktadır. Çünkü geleneksel savaş maliyet, zaman ve istediklerini yaptırmak açısından daha avantajlı görülmektedir.

Yazının devamında şekiller ve grafikler üzerinden dünyada yaşanan savaşlara bakacak olursak;

Şekil 1: 1960-2006 Yılları Arasında Dünyada Meydana Gelen Silahlı Çatışmalar¹

Şekilde aktarılan toplam silahlı çatışma 1144 tanedir. Verilere uluslararası savaşlar, darbeler ve darbe teşebbüsler, terör örgütleri ile yaşanan silahlı çatışmalar ve iç savaşlar dâhil edilmiştir. Konuyu daha iyi kavraya bilmek adına bir sonraki görsele bakıp kıyaslama yapabiliriz.

Grafik 1: 1960-2006 Yılları Arasında Dünyada Meydana Gelen İç Savaşlar²

Grafik 1'i ve Şekil 1'deki sayısal verilere bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası dönem uluslararası savaşların neredeyse bittiği bir dönem olarak görülmektedir. Çünkü Şekil 1'de belirtilen silahlı çatışmaların büyük bir çoğunluğu darbeler, darbe teşebbüsleri, terörist faaliyetler ve iç savaşlardan oluşmaktadır. İç savaşlar, elli yıllık bu süreçte toplam çatışmaların %20'lik kısmını kapsamaktadır. Yine en başa dönecek olursak bahsettiğimiz vekâlet savaşlarının rolünü daha anlamlı kılabiliriz. Çünkü değişen sistemle birlikte egemen güçlerin kendi çıkarları açısından iç savaş gibi maliyeti daha düşük yöntemlere başvurdukları gözlemlenmektedir.

¹ Ayrıca Bkz; <http://battles.nodogoat.net> sitesi tarafından oluşturulmuş verilerdir.

² Ayrıca Bkz. İstatistik Blattman ve Miguel, (2010) tarafından oluşturulmuştur(Aktaran, Güler, 2015).

Soğuk Savaş sonrası değişen yapı ve iç savaş olgusundan kısaca bahsedildikten sonra konumuzun odak noktası olan Libya üzerinden devam etmekte fayda var.

2. Libya Tarihi Ve Osmanlı Devleti İle Olan Tarihsel Bağları

Kuzey Afrika'nın belki de kalbi niteliğinde olan Libya, tarihsel süreç içerisinde gerek içinde bulunduğu coğrafya gerekse zengin yeraltı kaynakları açısından, egemen devletler tarafından hedef bölge olmuştur. Coğrafyanın Libya olarak adlandırılması ise Yunanlılar³ tarafından Libya'nın batı kesimini tanımlamalarıyla gündeme gelmiştir. Osmanlı öncesi dönemlerde ise o coğrafya Müslümanlar tarafından Trablus ve Bengâzi olarak bilinmekteyken Osmanlı İmparatorluğunun 1553 yılında coğrafyaya hâkim olmasıyla birlikte Trablus-i Garp olarak anılmaya başlanmıştır. Trablusgarp denilmesinin sebebi, Suriye ve Lübnan dolaylarında bulunan Trablus(Doğu) olarak adlandırılan bölgeden ayırt etmek için ifade edilmiştir.

Bölge antik dönemden başlayarak Fenike, Kartaca, Yunan, Makedonya(Büyük İskender), Roma, Bizans, İslâm Devleti, Fatimiler, Ammâroğulları, İspanyollar ve Osmanlı Devletleri arasında el değiştirmiştir(Caner ve Şengül, 2018, s. 46). Antik dönemde, iki farklı bölgeye ayrılan Libya, günümüzde ülkenin batısında Fenikeliler tarafından kurulan ve daha sonra Kartacalılara bırakılan Trablus civarı bölge ve ülkenin doğusunda Yunanlılar tarafından kurulan Bingazi ekseninde şekillenmiştir. İslâmiyet döneminde Hz. Ömer'in Libya ve Tunus'taki Bizans hâkimiyetine son vermek adına bölgeye seferler düzenlenmiş ve bölgenin yönetiminde söz sahibi olmuş ve 647 yılında Bizans yönetimi son bulmuştur. İslam Devleti, ele geçirilen Tunus, Trablus ve Cezayir bölgelerine yöneticiler göndermiş ve hâkimiyet sağlanmıştır. Sonrasında coğrafya Fâtimiler, Ammâroğulları ve İspanyolların yönetimi altına girmiştir(Ceviz, 2011).

Daha sonrasında coğrafyaya Osmanlı Devleti ilgi göstermeye başlamış ve o dönemde Barbaros Hayrettin, Turgut Reis gibi Türk denizcileri tarafından bölgenin Osmanlı'ya tanıtılması ile Osmanlı hakimiyeti başlamıştır. Mağrip adı verilen Libya, Tunus, Fas vb. Afrika'nın kuzey bölgesi tek bir çatı altında yönetilirken Osmanlı denizcilerinin dirayeti ve cesareti karşısında hayranlık besleyen Mağrip hükümdarları, İspanyol işgallerine karşı Osmanlı'dan yardım talebinde bulunmuşlardır. İspanyollar ise coğrafyayı işgal edip, yönetimi Sicilya Naibliğine bırakmışlardır. Bu işgal Avrupa'da yankı uyandırmış ve coşkulu kutlamalara neden olmuştur. Sicilya Naib'i Trablus'un yönetimini ise kardeşine devretmiştir. Daha sonra Trablus'un doğusunda bulunan Tâcûrâ kenti Trablus'u geri almak için direnişe geçmiş ve Sultan Süleyman'a bir heyet gönderilerek, Sultan'dan yardım talep edilmiştir. Duyarsız kalmayan Osmanlı Sultanı ise bu yardım talebine 6.000 civarı asker göndererek yanıt vermiştir. O sırada Osmanlı'nın Rodos'u ele geçirmesiyle bölgede bulunan Aziz Yuhanna Şövalyeleri(Rodos Şövalyeleri) Avrupa'ya gitmişler ve Kutsal Roma İmparatoru Şarlken'den Malta yarım adasını istemişlerdir, fakat Şarlken şövalyelere Malta ile birlikte Trablus'u teklif etmiş ve şövalyeler bu teklifi kabul edip Trablus'un muhafazasını sağlamaya başlamışlardır. Aziz Yuhanna Şövalyeleri'nin şehri himayeleri altına almasından sonra Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Trablus'a çıkarma yapıp 1551 yılında Trablus'u Osmanlı topraklarına katmıştır(Taş, 2016). İlk başlarda Cezayir ve Tunus'la beraber ortak yönetilen Libya daha sonra eyalet olarak Osmanlı idaresinde yönetilmiştir. Ayrıca Cezayir, Tunus ve Libya'yı kapsayan bölge "Garp Ocakları" olarak adlandırılmıştır.(Doğan ve Durgun, 2012).

Osmanlı Devleti bölgeye hakim olduktan sonra, 1611 yılında bölgeye has bir yönetim tarzı olan "Dayılık Sistemi" ile bölgeyi uzunca bir süre idare ettirmişlerdir. Yönetimde söz sahibi olan "Dayılar" ise bölgenin dinamiklerinde söz sahibi olan yerel, sivil, askeri ve dini liderler tarafından meydana gelen bir meclisten seçilerek iş başına gelmişlerdir. Dayılar bölgenin en üst düzey yöneticileri olmaları nedeniyle vergilendirmelere ve bölge aşiretleri arasında çıkan uyuşmazlıklara çözüm üretme süreçlerini "Hocatu'l Havl" denilen divanla yürütmüşlerdir(Caner ve Şengül, 2018). Daha sonra Anadolu'dan bölgeye yapılan asker sevkیاتlarında Karamanlı Ahmet Bey bölgeye gelmiş ve Libya'yı hâkimiyetine almıştır. O dönem de Ahmet Bey adeta devlet gibi hareket etmiş ve devlet içinde devlet filizlenmiştir. Merkezi idarenin bu durumdan rahatsız olmasıyla birlikte daha önceden

³ Ülkenin Yunanlılar tarafından Libya olarak nitelendirilmesi ise Antik Mısırlıların Nil nehrinin batısında yaşayan Berberiler için kullandıkları 'Lebu' terimine binayen kullanıldığı bilinmektedir(Bölme, Ulutaş vd., 2011 ; Caner ve Şengül, 2018).

eyalet olan Libya başkente bağlanarak Osmanlı vilayeti olarak yönetilmeye başlanmıştır. (Kavas, 2011). Osmanlı Devleti, coğrafyaya hâkim olduktan sonra diğer devletlerin uyguladığı politikadan farklı bir yöntem izleyerek kendine has bir sistemle yönetmiş ve uzun yıllar coğrafyada etkinliğini sürdürmüştür. Fakat Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemine geçmesi İtalya'ya önemli bir fırsat olmuş ve bölge işgale uğramıştır. Bölgenin işgali sonrası, Enver Paşa, Mustafa Kemal gibi genç subayların halkı örgütleyerek bir direniş hareketi başlatmışlar ve başarılı olmuşlardır. Nitekim İtalya ile yapılan savaş sonrası Trablusgarp "Uşi Antlaşması" ile İtalya'ya bırakılmıştır (Toprak, 2012). İtalya bölgeye hâkim olduktan sonra Libya'da kapsamlı bir sömürü harekâtı başlatmış ve direnen herkesi yok etmiştir. Ömer Muhtar gibi sembol isimler bu direniş harekâtında önemli rol oynamış fakat asılarak idam edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalya bölgeden çekilerek idareyi Fransa ve İngiltere'ye bırakmıştır. Sonrasında BM, 1949 yılında Libya'nın bağımsız olmasını kararlaştırmıştır. 1951 yılında bağımsız olan ülke BM tarafından bağımsızlığı sağlanan ilk ülke özelliğine de sahiptir(Ceviz, 2011).

2.1. Libya'nın Türkiye ile Olan Tarihsel İlişkileri

Libya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra 1952 yılında Kral İdris yönetime gelmiştir. Kral İdris'in ilk icraatlarından birisi Türkiye'de devlet kademelerinde önemli mevkilerde görevli bulunan bürokrat ve subayları Libya devletinin önemli kademelerine yerleştirmesi olmuştur. O dönemde Türkiye'de önemli görevlerde bulunan Sadullah Koloğlu⁴nu öncelikle İçişleri Bakanlığına sonrasında Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıklarına atadıktan sonra Başbakanlık mevkine tayin etmiştir. Sonrasında Türkiye'de görev yapmış subaylar ile daha önce Trablusgarp savaşında bulunan subaylardan oluşan bir heyeti ülkesine götürmüştür. Türkiye'den gelen bürokratlar ve subaylar Libya'nın yeniden inşasında önemli vazifeler yerine getirmişlerdir. Siyasi ilişkilerin zirve noktasına ulaştığı bu dönemde, Kral İdris'in Türkiye'ye de tedavi gördüğü esnada Albay Muammer Kaddafi öncülüğünde kansız bir darbe yapılmış ve tahttan indirilmiştir. Kaddafi, başa geldikten sonra Kral İdris'in dış politikasını izlememiş ve dış politikasını Avrupa ekseninden çıkarıp, Arap Yarımadasına ve Sovyetler eksenine çevirmiştir. Bu gelişmeler sonrası, Türkiye ile olan ilişkiler 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına kadar askıya alınmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtında uluslararası arenada yalnız kalan Türkiye'ye en ciddi desteği Libya vermiştir. Türkiye ve Libya arasındaki ilişkiler gelişirken, Türk iş adamları Libya'ya akın akın gitmişlerdir. Fakat Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkileri nedeniyle ortam gerginleşmiştir. Bu dönemde dünya genelinde yaşanan petrol fiyatlarındaki aşırı düşüşten en çok etkilenen ülkelerden biriside Libya olmuş ve buna bağlı olarak Türk iş adamları da bu krizden etkilenmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde iki ülke arasında ilişkiler tekrardan düzelmiştir. Fakat Türk iş adamlarının alacaklarını tahsil etmeyen Libya hükümeti, Türkiye ile yeniden gergin bir ortama sürüklenmiştir. Türk iş adamları dönemin başbakanı Necmettin Erbakan'a baskı yapmışlar ve sonucunda, Arap ülkelerini gezme bahanesi ile Libya'ya ziyarette bulunmuş ve Kaddafi ile görüşmüştür. Görüşmeler tamamlanıp ortak basın toplantısı⁵ düzenlenirken Erbakan'ın hiç beklemediği cümleler Kaddafi tarafından dile getirilmiştir. Kaddafi Türkiye'yi NATO ve PKK üzerinden ağır şekilde eleştirmiştir. Daha sonra Erbakan heyetiyle birlikte sorunu çözmek için bir ortak bildiri yayınlanmasını ve PKK'nın terör örgütü olarak kabul edilmesini ısrarlarla talep etmiştir. Libya tarafı ise terörün ABD ve İsrail tarafından Arap devletlerine yapıldığını metne yazdırmak istemiştir. Böyle bir maddenin kabulü batı ittifakı açısından Türkiye'yi zora sokması demekti bu nedenden dolayı bu madde kabul edilmemiştir. Yapılan görüşmeler sonucu taraflar arasında Türkiye'nin kısmi olarak maddeyi kabul etmesi sonucu, bazı devletler ve kuruluşların Araplara yönelik yaptığı eylemlerin terör olduğunu kabul etmesi üzerine ortak bildiri yayınlanmıştır(Kavas, 2011).

Genel olarak değerlendirilecek olursa; Osmanlı Devleti'nden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan Türkiye Libya ilişkileri kültürel, sosyal ve ekonomik başlar ile sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir. Bu bağların kuvveti neticesinde Arap Baharı ve Libya iç savaşı Türkiye açısından önemli bir yere sahiptir.

⁴ Bürokrat, Kamu yöneticisi, Devlet adamı, Kaymakam, Vali, Libya Eski Sağlık Bakanı, Libya'nın ilk Başbakanı (D. 1884, Bingazi / Libya – Ö. 28 Mayıs 1952, Bingazi / Libya). Sadullah Koloğlu, nam-ı diğer "Arap Kaymakam. (Biyografya, Sadullah Koloğlu)

⁵ Konuyla ilgili ayrıca Bkz. Soner Yalçın Oradaydım Belgeseli.

3. Arap Baharı Sürecinin Etkisiyle Libya'da Yaşanan İç Savaş

Arap baharı olarak adlandırılan süreç, 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen, küresel ölçekteki en ciddi olaylardan birisidir. Sürecin başlangıcı Tunus'ta Muhammed Buazizi adında bir gencin ruhsatsız olarak sokak satıcılığı yaptığı gerekçesi ile polisler tarafından sözlü ve fiziki şiddete maruz kalması şeklinde gelişmiştir. Yapılanlar karşısında rencide olan Buazizi, valilik binası önünde kendini yakarak bu durumu protesto etmiş ve Arap Baharı başlangıcının sembolü olarak hafızalara kazınmıştır.(Prashad ve Alpagut, 2012; Cnntürk, 2020). Tunus'ta meydana gelen ayaklanmalar devlet başkanı Zine el Abidin Ben Ali'nin 2011 yılında ülkeden kaçmasıyla sonuçlanmıştır. Arap Baharı bir domino etkisiyle bölge ülkelerde sırasıyla etkisini göstermiştir. Sıra Mısır'a geldiğinde, meydana gelen olaylar ve halkın uzun yıllar boyunca yönetimde gördüğü liderlere olan tepkiler bir çığ gibi büyümüştür. Mısır'ın tutumu bahsi geçen ülkelere farklı bir perspektifte olmuştur. Mısır hükümetinin halkın sokaklarda yaptığı gösterilere müdahale etmeyeceğini bildirmesi üzerine olaylar daha da büyümüş, hükümetin ve ordunun ayrıştığı bir hale bürünmüştür. Mübarek'in yönetimi bırakmasıyla sonuçlanan bu durumdan sonra, demokratik zemine sahip olmayan Mısır, süreç sonrasında bu durumun olumsuzluklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Libya'da ise bu süreç, Kaddafi'nin erken bir kararıyla, yönetimine muhalif olan grubun liderliğini yürüten insan hakları avukatı Fethi Terbil'in ve İdris El Mismari'yi tutuklanması şeklinde gelişmiş ve ayaklanma başlamıştır. Yemen'de durumlar daha çok gelecek nesillere olumlu yaşam şartlarının sağlanmaması ve göstericilere uygulanan aşırı şiddetler şeklinde olmuştur. Bahsi geçen ülkelere iç savaşların başlıca nedenleri bu çerçevede şekillenmiştir(Çendek ve Örki, 2019). Arap baharı sürecinden etkilenen diğer ülkeler ise Bahreyn, Yemen ve Suriye olarak sıralanabilir. Fakat sürecin arka planını ekonomik, sosyal ve siyasal başta olmak üzere birçok neden oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı Arap yarımadasında süregelen istikrarsızlık, işsizlik ve dikta yönetimlerin halkın sorunlarına çare üretememesi sürecin fitilini ateşlemiştir. Demokratik rejim ve refah isteyen Arap milletleri duruma tepkisiz kalmamış, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya unsurları aracılığıyla, insanların örgütlendiği bir ortamda gösterilerin zemini oluşturulmuştur. Bu süreç ekonomik bağlamda 2008 Dünya Krizi'nin Arap Baharı sürecinden etkilenen ülkelere yarattığı olumsuz durumlar arasında gösterilebilir. Süreci etkileyen bir başka durum, bölge insanının eğitim seviyesinin düşük olmasıdır.(Çendek ve Örki, 2019). Sürecin etkili olduğu ülkelere arka planda genel itibarıyla bu sebepler önemli yer tutmaktadır.

3.1 Arap Baharının Libya'ya Etkileri ve İç Savaşa Giden Süreç

İç Savaşlar ilk bölümde bahsettiğimiz gibi Soğuk Savaş sonrası popüler olarak kullanılan savaş türlerinden birisidir. Libya'da ki durumda ise Libya iç savaşının başlaması, çıkar elde etmek isteyen devletler nezdinde farklı bir yöntem kullanılarak meydana gelmiştir. Bu farklılık aktörler arasında Birleşmiş Milletlerin dâhil edilmesi ve iç savaşın meşru gibi lanse edilmesi Libya açısından oldukça ağır sonuçlara neden olmuştur. Konumuzu anlamlandırmak adına süreçte gerçekleşen durumlara bakacak olursak; Libya'da olaylar Kaddafi'nin tutumları neticesinde daha zor bir atmosferde gerçekleşmiştir. Özellikle ülke içerisinde muhalif gruplara verilen dış destekler, şiddetin artmasına neden olmuştur. İç savaşın başlaması ile ortaya çıkan kaostan faydalanmak isteyen terör örgütleri de uygun koşulları sağlamış olmasıyla çatışmalara karışmışlardır. Libya'nın kendi bünyesinde bulunan kabileler temelinde başlayan iç savaş, Arap Baharı sürecinden etkilenen diğer ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal düzleminden farklılık göstermektedir(Çendek ve Örki, 2019).

Libya İç Savaşının başlıca farklılıklarını örneklendirecek olursak; halkın ilk etapta özgürlük, demokrasi ve sosyal adaleti istemesi, ikinci etapta ise ülke sınırları içerisinde çıkan doğal kaynakların eşit bölüşümü şeklindedir. Ön plana özgürlük, demokrasi ve sosyal adaletin alınması, zaten belirli bir refah seviyesinde olan halkın öncelikleri haline gelmesine neden olmuştur. Normal şartlarda ekonominin büyük oranda etkili olduğu iç savaşa, bu bağlamda etkisinin olmadığı gözlemlenmektedir(Güler, 2015). Libya iç savaşının temelinde bu gibi etmenler olmakla birlikte olayın arka planında ise muhalif grupların, Kaddafi'nin yönetimi bırakmasını istemesi buna bağlı olarak da iç savaş sürecinin başlaması olarak nitelendirilmektedir. İç savaşın gelişimi ise Kaddafi'nin yönetimi bırakmayacağı anlaşılınca meydana gelmiş ve ayaklanma başlamıştır.

Libya’da meydana gelen bu ayaklanma demografik, coğrafi ve askeri düzlemde incelenebilir. Demografik olarak ülkenin büyük bir kısmınının çöllerden oluşması ve buna bağlı olarak çevre ülkelere kıyasla kilometre başına düşen insan nüfusunun az olması gibi durumlar, iç savaş çıkma olasılığının düşmesine neden olmamıştır. Coğrafi olarak engebeli bir arazi olmaması neticesinde isyancıların gizleneceği bir ortamın olmayışı yaşanan iç savaşın uzun soluklu olmamasına da neden olmuştur. Askeri olarak, meydana gelen iç savaşta rol oynayan isyancıların hafif makineli silahlar ve teçhizatsız olarak hiçbir eğitim almadan mücadele etmesi Libya Ordusu karşısında asimetrik savaş olarak ifade edilebilir. Silahların temini ise ordudan isyancılar tarafına geçenler ve ele geçirilen askeri tesislerden sağlandığı bilinmektedir. (Güler, 2015).

Libya iç savaşının aktörlerine değinecek olursak ordu ve kabileler olmak üzere iki temel öge bulunmaktadır. Kaddafi askeri kökenleri olsa bile orduya tam anlamıyla güvenmemiştir. Çünkü ordu içerisindeki gruplar farklı kabilelere mensup kişiler ve kabilelerine sıkı sıkıya bağlıydılar. 1975 yılında başarısız bir darbe girişimi yapılması ise Kaddafi’nin güvenini iyice sarsmıştır. İç savaşın başlamasından kısa bir süre sonra birçok ordu mensubu saf değiştirmiştir. Böylelikle basit silahları olan isyancılara büyük katkılardan biriside ordudan gelenlerden olduğu söylenebilir. İkinci temel öge ise kabileler olmuştur. Libya nüfusunun büyük bölümünü oluşturan başta Verfala ve Tureg vb. kabileler önceleri Kaddafi ile iyi ilişkiler içerisinde olsalar bile isyan hareketini destekleyen belki de en temel öge olduğunu söyleyebiliriz(Bölme, Ulutaş vd., 2011). İç savaşa giden süreci ve teorik altyapısından bahsettikten sonra yaşanan olayları inceleyecek olursak konuya bütünlük kazandırmak daha kolay olacaktır.

İç savaşın ilk etapta kısmi müdahalelerle bastırılmaya çalışılması başarılı olmamış ve protestocular tarafından birçok askeri üs ele geçirilmiştir. Çıkan olaylarda iki tarafta ciddi kayıplara uğramıştır. Libya’da meydana gelen olaylar uluslararası alanda bir çığ gibi büyümüş ve bunun sonucunda BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri, Navi Pillay, Libya yönetiminin yaptıklarını kınamıştır. Sonrasında İngiliz Dış İşleri Bakanı David Owen olaylar karşısında askeri müdahale çağrısında bulunmuştur. Lüksemburg Dış İşleri Bakanı ise yapılanların soykırım olarak tanımlamıştır. Askeri müdahale ve soykırım söylemleri Libya için korkutucu bir hal almıştır. Bu söylemlere karşı Libyalı insan hakları savunucusu Abdül Hafız Goga’nın değerlendirmesi Libya’ya karşı dışarıdan bir müdahalenin iyi olmayacağı devrimin bizatihi Libya’nın kendi halkı tarafından yapılması yönünde olmuştur. Daha sonra kurulan Libya Ulusal Geçiş Konseyi’nin söylemleri ise Goga’nın söylemlerinin aksine dış müdahale için çağrılarda bulunmuştur. Bu çağrılar neticesinde 17 Martta BM tarafından alınan 1973 sayılı kararla müdahale, sivilleri korumaya yönelik olarak 19 Martta başlamıştır(Prashad ve Alpagut, 2012). Askeri müdahaleye başta Fransa, İngiltere ve Kanada kuvvetleri destek vermiş, devamında ise Belçika, İtalya, Norveç, İsveç, İspanya, Katar ve ABD’de destek verdiklerini açıklamışlardır(Dw, 2011). Fakat Fransa alelacele bir şekilde saldırılara başlamış, normal şartlarda insancıl müdahale yollarından izlenilen yollara riayet etmemiştir. Çünkü BM Genel sekreterliği görevi Fransa’ya verilmemiştir. Bu durum ise Fransa açısından Uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirilmiştir(Sak, 2015). NATO’nun müttefiki olan Fransa’nın hava saldırılarına başlaması Kaddafi’nin büyük zayıflar vermesine neden olmuş ve protestoculara verilen NATO hava desteği birçok şehri ele geçirmelerinde önemli rol oynamıştır. NATO’nun Kaddafi’nin direncini tam anlamıyla kırması ise birkaç aylık sürede gerçekleşmiştir(Prashad ve Alpagut, 2012, s. 108-109). Libya’nın Arap Baharı temelinde gelişen iç savaşı, bahsettiğimiz konular çerçevesinde gelişmiş ve süreç sonunda Muammer Kaddafi isyan hareketine direnemeyip doğduğu Sirte kentinde saklandığı bir künkte yakalanmıştır. İsyancılar Kaddafi’yi yakaladıklarında linç etmişler, aldığı darbelere ve kurşun yaralarıyla da hayatını kaybetmiştir. Ölüm anının bir telefonla çekilip internet ortamında yayılması da uluslararası alanda büyük tepkilere neden olmuş ve ölümünün araştırılması için soruşturma açılması çağrılarında bulunulmuştur(AljazeeraTurk, 2014). Kaddafi’nin ölümü hala tartışmalı bir şekilde incelenmektedir. Kaddafi’nin bir insan olması dahası her ne kadar isyancılar tarafından sevilme bile Libya’yı uzun yıllar yönetmesi onun vahşi bir şekilde katledilmesi hoş karşılanacak bir durum değildir. Yakalandıktan sonra adil bir yargılama ile hesap vermesi daha doğru bir tutum olabilirdi.

⁶Bkz. Libya’da meydana gelen iç savaş esnasında 8 Mart’ta AWACS uçakları bölgede görevlendirilmiş, Akdeniz’de olaylar izlenmeye başlanmıştır. 10 Mart’ta ise bölgeye askeri gemiler gönderilerek izleme hem havadan hem denizden güçlenmiştir. BM’nin 17 Mart günü aldığı 1973 sayılı kararla birlikte bölgede hava sahası kapatılmış ve müdahalenin sinyali verilmiştir.(Efegil, 2012).

4. Arap Baharı Sonrası Türkiye Libya İlişkileri

Geçmişten günümüze Ortadoğu ile sıkı ilişkileri olan Türkiye, Arap Baharı sürecinde demokratik yönetimlere geçilmesinde önemli bir model olarak tavrı almıştır. Türkiye'nin sürece dair izlediği stratejiler, çok taraflı, aktif, yapıcı bağlamda bölge ile ilişkilerini ekonomi, ticari, kültürel ve güvenlik temalarını güçlendirme olarak ele alınmıştır. Bu perspektifte dönemin iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi ilk etapta Tunus olaylarına sessiz kalsa da, süreçte demokrasi ile gelen siyasal İslam'ın temsilcisi olan gruplara destek vermiştir. Bölgede model olma fikri neticesinde yumuşak güç politikalarını izlemiştir(Akbaş ve Düzgün, 2012). Türkiye 2011 yılına kadar bölge ülkelerle olan ilişkilerinde yönetim ve halk arasında arabuluculuk yapmayı dış politika olarak belirlemiştir. 2011 yılı sonrasında ise bölgede liderlik rolüne bürünmek için demokrasi yanlısı bir politika nezdinde muhalif gruplara destek vermiştir(Efegil, 2016). Dönemin Türkiye açısından fırsat niteliğinde olduğu bilinmekle birlikte Arap Baharı sonrası dönemde bu fırsattan tam anlamıyla yararlanamayan bir Türkiye olduğu ifade edilmektedir. Kısaca, Arap Baharı süreci anlatılanlar kapsamında şekillenen politikalar temelinde gelişmiştir. Çalışmanın odak noktası olan Libya'ya yönelik dış politika izlencesi ise bir sonraki konuda daha detaylı bir biçimde ele alınarak aktarılacaktır.

4.1. Türk Dış Politikasında Arap Baharı Öncesi ve Sonrası Değişimin Libya Politikasına Yansımaları

Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye kalan miraslardan belki de en önemlisi yabancı ülkelerle olan ilişkilerini Reel politik perspektifte ele almasıdır. Bu önemli miras Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren devam etmiş Soğuk Savaş döneminde en yüksek noktasına ulaşmıştır. Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen bu değişimler küreselleşme ile desteklenmiş ve uluslararası alanda Türkiye açısından coğrafi ve demografik değişimlere sebebiyet vermiştir. Meydana gelen değişimler, İslam dünyası ile olan ilişkilere derinlik ve genişlik kazandırmıştır. Dönemin dış politikası adeta Atatürk'ün dış politika analizini özümser nitelikte olup, çok yönlü, gerçekçi ve barışçı bir yol izlenmiştir. Dış politika yapımında kullanılan Post-Kemalist politikalar Türkiye'ye birçok açıdan fayda sağlamıştır. Böylelikle kendi coğrafyasında saygı duyulan, sorunları kendi menfaatine çözen bir modele bürünmüştür.(Akbaş ve Düzgün, 2012).

Bu bağlamda ilk başta 2000 ve 2011 yılları arasında Libya ile olan ilişkilerin değerlendirilmesi Libya'ya yönelik çizilen dış politika haritasını anlamlandırmak açısından faydalı olacaktır. İlk etapta Türkiye'de 2000'li yıllarda meydana gelen krizlerin ertesinde iktidarın değişmesi ile birlikte Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerinde değişimler meydana gelmiştir. Türkiye'de Bülent Ecevit döneminde başlayan, bölge ülkeler ve Arap Yarımadası ile olan ilişkilerin geliştirilmesi düşüncesi 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Arap Yarımadasında bulunan ülkelere karşı siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler yeni Türk dış politikasının temellerini oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri benimsediği Kemalist dış politikadan vazgeçmiş yerini model ülke olma yolunda Yeni Osmanlılık ve ılımlı İslam anlayışına bırakmıştır. Böylelikle Türkiye liberal demokratik ilkelerin Müslüman bir ülkede işleyebileceğinin sinyallerini vermiştir(Özkoç, 2017).

Peki, Türkiye'nin Libya'da izlediği politikalar nelerdir? Diye soruyla başlamak işimizi kolaylaştıracaktır. Öncelikle Türkiye Libya'da başarılı bir dış politika yürüttüğünü söylemek yanlış olmasa gerek. İç savaşın öncesi bu süreçte Türkiye, aldığı kararlar nezdinde Libya'nın gidişatına önemli oranda yön vermiştir. Özellikle bölge ülkelerle olan tarihsel bağlar ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, Yeni-Osmanlılık fikri etkili olmuştur. Türkiye sürece dair iki stratejisi belirlemiştir. İlki Libya'da iç savaşın hiç başlamaması yönünde olmuştur. Fakat engel olunamadığı daha sonradan görülmüştür. Devamında iç savaşın bitmesinin istenmesinde aynı strateji çerçevesinde gerçekleşmiştir. İkinci strateji, Ortadoğu'da meydana gelecek olası bir statüko değişikliği ve demokrasinin askıya alınması tehlikesi şeklindedir. Türkiye'nin bölgede cereyan eden olaylara çekimser yaklaşması bir taraftan ABD'nin bölgede etkinliğini artırmasına yaramıştır(Bölme, Ulutaş vd., 2011).

Bir diğer önemli mesele Libya hakkında verilen 1973 sayılı BM kararının dış müdahaleye ön ayak olmasıdır. Bu kararın sonucunda, Fransa'nın dış müdahalesine yönelik Türkiye'nin yaklaşımına

bakacak olursak; Türkiye, Fransa tarafından düzenlenen müdahaleye olumlu bakmasa da süreç içerisinde değişik açıklamalarda bulunmuştur. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan henüz harekât başlamadan “NATO’nun Libya’da ne işi var?” diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Fakat harekâtın başlamasıyla yumuşayan bir tavır sergilenmiş, Türkiye’nin bazı koşulları olduğunu ifade eden Erdoğan “NATO’nun Libya’nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmesi” gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye’nin sürece dair net olmayan bu tutumu yabancı analistler tarafından da sıkça eleştirilme maruz kalmıştır. Eleştiriler genelde hükümetin yaptığı çelişkili açıklamalar üzerinden olmuştur. Fakat Türkiye’nin, bir paradoks olarak kamuoyundan yeterli desteği alamaması eleştirilerin engellenmesine imkân tanımamıştır(Dw, 2011).

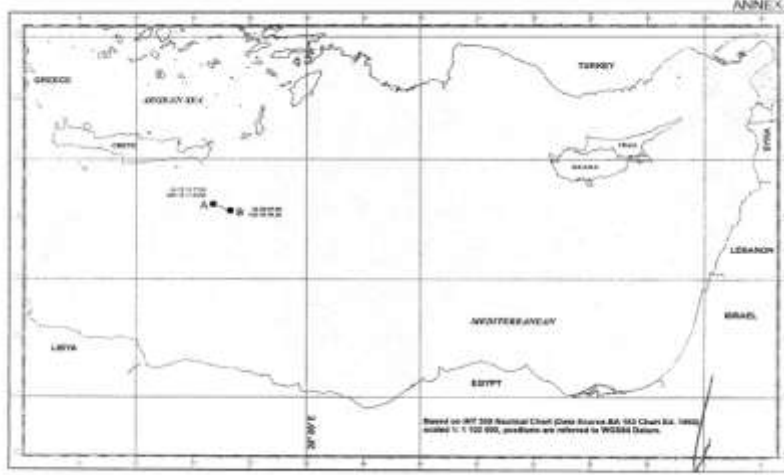
Türkiye yapılan müdahalelere her ne kadar tepkili olsa da kendi çıkarları açısından NATO ile ortak yürütülen operasyonlara katkıda bulunmuştur. Örnek olarak, 25 bine yakın Türk nüfusunun 5.500’üne yakınını NATO ortaklığı ile bölgeden tahliye etmesi, BM’nin 1973 sayılı kararına destek vermesi, silah ambargosunu denetlemesi ve NATO uçaklarına lojistik destek sağlaması verilebilir(Efegil, 2012). Bahsettiğimiz konular hakkında genel bir değerlendirmede yapacak olursak; Türkiye, Libya iç savaşı konusunda 2000’li yıllar sonrasında değişen dış politika stratejisine rağmen NATO ile olan ortaklığına ödün vermeden bu süreçte rol oynamıştır.

4.2. Arap Baharı Sonrası Libya ve Türkiye ile imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası

Libya 2011 sonrası dönemde isyan ettikleri Kaddafi’nin yokluğunu arayacak kadar kötü bir durumda tarih seyrini devam ettirmektedir. Kaddafi’nin, Libya’da oluşturduğu sistem ve buna bağlı olarak ülkeye kazandırdığı istikrar Arap Baharı sonrasında yerini iktidar boşluğuna şiddete ve kargaşaya bırakmıştır. BBC’nin 2011 yılında yaptığı bir habere göre iktidar boşluğu ve bu boşlukta yaşanılacak kabile savaşları öngörüsü dönem sonrasında vücut bulmuştur(Bbc, 2011). Devrimden sonra Ulusal Geçiş Konseyi seçimlerin altyapısını hazırlayıp yönetimi Milli Genel Kongre’ye (MGK) devretmiştir. Bu dönemde iç savaşta rol oynayan isyancılar silahlarını bırakmayı kabul etmemişler ve çatışmalar devam etmiştir. 2014 yılına gelindiğinde Emekli General Halife Hafter, televizyon yayınında MGK’nın çalışmalarını durduğunu açıklamış ve birçok askeri noktanın ele geçirildiğini duyurmuştur. Hükümet tarafından “başarısız darbe” olarak nitelendirilse bile bu olay Hafter’in o dönemde Libya üzerinde etkin bir gücü olduğu olduğunu gösterebilir. Bu dönemde bir grup silahlı göstericinin parlamentoya baskını olmuş bu olay neticesinde MGK, hükümete el çektirmiş ve görev süresini uzatmıştır. Etkinliğini artıran MGK, 2014 yılında yapılan seçimlerde ise az sayıda katılımın olması nedeniyle yeni seçilmiş olan Temsilciler Meclisi’ni tanımadığını duyurmuştur. Sonucunda MGK kuvvetleri ve Temsilciler Meclisine bağlı kuvvetler arasında çatışmalar başlamıştır. Yaşanılan çatışmalar en çokta DEAŞ terör örgütüne fayda sağlamış ve örgüt Libya’da Derna, Bingazi, Sirte gibi önemli şehirleri ele geçirmiştir. 2015 yılında BM’nin bölgede etkisi hala devam etmekteydi ve uğraşları sonucu Fas’ın Suheyraat kentinde “Libya Siyasi Anlaşması” imzalanmıştır. Böylelikle Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) Başkanlığında Hükümet kurulmuştur. BM Güvenlik Konseyi 2259 sayılı kararı uyarınca UMH Libya’da tek meşru hükümet olarak tanınmıştır. Fakat Hafter bu durumu kabullenememiş olsa gerek yaptığı baskılar sonucunda sürecin tıkanmasına neden olmuştur. 2016 yılında Hafter’e bağlı kuvvetler eylül ayında petrol sahalarını şiddetli çatışmalarla ele geçirmiştir. Aynı dönemlerde UMH, DEAŞ tarafından işgal edilen Sirte kenti kurtarılmış, 2017 yılına gelindiğinde de Bingazi’de bulunan DEAŞ unsurları tamamen temizlenmiştir. Eylül 2017’de BM Libya Özel Temsilcisi hükümetin yeniden yapılanmasına dair bir eylem planı sunmuş olsa bile uygulanamamıştır(Hürriyet, 2019). Libya’da süregelen bu olaylar birçok sivilin ölmesine, petrolden elde edilen gelirin düşmesine ve bölgenin istikrarsızlığa düşmesine sebep olmuştur.

Son olarak yakın zamanda meydana gelen Türkiye ve Libya arasında imzalanan “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat” üzerinden devam edecek olursak; Bahsi geçen anlaşma uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır. Doğu Akdeniz’de meydana gelen deniz alanlarına dair bu sorunlar son zamanlarda konuşulsa bile temeli 2000’li yıllara kadar gitmektedir. Siyasi ve ekonomik nedenler gibi gözükse de aslında yaşanan sorunlar hukuki nedenlere dayanmaktadır. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de yaşadığı kıta sahanlığı sorunu bölgesel çıkarları açısından önemli bir konudur. Çünkü Türkiye anlaşma ile Münhasır Ekonomik Bölgesini belirleyip bölge hakkında söz sahibi olup İsrail, Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan gibi ülkelerin

bölgede istediğini yapmasını engellemek istemektedir. Özellikle Türkiye, Güney Kıbrıs'ın uyguladığı sınırlandırma antlaşmalarına karşı çıkan ve belirlenen alanları çiğneyen bir ülke konumundan uluslararası hukuka uygun bir zeminde hakkını arayan ülke konumuna gelmiştir. Diğer taraftan Yunanistan'ın Meis Adası bünyesinde iddia ettiği deniz yetki alanına Türkiye'nin karşı çıkması ve bunun Libya tarafından kabul görmesi önemli bir gelişmedir. Çünkü Türkiye bu anlaşma ile ilerde yaşanılacak olası krizlerin önüne geçmiş ve önemli tasarruf sağlamıştır(Acer, 2019).

Şekil 2. Türkiye ve Libya Arasında İmzalanan Mutabakatta Esas Alınan Sınır.⁷

Şekil 2'deki haritada Türkiye ve Libya arasında Uluslararası Hukuk gereği A ve B noktası arasında 30 kilometrelik bir sınır hattı çizilmiştir. Böylelikle, Marmaris, Fethiye ve Kaş kıyıları ile Derne, Tobruk ve Bordiya kıyıları komşu olmuştur. Belirlenen alanlar sayesinde Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın emelleri boşa çıkmıştır. Böylelikle belirlenen sınırlar içerisinde balıkçılıktan, petrol ve doğalgaz aramalarına değin söz hakkı Türkiye ve Libya'nın olmuştur(Cnntürk, 2019). Türkiye, Libya ile sağladığı anlaşmayı bölgede devam ettirme ciddiyetini bir adım daha ileri götürerek UMH ile askeri alanda da işbirliğine gitmiştir.

Libya ve Türkiye arasında imzalanan mutabakat, Hafter tarafından kabul görmemiş ve UMH ile askeri bir mücadeleye girişmiştir. Türkiye ise bölgesel çıkarlarını tehlikeye düşürmemek için tezkere çıkarma kararı almıştır. UMH ile yapılan askeri anlaşma neticesinde Türkiye Cumhurbaşkanlığı tarafından tezkere meclise sunulmuş ve tezkere oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre teknik, eğitim, lojistik destek, terörle mücadele, istihbarat işbirliği gibi konularda taahhütler verilmiştir. Böylelikle UMH'ye karşı atılacak adımlarda Türkiye gerekli müdahaleyi yapma konusunda zemini hazırlamıştır. Türkiye ve Libya'nın tarihsel bağlarının kuvvetli olması ve bölge insanının Türkiye'yi hoş karşılaması gibi durumlar, ilerde atılacak farklı ortak adımlarda da etkisini göstermeye devam edecektir(Bbc, 2020).

Yaşanılan son gelişmeler dâhilinde bir analiz yapacak olursak; Türkiye açısından önemli olan Libya meselesi yapılan anlaşmalar ile bölgesel ve uluslararası çıkarları açısından gerekli bir adım olmuştur. Arap Baharı sürecine hazırlıksız yakalanan Türkiye, sonrası gelişmelerde olaylara müdahil olup sorunlara ortak çözüm getirmede stratejik öneme sahip bir ülkedir. Bu nedenle attığı adımları kuvvetlendirmeli ve aynı politika çerçevesinde ilerlemesini devam ettirmelidir.

Sonuç

Sonuç olarak, uluslararası konjonktürde yaşanan değişimler ve buna bağlı olarak savaşın yapısının değişmesi dâhilinde geleneksel savaş anlayışı, yerini yeni savaş anlayışına bırakmıştır. Böylelikle simetrik yapıda olan savaş dönüşmüş ve asimetrik yapıya geçmiştir. Asimetrik savaşların birebir devletlerarası savaşlardan farklı olarak devlet dışı organizasyonlarında savaşa taraf olması ve buna bağlı olarak da devletlerin kendi çıkarlarına hitap eden vekâlet savaşlarının gündeme gelmesine

⁷ Görselde sunulan harita 7. Aralık 2019 Tarihli yayınlanan Resmi Gazete' de Milletlerarası Andlaşma bölümünden alınmıştır.

neden olmuştur. Vekâlet savaşları, asimetrik yapıda olan tarafların dış kaynaklarla beslenmesi nedeniyle de, başarısız devlet olarak nitelendirilen yönetimlerin kolay bir şekilde iç savaşa sürüklenmesine de etken olmuştur. Konumuz kapsamında ise ilk olarak Libya tarihine bakarak ileride yaşanılacak iç savaşın toplumsal, siyasi ve ekonomik nedenlerini aktarmaya çalıştık. Daha sonra asıl odak noktamız olan Türkiye ve Libya arasında tarihsel bağları Osmanlı Devletinden günümüze kadar ele aldık. Libya'yı da etkisi altına alan Arap Baharı sürecini nedenleri ve sonuçları ile derlemeye çalışarak, bu süreç sonrası Türkiye'nin Libya'ya yönelik tutumları çerçevesinde genel bir analiz gerçekleştirdik. Yaptığımız analizler şunları göstermiştir. Türkiye ve Libya geçmişten gelen bağları neticesinde, hem Libya halkının Türkiye'ye olan sempatisi hem de Türk halkının Libya'ya olan sempatisi bölgesel çıkarlarının örtüşmesi açısından önemlidir. Çünkü Libya uzun süre sömürge altında kalmış, bölgesinde yalnızlaşmış bir ülke olması nedeniyle, geçmişten beri bağları bulunan Türkiye'nin müttefikliğine ihtiyaç duymuştur. Keza Türkiye'nin de aynı şekilde Kuzey Afrika'da sadık bir müttefike ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Ek olarak Türkiye 1974 Kıbrıs sorunundan beridir bölgede yalnızlaşmış, üstüne Yunanistan'la yaşadığı kıta sahanlığı sorunu, yakın zamanda yaşanan Doğu Akdeniz sorunları da eklendiğinde kendisini Uluslararası Hukuk zemininde haklı konuma getirmek istemektedir. Bu nedenle 2019 yılı Aralık ayında Türkiye'nin Libya ile yaptığı Mutabakat oldukça önemlidir. Böylelikle Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin isteği dışında kendi alanlarında faaliyetlere göz yummayacağını sinyali uluslararası alana verilmiştir. Son olarak Libya ve Türkiye arasındaki uyumun bozulmaması için Libya'da olası bir yönetim değişikliğinin olmaması da oldukça önemlidir. Yakın zamanda imzalanan Libya Tezkeresi 'de bu durumun göstergesidir. Böylelikle Türkiye bölgede güçlü ve lider ülke yolunda önemli bir adım atmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z., & Düzgün, Z. A. (2012). Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *International Journal Of Economic & Social Research*, 8(2).
- Aljazeera Türk, Portre: Muammer Kaddafi, (2014) Erişim Tarihi: 04.07.2020, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-muammer-kaddafi>
- Asimetrik Savaş- I, (2016), Erişim tarihi 02.04.2020, <http://ankaenstitusu.com/asimetrik-savas-i/>
- Babacan, M. (2019). Soğuk Savaş Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet savaşları ve Yeni Oyun Kurucu Türkiye'nin Etkinliği, *XI. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, 849- 880.
- Bbc News Türkçe, Kaddafi sonrası Libya senaryoları, (2011), Erişim Tarihi: 12.04.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110224_post_gaddafi
- Bbc News Türkçe, Libya tezkeresi: Türkiye'nin stratejisi ne?, (2020), Erişim Tarihi: 15.04.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50918216>
- Biyografya, Sadullah Koloğlu, (2020). Erişim Tarihi, 02.04.2020, <https://www.biyografya.com/biyografi/19393>
- Bölme, S. M., Ulutaş, U., Küçükkeleş, M., Özhan, T., & Bektaş, E. (2011). Batı Ve Kaddafi Makasında Libya. *Seta Rapor*, 3, 1-51.
- Bölme, S., Ulutaş, U., Özhan, T., & Küçükkeleş, M. (2011). İsyân, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları. *Seta Report*, 5.
- Caner, C., & Şengül, (2018), B. Devrimler, Kaos Ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel Ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları*, 3(6), 45-70.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analizi*, C, 3, 27.
- Cnntürk, Libya ile mutabakat ne anlama geliyor?, (2019), Erişim Tarihi: 15.04.2020, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/libya-ile-mutabakat-ne-anlama-geliyor>
- Cnntürk, Kendini Yaktı Devrimin Sembölü Oldu!, (2011), Erişim Tarihi: 05.04.2020, <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/01/20/kendini.yakti.devrimin.sembolu.oldu/603903.0/index.html>

Baygöl, S. (2020), Değişen Uluslararası Konjonktür ve Türk Dış Politikası Bağlamında Libya İç Savaşı Analizi, AUSBD, 3 (6), 155-166

Doğan, G., & Durgun, B. (2012). Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (15), 61-90.

Dünya Üzerindeki Silahlı Çatışmalar, (2020). Erişim tarihi 22.03.2020, <http://battles.nodegoat.net>

Dw, Libya'ya askeri müdahale başladı, (2011), Erişim Tarihi: 06.04.2020, <https://www.dw.com/tr/libyaya-askeri-m%C3%BCdahale-ba%C5%9Fad%C4%B1/a-14924461>

Dw, Türkiye'nin Libya politikasına eleştiri, (2011), Erişim Tarihi: 12.04.2020, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-libya-politikas%C4%B1na-ele%C5%9Ftiri/a-14943958>

Efegil, E. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde, Devlet-İçi Çatışmalarda Türkiye-Nato Arasındaki İşbirliği Arayışları. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 4(40).

Efegil, E. (2016). AK Parti hükümetinin Orta Doğu politikası ve ABD yönetimi ile Batılı uzmanların eleştirileri. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 45-58.

Güler, M. (2015). İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaşı İncelemesi. *Savunma Bilimleri*, 14(2), 45-75.

Hürriyet Gazetesi, Libya, devrimin 8. Yıl dönümünde istikrara kavuşmayı bekliyor, (2019), Erişim Tarihi: 12.04.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/libya-devrimin-8-yil-donumunde-istikrara-kavusmayi-bekliyor-41119205>

Kavas, A. (2011). Türkiye Libya İlişkileri. Tasam yayınları. 46-56.

Prashad, V. ve Alpagut, Ş. & Hiperlink (Firm). (2012) *Arap Baharı, Libya Kışı*, İstanbul.

Sun-Tzu, Savaş Sanatı, Çeviren: Murat Demireken, Toptan Kitap, İstanbul (2020)

Taş, A . (2016). İspanyol İşgalinden Osmanlı Fethine: 16. Yüzyılın İlk Yarısında Trablusgarp'ta Türk Direnişi. *İslam Medeniyeti Araştırmaları*, 2 (1) , 32-50.

Toprak, S. (2012). Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları. *Türkiyat Mecmuası*, 22(1), 223-237.

Tuygan, A. (2011). Arap Baharı ve Libya Örneği. *Mülkiye*, 35(272), 151-162.

Türkmen, F. C. (2008). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ruanda İç Savaşı. *21. Yüzyıl*, 120, 119.

Yalçınkaya, H, Türkeş, K. (2008). Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar. *Güvenlik Stratejileri*, 4 (7).

Yıldırım, Sak (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler*, 11(44), 121-153.

Yüksel Çendek, S., & Örki, A. (2019). Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye Ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme. *Electronic Journal Of Political Science Studies (Ejps)*, 10(1).

ANKARA ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imla ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu, hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede dönüş yapmayan yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dahilinde düzeltilmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır.

YAZIM KURALLARI

1. Derginin yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Makalelerde sayfa numarası kullanılmamalıdır.
7. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, sol 2,5 cm, sağ 2,5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1,25 cm. alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.

3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır. Alt başlıkların yalnızca ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

AUSBD / AISS
ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR/PERIODICAL PUBLISHIED EVERY SIX MONTHS

DİPNOT YAZIMINDA KULLANILACAK KAYNAKLARIN YAZIMI İLE İLGİLİ ESASLAR

1. Göndermeler (referanslar), Ankara Sosyal Bilimler Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir.
2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Kaynakçada yazar soyadı başta, adı ise sonda verilmelidir.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Atıf İçin Örnekler:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Sonraki atıflarda: Uzunçarşılı, a.g.m., s. 101.

Kaynakça İçin Örnekler:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

Kitap:

İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Makale:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.